

7. 25

სტეფანე კონსტანტინეს ძე ზუბალაშვილის ხსენებისა და სახელის სახსოვრად.

მართველ კათოლიკეთ

სასულიერო მოღვაწენი

და

მესხეთ-ჯავახეთის ცნობები

აღწერილი და დაბეჭდილი

ზ. ჭიჭინაძისგან.

თბილისი

მსწრაფლ-მბეჭდავი არ. ვ. ქუთათელაძისა, ნიკ. ქ., № 21.

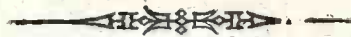
1905

ქართველ კათოლიკეთ
მოღვაწენი
და
მესხეთ-ჯავახეთის ცნობები.

აღწერილი და დაბეჭდილი უ. ჭიჭინაძის-მიერ.

21294

თზილისი

მსწრაფლ-მბეჭდავი ირ. ქუთათელაძისა, ნიკ. ქ. № 21.
Скоропечатня А. Кутателадзе. Ник. ул., № 21.

1904

Дозволено цензурою. Тифлисъ, 4-го Февраля 1904 г.

XVII საუკ. ქაქათველოს მეფეთა მკროპაში ყოფი-
ლი ელჩი მებრელი „ჯვარის მამა“ გაზკანგებული

ნიკიფორე ირბახია.

ქართველი ერის ისტორიის მასალების სიმრავლე მეტად მდიდარია, იგი საოცრებათ დაშთება მრავალთათვის. ჩვენი წარსული შესანიშნავია მრავალნაირის ცნობებით, მასში ბევრი რამ ისეთ ბრწყინვალე პირთა ცნობებით მოიპოვება, რომელთ მსგავს ცნობებს ევროპიელი ორის ხელით ებღაუჭებიან და სამერმისოდ ინახვენ. ჩვენ კი, ქართველნი წყალ-წაღებულნი ვართ ბევრს საქმეში და ჩვენ ჩვენი ისტორიის არც მნიშვნელობა ვიცით, არც სიმდიდრე, არც მის დაქვეითების მიზეზები, არც კიდევ ბევრი რამ სხვა საყურადღებო მხარეები. ერთის სიტყვით, მოკლეთ უნდა ვსთქვათ, რომ ჩვენის გულ-გრილობის გამო ბევრს რამეში ვართ უკან ჩამორჩომილნი! რა გაეწყობა.

აი, ეხლაც მოგვყავს აქ ნიკიფორე ირბახის ცნობა, რომელიც ჩვენს ისტორიაში მცირედ ცნობილ პირათ არის დაშთენილი. თუ რამ ცოტა ოდენი ცნობები ვიცით, ესეც ევროპის მოგზაურთ მოძღვართ ნაწერებიდამ. შარდენის მოწმობით ნიკიფორე, ანუ ნიკოლოზ ირბახი მეგრელი ყოფილა. იგი ეკუთვნოდა სამეგრელოს ერთს წარჩინებულს გვარის ოჯახს, სცხოვრებდა XVII საუკუნეში, სამეგრელოში. დღეს ირბახის მსგავსი სამეგრელოში აღარავინ სჩანს და ბახია კი მოიპოვებაო. ჩვენ, ირბახი—ირბახით მიგვაჩნია. ხოლო რაც შეეხება სამეგრელოს თავად-ახნაურთ გვარის აღწერას, იქ ამ გვარის მსგავსი არავინა სჩანს, ეს ყველა ჩვენგანმა უნდა იცოდეს. მაინც, ვინ იცის, იქნება ირბახის გვარის წევრნი XVII საუკუნეში სცხოვრებდნენ და შემდეგ აღარ დაშთნენ, მოისპნენ. ვინ იცის, ადვილი შესაძლებელია, მუდმივ ქართველთ გამწვავებულმა გარემოებამ და ომებმა ბევრი ძვე-

ლი ქართველი გვარის წევრნი გააქრო დედა-მიწის პირზედ და მით ეს გვარებიც მოსპო და გააუქმა. შეიძლება, რომ XVII საუკუნის შემდეგ ნიკოლოზ ირბახის გვარსაც იგივე უბედურება ეწვია.

როგორც სჩანს, ნიკოლოზი—ირბახის მონათვლის სახელი ყოფილა. იგი აღზრდილა სამეგრელოში, შემდეგ საბერძნეთშიაც ყოფილა, იერუსალიმშიაც რამდენ გზისმე უმგზავრნია, სადაც კი უცხოვრობა ბერძნის ბერებთან, ყველგან თავის ნავალი დაუტოვებია. გარდა ამისა, იგი დიდი მოტრფილე ყოფილა ევროპიულის ენების და მწერლობის, ახალგაზრდობაშივე შემდგარა ბერათ, სახელათ ნიკიფორე უწოდებოთ. ის კი არ სჩანს, თუ იგი სად აღიკვეცა ბერათ, საქართველოში, თუ იერუსალიმს. მოსწავლეობის დროს, მას ყველა საგანში თავისებური ნიჭი აღმოუჩენია, ყველა საგნებს ისე კარგად სწავლობდა, რომ შუა ხნის არც კი იქმნებოდა, რომ მან უკვე სახელოვნება დაიწყო. მალე განეთქვა სახელი როგორც სასულიერო ასპარეზზედ, ისევე სამეფო პირების წინაშე. სასულიერო პირნი მას უმზერდნენ ვითარცა მცოდნე და შორს მჭვრეტელს, განვითარებულს მეტყველს და მღვთის და კაცთ მოყვარეობით აღვსილს, რომელსაც მართლაცა და ეს აშკარათ ემცნეოდა, ასევე იყო მისი ხსენება სამეფო პირთა წინაშეც, რადგანაც მან, როგორც წარჩინებულ ოჯახის შვილმა, ადრიდგანვე გამოიჩინა ნიჭიერება სამოქალაქო და სამხედრო საქმეებთა განსჭვრეტა და განბჭობაში.

ყველაზე უფრო საყურადღებო მხარე ნიკიფორე ირბახისა ყოფილა ის გარემოებაც, რომ მას თავის ახალგაზრდობიდანვე აღმოუჩენია დიდი ნიჭიერება არამც თუ მარტოდ ქართველ მწერლობის ასპარეზზედ, ქართულად წერაში, არამედ უცხო ერის ერთა მწერლობის ასპარეზზედაც. იგი ევროპიულსა და აზიურს ენებზედაც ისევე თავისუფლათ მწერლობდა, როგორც ქართულს ენაზედ, ევროპიულს ენებზედ, უმეტესად საქართველოს შესახებ უწერია. ხანში შესვლის დროს,

ნიკიფორე იბრახი სამეგრელოში დამკვიდრებულა. იქ სცხოვრობდა ერთს მონასტერში, რომელ მონასტერსაც მთელის სამეგრელოს ერთი დიდათ სცემდა პატივს. თვით ნიკიფორე იბრახიც მათში იყო დამსახურებული და სახელდებული, რომ მას დიდათ აფასებდნენ და საერთოდ ყველგან, მთელს სამეგრელოში მას უაღრესობით უმზერდნენ და ნიშნად ღრმად პატივის ცემისა ნიკიფორეს კი არ უწოდებდნენ, არამედ მამას, ანუ ჯვარის მამას, ვითარცა იერუსალიმში ყოფილს და დიდათ პატივცემულს მრავალთაგან და ხალხის მოყვარეს.

ნიკიფორე იბრახია ცნობილი ყოფილა არა მარტო სამეგრელოში, არამედ მთელს საქართველოში. საქართველოში მას ყველა კუთხეში იცნობდნენ, თვით კახეთში, მეფე თეიმურაზ პირველიც კი იცნობდა კარგათ და შესამჩნევათა აფასებდა. ნიკიფორეს მეფე მრავალ გზის სთხოვდა საქვეყნო საქმეებში მონაწილეობის მიღებას და მართლაც ნიკიფორეც ისმენდა თეიმურაზის სიტყვას და სამეფო და საერო საქმეებშიაც ერეოდა. ცნობა არ გვაქვს, მაგრამ, როგორც სჩანს, ნიკიფორეს სამეგრელოდამ კახეთშიაც ხშირად უმოგზაურნია, მას, კახეთი და მის მეფეთ, თავადთ, აზნაურთა, სამღვდელთა და გლეხთა საქმეებიც კარგათ სცოდნია. უამისობა არც შეიძლებოდა. იმასაც ფიქრი არ უნდა, რომ თუ ნიკიფორე იბრახმა სამეგრელოდამ კახეთის ვითარებაც კი კარგათ იცოდა, რასაკვირველია, მას კახეთამდის უფრო ახლოს მდებარე ქართველთ სხვა კუთხეები და მის მკვიდრთ მცხოვრებელს ზედ მიწევნით ექმნებოდა გათვალისწინებული და საფუძვლიანათ აღონილ-დაწონილი.

ქეშმარიტად, რომ მართლაცა და ეს სწორეთაც ასე სჩანს და ნიკიფორე იბრახი, როგორც შორს მხედველი, თავის ქვეყნის საქმეებში შესანიშნავ პირათ იხატება, თავის ქვეყნის მდგომარეობის ღრმა დამკვირვებლად, სამეფოს პირობების ყოველი საქმის კარგათ მცოდნედ და ნამეტურ ქართველთ ერის ცხოვრების ნათლათ მხედველისას. ამაზედ ჩვენ

ჩვენის მოსაზრებით და დასკვნებით რომ არ ვილაპარაკოთ, უამისოდ ევროპას მოგზაურნიც ცხადათ გვამცნევენ. ნათლად სჩანს, რომ ნიკიფორე ირბახია, ქართველთ ცხოვრებაში საყურადღებო პირია, იგი თავის დროის კვალად სამაგალითო მისაღებ-მისაბ ძია, მისი ცხოვრება მრავალ-ფეროვანია და მრავალ-ნაირად დაბრძნილი. ასეთ პირობების ბიოგრაფიების აღწერა სანუკარ საქმეთ უნდა გვექმნეს მიღებული, იგი შთამომავლობას საბოლოოვით გარდაეცემა და ბევრს ქართველს გაამხნევებს, მაგრამ ჩვენდა საუბედუროთ, ცნობები არ გვაქვს. ჭუმც აღნიშნული პირის ცხოვრების მდიდარი ისტორიის მასალების ამბები კი კარგათ ვიცით. ყველამ უწყის, რომ ნიკიფორე ირბახიას ცხოვრება დიდათ საინტერესოა ჩვენთვის. მისი წაკითხვა ყველას განცვიფრებაში მოიყვანს, მაგრამ საუბედუროთ, ასეთი ძვირფასი ცნობანი ჩვენ დრომდის დაკარგულან, ხალხს არ შეუნახავს. მცირე რამ დაშთენილა აქაიქ, რაც აჩენს აღნიშნულ პირის საღიადეს, მის მოქმედების მაღალს მნიშვნელობას ასაბუთებს.

სწორეთ მოგახსენოთ, ძრიელ ძნელი საქმე უნდა იქმნეს, რომ ერში რომელიმე პირმა, სუფთა მოღვაწეობით ასე დაიმსახუროს სახელი სიღოცხლეშივე, ხალხმა ისე ნათლათ იცნოს და შეიტყოს, რომ უკანასკნელ მისდა პატივის-ცემის ნიშნად მამა — ანუ ჯვარის მამა უწოდონ. ეს, ბატონებო, მეტად დიდი საქმეა ჩვენ დროში, და რაც შეეხება XVII საუკუნეს, მისას ხომ ზომა და ფასი აღარ უნდა ექმნეს, რადგანა ც მაშინ, დრო და გარემოება მეტად უპირო და ბედშავი იყო. შეიძლება, ეს ზოგიერთებმა ასე არ მიიღონ და ჩვენის წარსულიდამ უფრო მეტი მამულისშვილები და გმირები დაასახელონ და დღევანდლიდგან კი, არც ერთი, მაგრამ ეს არ იქნება სწორე მოხსენება-განცხადება. ეს რომ ასე ყოფილიყო, მაშინ ხომ თვით იმ დროის თეიმურაზ მეფეც არ იჩივლებდა გულ-მდულრათ, რომ ჩემს სამეფოში, ერთი ისეთი რიგვიანი კაციც ვერ ვიპოვე, ერთი გულ-შემატკივარი, რომ ის

სხვათა ხელმწიფის კარის წინაშე გამეგზავნა, მისთვის ჩემი გულის კირნი მიმენდო, რათა მას სხვის ხელმწიფისთვის შეევედრებინა. აი, საქმე აქ არის, ეს არის საყურადღებო, რომ ასეთ გათახსირებულს ერში დიდათ სახელოვნებს ნიკიფორე ირბახია.

მოგახსენებთ, რომ ამ ნიკოლოზ, ანუ ბერობაში ნიკიფორე ირბახის გარდა, ნიკიფორე არქიმანდრიტი იმ დროს სხვაც იყო. ხოლო, ეს ნიკიფორე, ტომით ბერძენი იყო. იგი, უმეტესად საქართველოში, კახეთში, მეფის თეიმურაზის დროს სცხოვრობდა. მეფის თეიმურაზის წინაშე დიდათ დამსახურებული იყო და ამაგდარი. თეიმურაზ მეფის გარდა, ეს ნიკიფორე ირბახი ქართლის მეფეს, იმერეთის ბატონიშვილებს და ლევან დადიანსაც, კარგათ იცნობდა თურმე. საქართველოს მდგომარეობისათვის ამას გული დიდათ ეწოდა. რუსეთის მეფესთან თეიმურაზ მეფემ მიწერ-მოწერა რომ დაიწყო, ელჩათ, ანუ დესპანათ ეს ნიკიფორე გაგზავნა. ნიკიფორე თეიმურაზის საქმეებში მხურვალედ იღებდა მონაწილეობას, მან კარგათ იცოდა სპარსთ-ოსმალთ პოლიტიკა. იგი მეფის თეიმურაზის მიწერ-მოწერაში *) მაღალ ნიჭიერ კაცათ სჩანს, საქართველოსთვის გულ-შემატკივრათ, მეტად ბევრს, ბევრს საყურადღებო საუბარს უწევს, ბევრს ჭკვიან რჩევას აუწყებს. თეიმურაზ მეფე ნიკიფორეს მიტროპოლიტად ასახელებს. მასთან იგი დიდათ პატივსაც სცემს და ხსენებულ წიგნში (38 გვ.) მოიხსენება, რომ 1640 წ. ნიკიფორე უკვე იმოდენი ხნისაყოფილა, რომ მას საქართველოს საქმეების გულისთვის 50 წელიწადი უვლია და უმსახურნია. უეჭველია, ამას ქართული ენაც კარგათ ეცოდინებოდა. ეს ნიკიფორე იერუსალიმის პატრიარქს თეიმურაზ მეფის თხოვნით ჯერეთ ეპისკოპოსათ უკურთხებია, და შემდეგ მიტროპოლიტათ, მეფე თეიმურაზის

*) Переписка Грузинских Царей, Петер. 1861 г.

სიტყვით, ერთი ეს მიტროპოლიტი ყოფილა მის გულის შე-
ატკივარი, მის საქმეებთა პატივის მცემელი და სხვანი. ჩვენ-
ვფიქრობთ, რომ ეს ნიკიფორე მიტროპოლიტი და ნიკიფორე
ირბახი ერთი და იგივე პირი არ იყოს. ვინ იცის, შესაძლე-
ბელიც არის, რადგანაც, როგორც ერთის, ისე მეორის შე-
სახებ დაწვრილებით რამე ცნობა ჩვენ არ გვაქვს, აქ მხო-
ლოდ წინააღმდეგ ჰაზრს შემდეგი გარემოება გვაფიქრებინებს.

მეფის თეიმურაზის სიტყვით, ნიკიფორე მიტროპოლიტი
1640 წ. 70 წლის მოხუცი მაინც იქნებოდა. შარდენი საქა-
რთველოში მოვიდა 1671 წ. და აბა რაღა ფიქრი უნდა, რომ
ამ დროს ნიკიფორე, მიტროპოლიტი აღარც კი იქმნებოდა,
გინდ რომ ყოფილიყოს, იგი მოხუცებისაგან ისე დაუძლურ-
დებოდა, რომ მას სამეფო საქმეებში მონაწილეობის მიღება
აღარ შეეძლებოდა. მაშასადამე, ჩვენის ფიქრით, ეს ნიკიფო-
რე ირბახი სხვა პირი უნდა იყოს, რადგანაც 1672 წ. შარი-
დენის საქართველოში ყოფნის დროს, სამეგრელოში სცხოვ-
რებს, იგი ამ დროს არქიმანდრიტათ ირიცხება და ხალხშიაც
ისე დაუცხრომლათ მოღვაწეობს, რაის გამო, მთელს ერში,
ანუ მთელს ქართველობაში, მას უაღრესად პატივსაც სცემენ
და ნიშნად ამ პატივის ცემის, მას სახელად „ჯვარის მამას“
უწოდებენ *). ჩვენ ამაზედ არ ავხირდებით მაინც, ამას მარ-
ტო ცნობების სხვა და სხვანაირობა გვაუწყებს. თეიმურაზ მეფე
ნიკიფორე მიტროპოლიტს ბერძნათ მოიხსენებს და იმასაც
1640 წ. შარდენი კი ნიკიფორე არქიმანდრტს ქართველად
ასახელებს 1672—78 წლებში, იგი ნიკიფორეს აკუთვნებს
სამეგრელოს ერთს წარჩინებულს გვარის წევრთ. მაინც ყო-
ველს შემთხვევაში, ეს ორი პირი, გინდ სხვადასხვა იყვნენ და
გინდ ერთი, ჩვენი მოსაზრება და საუბარი მათს ვითარებას
და პიროვნების ცნობებს მაინც არ აეწინააღმდეგება, რადგა-

*) Путешествіе Шардена 1672 — 1678 г. Тиф. 1902 г.

ნაც, როგორც თეიმურაზ მეფის სიტყვით ნიკიტორე მიტროპოლიტი 1640 წ. სჩანს ნიკიერ და შორს მხედველ პირათ, ისე შარდენის სიტყვით 1672 წ. შესამჩნევის ნიკიერებით და ენერგიულ დიპლომატათ მოიხსენება არქიმანდრიტი ნიკიტორე ირბახია. ასეა თუ ისე, ამაზედ სჯას არ განვაგრძობთ, ისევ შარდენის სიტყვებს მოვიყვანთ.

შარდენი თავის მოგზაურობის დასაწყისის შემდეგ, 4 თავში აღწერს სამეგრელოს სამღვდელოების მდგომარეობას, ბერების და მოლოზნების. ერთ ალაგას სწერს, რომ „სამეგრელოს სასულიერო პირებში დიდათ სახელოვნებს არქიმანდრიტი, ანუ აბატი ნიკიტორე ირბახი, რომელიც ამ ჟამად 60 წლებში მიხწეულია და ხალხისაგანმც დიდათ პატივცემულია. იგი ეკუთვნის ქართველთ ერთს უწარჩინებულეს გვარის წევრთ ოჯახს. ხალხს ძრიელ უყვარს იგი, ამიტომ გვარის მამას უწოდებენ. სამეგრელოს მთავრები და თავადის შვილები მას ხშირად ნიშნავენ თავიანთ უმაღლეს ვეზირათ, უცხო სახელმწიფოთა წინაშე დესპანათ, ელჩათ, რადგანაც მას მშვენივრათ ესმის პოლიტიკა. იგი ხშირად ყოფილა ისპანიაში, საფრანგეთს, ინგლისს, პოლონეთს და იტალიას. ყველგან იგი ისადგურებდა ჩვენს ბერებთან. მან იცის ბევრი ენები, ქართულისა და მეგრულს გარდა იცის ბერძნული, ოსმალური, არაბული, რუსული, ფრანგული, ისპანიური და იტალიური. პაპის ურბან VIII წინაშე, კათოლიკობა მიიღო. ჩვენს ბერებს იგი დიდათ სცემს პატივს“. ვგონებთ, ფიქრი აღარ უნდა გვექმნეს მასზედ, რომ თუ ქართველებს XVII საუკუნეში, ასეთი პოლიტიკოსები და ენათ მეცნიერნი ჰყვანდნენ, რომ იგი ცოდნა მხოლოდ ერთსა და ორ კაცზედ ყოფილიყო შეზღუდული და მის გარდა სხვებში კი აღარავინ ყოფილიყო ასეთი. ამას ფიქრი არ უნდა, სადაც ერთი და ორია, იქ რამდენიმეც უნდა იქმნეს, ქართლსა და კახეთს თუ არა, იმერეთს და ნამეტურ სამეგრელოს ხომ უნდა მაინც ყოფილიყვნენ, რადგანაც სამეგრელო ზღვის პირას მდებარეობდა.

მათ ხშირი მისვლა მოსვლა ჰქონდათ კონსტანტინეპოლს, ევროპას და სხ. გარდა ამისა, სამეგრელოშივე ძველადგანვე არსებობდა კათოლიკის ბერების სრული მისია, სადაც ძმათა რიცხვი — ყოველთვის დიდი იყო და იგინი სარწმუნოების საქმეებს გარეშე მკურნალობით და მასწავლებლობის შრომითაც ეხმარებოდნენ ხალხს, მათ შეჰქონდათ მეგრელებში ბევრი რამ სამეცნიერო საგნების სწავლა, ევროპიული ენების ცოდნა. ასე, რომ სამეგრელოში შაინც ნიკიტორე ირბახიასთანა პირები ცოტა არ იქნებოდა.

სწორეთ უნდა მოგახსენოთ, მე საქებ საქმეთ მიმაჩნია, რომ XVII საუკუნეში, ქართველ კაცს, ლონდონი, პარიჯი, ვენა, რომი და სხვა ასეთი ქალაქები უნახავს. ამ ქალაქების და ხალხის ნახვა მასზედ ძლიერად და მრავალ ნაირად იმოქმედებდა. ევროპის ქალაქებთა მნახველი, ნიკიტორე ირბახი, თავის სამშობლოშიაც ბევრ რამეს კარგს ცოდნას შემოიტანდა. მას არა ერთხელ ექმნებოდა ლაპარაკი დიდებულ და მცირე ბულთანაც, თუ ევროპაში როგორი წეს-წყობილება არის, ხალხი რაგვარ ცხოვრებას მისდევს და სხვანი. რაც შეეხება ენების ცოდნას, ესეც ხომ ღირს შესამჩნევად უნდა ჩაითვალოს. იგი ამითიც საკმარის მისაბაძი იქმნებოდა. ბევრი მეგრელი შეისწავლიდა მისგან სხვადასხვა საქმეთ მიმბაძობას. რაც შეეხება უცხო სახელმწიფოებთა წინაშეც დიპლომატიკას, ამასაც კარგათ გამოიყენებდა, უცხოელთა წინაშე სანაქებოთ იქმნებოდა მიღებული, სანაქებოთ რასაკვირველია, როგორც ქართველი კაცი და მასთან ევროპიულის და აზიურის ყველა ენების მცოდნე. ამას რა ფიქრი უნდა, ეს არა მარტო სანაქებო იქნებოდა ევროპიელთათვის არამედ თვით ქართველთაც უნდა ემედიდურათ, რომ მათ ჰყვანდათ ისეთი დიპლომატი, რომელსაც ევროპის სახელმწიფო პირებთ წინაშე ადვილად შეეძლო წარდგენილიყო და მასთან მათს ენაზედ თავისუფლათაც ესაუბრნა. ქართველი კაცი, მცოდნე ინგლისურის, ფრანგულის, იტალიურის და სხვა ენების სწორეთ

სანაქებო იქმნებოდა იმ დროის ქართველთათვის და შესანიშნავია დღესაც. აქ ერთი უბედურება ის არის, რომ ამ პირის ცხოვრების ცნობები დაკარგულია, ჩვენთვის უცნობი ნიკიფორე მიტროპოლიტის და ნიკიფორე ირბახიას ცხოვრების და მოქმედების პირობები და ვითარება ერთმანერთს წააგვანან. მხოლოდ აქ, ჩვენის ისტორიის ცოდნით, ნიკიფორე მიტროპოლიტს, თეიმურაზ მეფისგან მარტოდ რუსეთში ვხედავთ ელჩათ გაგზავნილს და შარდენის დასახელებული ნიკიფორე ირბახია კი ევროპის სახელმწიფოებშიაც მრავალ გზის ყოფილა. ის კი სჩანს, რომ შარდენისაგან აღნიშნული ნიკიფორე ირბახი ერთხელ თეიმურაზ მეფეს ევროპაშიაც გაუგზავნია ელჩათ. განსხვავება აქ იმაშია, რომ შარდენის ნიკიფორე ირბახი 60 წლისა 1672 წ. უნდა იყოს და თეიმურაზ მეფის ნიკიფორე არქიმანდრიტი კი 1640 წ. არა ნაკლებ 70 წლის იქმნებოდა, მეორე თეიმურაზის ნიკიფორე მიტროპოლიტი მართლმადიდებელია, მკაცრი მფარველი მართლმადიდებლობის. შარდენის ნიკიფორე ირბახია კი პაპის ურბან VIII წინაშე, კათოლიკობას უერთდება, შემდეგ მართლაც და ამ პირს კათოლიკობასთან სულიერად დაკავშირებულთაც ვხედავთ.

მე, აქ, როგორც ზემოთაც ვსთქვით, ნიკიფორე ირბახის ცნობებს განსაკუთრებითი ხისიათს არ ვაძლევ, ჩემი აღწერა როგორც ნიკიფორე ირბახის ცნობებს ეთანხმება, ისევე ნიკიფორე მიტროპოლიტის. მკითხველმა ამ აღწერით ორივე პირის ცხოვრება უნდა გაიცნას, ხოლო ამ ორივეს ცნობა კი ერთნაირს კრებულს წარმოადგენს. ჩვენ ასე ვარჩიეთ, რადგანაც ექვი გვაქვს, რომ ვაი თუ შარდენი სცდება, იქნება ნიკიფორე მიტროპოლიტს იგი არქიმანდრიტათ შეცდოლომით იხსენებს, ან ასე უნდა იყოს და ან ისე. ამას ჩვენ ის გარემოებაც გვაფიქრებინებს, რადგანაც ნიკიფორე ირბახი 1628 წ. რომში ყოფილა მისული, „კონგრეგაციისთვის“ თეიმურაზ მეფის თხოვნა მიუცია. მეფე „კონგრეგაციას“ სთხოვდა შემ-

დევს: გთხოვთ მუხლს დადგმიოთ, გვევედრებით, ყურადღებუ
შიაქციოთ ჩემს მუდარებას და შემავედროთ სპარსეთის შაჰს,
რომ მე და ჩემს საქრისტიანო ქვეყანას თავი გამანებოს, მო-
მასვენოს. მე სრული თანახმა ვარ რომთან დაკავშირების,
კათოლიკის სარწმუნოების აღიარების, ჩემი თანხმობის შესა-
ხებ, მე გარდავეცი პირადათ ნიკიფორე ირბახს, თვით ეს გა-
მოგიცხადებთ ყოველივეს, რომ სრული მორჩილი ვარ რომის
წმინდა ტახტისა“ დიახ, მეფე თეიმურაზის თანახმად, ნიკი-
ფორესაც დაწვრილებით მოუხსენებია მეფას განძრახვა კათო-
ლიკობასთან დაკავშირების შესახებ. ამას გარდა, კარგათ უც-
ნობებია საქართველოს მდგომარეობის ამბები, საკმარისად გა-
დუშლია „კონგრეგაციისათვის“ საბრალო მდგომარეობა ქარ-
თველის ერის და ნამეტურ კახეთის. პაპმ ურბან VIII დიდი
ყურადღება მიაქცია ნიკიფორეს საუბარს. იგი, ვითარცა ქვეი-
ანი დიპლომატი, ცნობილ იქმნა საქართველოს ელჩათ ევრო-
პის სახელმწიფოებთა წინაშე ოფიციალურად.

ნიკიფორე ირბახის თხოვნის შესახებ „კონგრეგაციას“
სჯა ჰქონია, სხდომებიც გაუშართავს. უკანასკნელს, ერთს კრე-
ბაზედ ნიკიფორე უცვნიათ საქართველოს მხრით ოფიციალურ
პირად, ამიტომ მისთვის სინამდვილის მოწმობა მიუციათ, ქა-
რთველ მეფის ელჩათ უცვნიათ. მოწმობაში სწერია „ნიკი-
ფორე ირბახი, ბერი წმიდის ვასილის კრებისა“ „კონგრეგაცი-
ის“ წერილი ნიკიფორე ირბახს საშუალებას აძლევდა, რომ
ამას მთელს ევროპის საქრისტიანო სამეფოებში დაეცლო, იქ
ენახა სამეფო პირნი და საქართველოს მდგომარეობის შესახებ
ესაუბრნა და თან დახმარება და ყურადღების მიპყრობა დაე-
ვალებინა. გარდა ასეთის მოწმობის „კონგრეგაციამ“ წერი-
ლები გაატანა ისპანიის და ნიაპოლის მეფეებთან, რათა მათ
ნიკიფორე პატივით მიეღოთ, საქართველოს კანონიერს დიპ-
ლომატათ ეცნათ, ამის მუდარებისთვის ყურადღება მიექცი-
ათ. ნიკიფორემ მიმოვლო მთელი ევროპის სახელმწიფონი და
ნიაპოლიის და ისპანიის მეფეს საქართველოს შესახებ ესაუბ-

რა. მათ ნიკიტორეს მოხსენება დიდის პატრივით მოისმინეს, ქართველთ მდგომარეობა და მეფის თხოვნა გაიცნეს, პასუხიც მისცეს მალე, შემდეგ აუწყეს.

ნიაპოლიის, ისპანიის და ზოგიც სხვა მეფენი, პირობას ვსდებთ ურთი-ერთ კავშირზედ, ხოლო ეს კავშირი არის იმის მიზეზი და ნიშანი, რომ ჩვენ განძობა გვაქვს ოსმალთა წინააღმდეგ ამხედრება, ომის დაწყება, ცხადი საქმეა, რომ ჩვენგან დაწყობილი საქმე თქვენს გარემოებაზედაც იქონიებს გავლენას, უეჭველია ჩვენ თათრებს საკმარისად შევაფერხებთ, ხოლო აქ ისიც საჭიროა, რომ თქვენც ჩვენი მხარე გეკავოთ, ჩვენ გაძლევთ პირობას, რომ თქვენი დამხმარე ვიქნებით, დახმარების შესახებ მათ სწორე სიტყვა მისცეს. ნიკიტორეც დაიმედებულია. ამ მეფეთა თათბირის შემდეგ ნიკიტორე მთელს ევროპის სახელმწიფო პირებს უცვნიათ საქართველოს ნამდვილ დესპანათ. ნიკიტორეს რომში მისვლა 1628 წ. ეკუთვნის ხოლო „კონგრეგაციას“ ამის თხოვნა 1628 წ., 20 ივნისს განუხილავსთ. ნიკიტორე, სადაც კი ყოფილა, ყველგან თავისებურათ უმოქმედნია, ნიკიტორეს მგზავრობის შემდეგ, საქართველო ევროპის მრავალ სამეფოთა წინაშე იქმნა ცნობილი. მრავალნი ჰკვირობდნენ ამ ერის შესახებ და არ იცოდნენ, რა ექმნათ, როგორ დახმარებოდნენ საქართველოს.

რომის „კონგრეგაციამ“ ნიკიტორეს ზოგიერთს ცნობებს სხვანაირის თვალით შეხედა, თითქოს მას ეჭვიც დასწამეს, ამიტომ „კონგრეგაციამ“ ილერიაში და ვენეციაში მცხოვრებ სომხებს მიმართა და შეეკითხა სხვადასხვა ცნობებს საქართველოს შესახებ „კონგრეგაცია“ სომხებისაგან ელოდა ნიკიტორე ირბახის ცნობების დასაბუთებას, სინამდვილეს. სომხებმა „კონგრეგაციის“ თხოვნა შეიწყნარეს და საქართველოს და ქართველთ შესახებ სრულიად წინააღმდეგი ცნობები მისცეს. ამათ მოახსენეს, რომ სადაც „კონგრეგაციას“ საქართველო ეგულება, იქ სწორეთ სომხები სცხოვრებნო. ჩვენ იქ, არც ქართველებს ვიცნობთ და იგინი იქ არც ოდესმე ყოფილა-

ნო. ერთის სიტყვით, ნიკიფორეს ცნობები მათ სრულიად უარი ჰყვეს. მაინც „კონგრეგაცია“ სომხების უარ-ყოფას არ დაეთანხმა, იგინი სხვებსაც შეეკითხნენ, ნამეტურ იმ პირთა, ვისაც საქართველოში ემგზავრა, ან ამ ერის შესახებ რამე დაეწერა. ასევე ჰკითხეს პიეტრო დელა-ვალეს. დელა-ვალემ სომხების წინააღმდეგი ცნობები მოახსენა „კონგრეგაციას“, საქართველო მშვენივრათ აღუუსხა, ბევრი რამ აუწყა მის შინაგან და გარეგან საქმეებზედ, რამაც უფრო ცხადათ დაასაბუთეს ნიკიფორეს მოხსენება და წერილები.

შარდენის თქმით, ნიკიფორე საქართველოს საქმეებით იქამდე გატაცებული ყოფილა, რომ ქართველთ მეფის პირობის სისწორის დასამტკიცებლათ და საქმის სინამდვილისთვის, პაპის ურბან VIII წინაშე მას კათოლიკობაც მიუღია, რაც ცნობილ იქმნა ყველგან. ნიკიფორეს ასეთი საქციელი ჩვენ, ქართველთ მართოდ სარწმუნოებრივ საქმეთ არ მიგვაჩნია, მას წმინდა მრჩალაქური პირობებიც აკრავს გარს. კათოლიკობაში მწერლობისთვისაც მოუკიდნია ხელი. სხვათა შორის, „კონგრეგაციას“ ამის თაოსნობით გაუხსნია რომში ქართული სტამბა 1629 წ. ხუცური და ხედრული ასოების ყალიბების ჩამოსხმაში ამას დიდი შრომა აქვს მიღებულიო. პაულინის მიერ მაშინ ახლად შედგნილ „ქართულ-იტალიური ლექსიკონიც“ ამას უსწორებია ბექდვის დროს, ასევე მარიოს მაჯის გრამატიკა და სხვანი, რაც კი იმ დროს, რომის ქართულს სტამბაში დაბეჭდილან. ქართული სტამბის სასარგებლოდ ნიკიფორეს შრომას მრავალნი მოიხსენებენ და სომხის ზოგიერთ მეისტორიენი ნიკიფორეს ქართველ გვარის კათოლიკეთ ასახელებენ.

როგორც ზემოთაც ვსთქვით, ნიკიფორეს, ქართულ ენის გარდა სხვა ენებზედაც უწერია. ქართულ ნაწერების ჩვენ არაფერი ცნობები გვაქვს, მაგრამ ექვი მაინც არ უნდა, რომ მას ქართულს ენაზედ კი არ ემწერლოს. რაც შეეხება ევროპიულს ენაზედ საქართველოს შესახებ მწერლობას, ამას ცხა-

დათ ასაბუთებს შარდენი. მაგალითებრ, სადაც შარდენი ქართველთ სარწმუნოების და საეკლესიო საქმეებს აღწერს, იქ ეს ერთ ალაგას ქართველთ გაქრისტიანების და წმიდა ნინოს ისტორიასაც ეხება. წმ. ნინოს ცხოვრების ცნობებს ნიკიფორე ირბახის წიგნის ცნობებზედ ამყარებს და თავის მოსაზრების დასამტკიცებლათ ამბობს, რომ „ნიკიფორე ირბახის მეორე წიგნის 34 თავშიაც წმ. ნინოს შესახებ ასე სწერია“.

„ჩვენთვის მარტო ესეც კმარა, რომ ნიკიფორე ირბახს რვა წიგნი დაუწერია. ვინ იცის, იქნება მეცხრეც ჰქონდა და მეათე წიგნიც. ან, ამ რვა წიგნს გარდა სხვა თხუზულებებიც. ყველაფერი შეიძლება ასეთი პირებისაგან. ფიქრი არ უნდა, რომ ნიკიფორეს ბევრი რამ ნაწერები ექმნებოდეს დაწერილი და მასში საქართველოს შესახებ ძრიელ ბევრი ცნობებიც იქმნებოდა მოთავსებული. სანატრელია ამის შესახებ რამე ვიცოდეთ, მაგრამ ბევრი არაფერი სჩანს, ჟამთა ვითარებას ყველაფერი მხოლოდ ჩვენთვის დაუმაღლავს.“

ნიკიფორე ირბახის შრომათვე ითვლება ქართული ანბანის დაბეჭდვა რომში, ჩვენი მწიგნობრობის ისტორიაში ეს მაგალითი უპირველეს მაგალითად უნდა ჩაითვალოს, პირველად ირბახს შეუდგენია ქართული ანბანი და რომში დაუბეჭდიათ. ანბანის წიგნაკები საქართველოში გამოუგზავნიათ და ქართველებში დაურიგებიათ. ქართულ ანბანს გარდა მასვე დაუბეჭდია ქართულ-იტალიური ანბანის წიგნი და ლოცვები, ვგონებთ იმ დროის ქართველ კათოლიკეთათვის, ერთიც და მეორეც, რაღა ფიქრი უნდა, რომ თავის დროის ქართველთ წინაშე დიდ მნიშვნელობას იქონიებდა, ვფიქრობთ, რომ მაზიოს მაჯი, პაულინი და პრავალიც სხვანი იმ დროის ცნობილნი პირნი, რომელთაც რომის სტამბის გახსნაში დიდი მონაწილეობა მიიღეს, ყველა იგინი ნიკიფორე ირბახის გავლენის ქვეშ იქნებოდნენ. ეს მათ დიდს ხელმძღვანელობას გაუწევდა, ბევრს რამე ცნობებს შეატყობინებდა. მაინც სულ ასეთ პირთა შრომა უნდა მივიღოთ მის უმთავრეს საფუძვ-

ლათ, რომ საქართველომ XVII საუკუნეში, იტალიელთაგან ერთობ დიდი ყურადღება მიიპყრო თვისკენ, ძრიელ ბევრმა აიღო კალამი ხელში და საქართველოს, ქართველი ერის, ენის, სარწმუნოების შესახებაც სწერეს. რაც საქართველოს შესახებ XVII საუკუნეში წიგნები დაიწერა, მის შემდეგ იმოდოლა აღარა დაწერილა-რა, ეხლა კი იწერება, მაგრამ ისეთის მიმართვით კი არა, როგორც მაშინ. მაშინდელი მწერალთა მიმართულება სხვანაირი ყოფილა და ამ განსხვავებულ გზასვე ადგა ნიკიფორე იბრახიც.

რომელიმე პირის ბიოგრაფია რომ დაიწეროს, იქ უსათუოდ უნდა დაინიშნოს აღწერილი პირის შთამომავალთ ცნობანი და ნამეტურ მშობელთა და ზოგი რამ წვრილმანი ცნობებიც, საუბედუროთ, ნიკიფორე იბრახის შესახებ ჩვენ ეს არ შეგვიძლიან, რადგანაც ჩვენ მის მშობელთა ვინაობის შესახებ სულ არა ვიცით-რა, და რაც ვიცით, ისიც საექვოთ მიგვაჩნია. ჭეშმარიტებით აქ მარტოდ თვით ნიკიფორეს ცნობებია აღიარებული და ცნობილი. გარდა ბიოგრაფიულის ცნობებისა, არც ის ვიცით, თუ ეს პირი სად და როდის გარდაიცვალა. ამ პირის ცხოვრება ისეა არეულ-დარეული, რომ გარდა ელჩების, მწიგნობრობის, რომში ყოფნის და კათოლიკობის მიღების სხვა არაფერი სჩანს, ან ის, თუ მასზედ კათოლიკობამ როგორი გავლენა იქონია, ან იგი კათოლიკობაში როგორ მოქმედებდა. ფიქრი გვაქვს, იქმნება ამაზედ რომში ცნობები იქმნეს დატოვებული. იმასაც ვიტყვით, რომ საქართველოშიაც შეიძლება იქმნეს რამე დატოვებული. თეიმურაზ მეფის დროის ნიკიფორე მიტროპოლიტი თუ ის პირია, რომელსაც შარდენი მოიხსენებს და რომელიც 1672 წ. ცოცხალია, მაშინ ისიც უნდა ვიფიქროთ, რომ უკანასკნელ ნიკიფორე ისევ თავის გზაზედ დამდგარა, მაგრამ ამის სინამდვილეს არღვევს ის გარემოება, რომ შარდენი ნიკიფორეს 1672 წ. აბატათ, არქიმანდრიტათ მოიხსენებს და თეიმურაზ მეფის ნიკიფორე კი თვით 1630 წ. უკვე მიტროპოლიტათ

არის კურთხეული. მაინც, როგორც ერთია ჩვენთვის საყურადღებო, ისევე მეორე, ერთიცა და მეორეც საკმარისად საყურადღებოა არიან ჩვენს ისტორიაში. კარგად სჩანს, რომ რომის „კონგრეგაციის“ წინაშე, საქართველოს ერის გაცნობის საძირკველი პირველად თითქმის ამ ნიკიტორეს ჩაუყრიდა და მოუმზადებია. ამის იქ ყოფნის და ხელმძღვანელობის შემდეგ რომში ქართველ კათოლიკეთაც ხშირად უმგზავრნიათ. გარდა მგზავრობისა, „კონგრეგაციის“ სკოლაში ქართველ კათოლიკეთ შვილებს სწავლაც დაუწყებიათ. აღ. ხახანაშვილის გამოანგარიშებით, 1633—1753 წლამდე, სულ 27 ქართველ კათოლიკეთა შვილებს მიუღიათ სწავლა. რაღა ფიქრი უნდა, რომ ყველა ესენი სასულიერო პირებათ მოემზადებოდნენ. სამეგრელოს მთავრებს რომის პაპებისთვის, სხვადასხვა დროს მეგრელთა ყმათა შვილების საჩუქრებიც კი უგზავნიათ, რომელთაც იქ კათოლიკობას უკავშირებდნენ და მერე „პროპაგანდის“ სასწავლებელში აძლევდნენ მოწაფეთ. ნათლათ და კარგათ სჩანს, რომ ნიკიტორე ირბახის შემდეგ, საქართველოს მეფეთ, მთავართა, ქართველ კათოლიკეთა და რომის „კონგრეგაციის“ შორის დაახლოვებული მიწერ-მოწერა დაწყობილა, ხშირი წასვლა ქართველთა რომში, იქ ყოფნა, კათოლიკობასთან დაკავშირება, თვალის გახილება, მერე შინ დაბრუნება. ასევე რომიდან იწყეს საქართველოში ხშირად მოძღვარ-შქადაგებელთ გამოგზავნა, ნამეტურ რომელთაც ერთობ დიდი გავლენა ჰქონდათ ქართველებზედ. ამაზედ იხილეთ მ. თამარაშვილის შრომა.

2/297

მაძა ივანე გარსევანიშვილი.

მაძა ივანე გარსევანიშვილს ასე მოიხსენებენ:— „ტერ-იანე გარსევანიშვილი“, ე. ი. ეს ყოფილა სომხის კათოლიკეთ ხუცესი. იგი ყოფილა შავშელი, სოფ. ოქრობაგეთელი, სადაც დღეს სომეხ-კათოლიკეთ და გრიგორიანებთ შორის ქართული ენა დამხოვბილია, თუმცა გრიგორიანებიც ქართველი

ტომისანი არიან. ჟამთა ვითარების მეოხებით, ძველადვე მიიღეს გრიგორიანობა და მის მეოხებით ქართული ენაც დაკარგეს, მამა ივანე რომ ქართველი გვარის ყოფილა, ამას მისი გვარიც ამტკიცებს, გარსევანაშვილები, ვგონებთ ქართველები არიან და არა სომხები. გარსევანაშვილი ალექსანდრე ღღეს ქართულ მწერლობასა და საზოგადოებაში ცნობილი პირია.

თავის დროის კვალად, მამა ივანე გამოჩენილი მღვდელი ყოფილა. სჩანს, ამის დროს, ოქრობაგეთელი ჯერეთისევე ქართულს ენაზედ ლაპარაკობდნენ. ასევე იქმნებოდა სხვა სოფლებშიაც. 1779 წ., 5 თებერვალს, ივანე მოძღვარი მოუწამლავთ ოქრობაგეთელ სომხებს. მოწამლვით გარდაცვლილა, მიზეზი მოწამლვის, სარწმუნოების მტრობა არის. ასე მოწამლვა მათ ხელობათ იყო გამხდარი, ვინც კი გრიგორიანთ ბრძანებას არ დაემორჩილებოდა, ან მათთან საიდუმლოთ კავშირს არ დაიჭერდა, იმას აუცილებლათ სიკვდილი ელოდა მოწამლვით. გარსევანაშვილების კათოლიკობასთან დაკავშირება XVII საუკუნის ნახევარს ეკუთვნის.

მამა იაკობ საბაშვილი, ბაწოხნი.

საბა—ხომ მოგეხსენებათ, რომ ქართული სახელია. სიტყვა საბადგან არის წარმომდგარი საბაშვილი. ღღეს საბაშვილები საბაევთიწოდებიან. საბაშვილების კათოლიკობასთან დაკავშირება XVII საუკუნის ბოლოს ეკუთვნის. საბაშვილები ძველადგანვე ყოფილან წარმატების გზაზედ დამდგარნი. ზოგნი ამათგანი ვაჭრობასაც გაჰყოლიან. ამიტომ, იგინი ახალციხიდამ ოსმალეთშიაც მგზავრობდნენ, იქ ვაჭრობა ჰქონდათ გამართული. ორი საბაშვილი XVIII საუკ. ნახევარს, ახალციხის იოანე ნათლის-მცემლის ტაძარს ხუცურს სახარებას სწირავენ და სხვა რამ ნივთებს.

იაკობი საბაშვილი თავის დროის კვალად წარჩინებული მოძღვარი ყოფილა. ქართული მწიგნობარი, ქართული ენით მოსაუბრე, მრევლში კარგის, სუფთა ქართულის ენით მოქადაგე, მასთან მფარველი ყველა უძღურის და გვემულის. 1760 წლებში, ეს მოძღვარი თბილისში ყოფილა ახალციხიდან გადმოსული, მეფე ერეკლესთან საქმე ჰქონია. თფილისის კათოლიკების ეკლესიაში მამა საბაშვილს რამდენ გზისმეუქადაგნია ერთს ქადაგებაში შეხებია საქართველოს, უქადაგნია მეფე ერეკლეს გმირობაზე, ქადაგებით მეფისთვის დაუვედრებია სამცხის ოსმალთაგან აღება, ახალციხეში ქართველთ განმტკიცება. ქართველთ ძლიერება აუცილებლად ითხოვს ახალციხის დაბრუნებასაო. გაბედეთ მეფეო, ოსმალთან ომი, ღმერთი მოგცემთ ძალას, მხედრობას გაგიძლიერებთ, ახალციხე და მის მიდამოებს აიღებთ, ჩვენც, ქართველ კათოლიკენი სულით, გულით და ქონებით მთლათ მოგეხმარებით და დიდს სამსახურს გაგიწევთო. მეფეს ძრიელ მოსწონებია ამ მოძღვრის ქადაგება. სასახლეში მიუწვევია, მადლობა უთქვამს, სადილი მიუერთმევია და მასთან საჩუქარიც უბოძებია. მამა საბაშვილი თფილისიდან გორს დაბრუნებულა და გორიდან, ახალციხეს. იგი გარდაიცვალა 1773 წ. ახალციხეს. მის ქადაგების წიგნები აღრე მრავლად ყოფილა, დღეს კი აღარსად რა სჩანს. ქადაგების გარდა სხვადასხვა ისტორიული წერილები და წიგნებიც უთარგმნია და უწერია. არ ვიცი ქეშმარიტად, თუ დღევანდელ საბაშვილებში ხსენებულ მათ წინაპართ რამე ნაწერები დაშთენილა თუ არა, საყურადღებოა რომ არ დაიკარგენ, რადგანაც ასეთ მოძღვართა ნაწერები სულ უცხო და ჩვენთვის უცნობ ცნობებს იძლევიან ოსმალეთის საქართველოს შესახებ და ნამეტურ ოსმალთ გამგეობაზე. საბაშვილის სახლიკაცებთა შთამომავალნი დღეს მკირედ ქ. ქუთაისს და ბათუმს სცხოვრებენ, ერთს კარგი სავაჭრო ფირმაც აქვს, სარწმუნოებით ქართველ კათოლიკს ნიკოლოზ საბაშვილს.

მღვდ. ანტონ ხუციშვილი.

ამათი ძველი გვარი გოდებაძეა, შემდეგ ხუციშვილი, უკანასკნელ სომეხთ გავლენის მეოხებით ხუციანცათ წოდებული. რომში ნასწავლი, შთამომავლობით ქართველი. 1811 წ. რუსებს ჯავახეთი აუღიათ, მერე დაბრუნებულან უკანვე. ხიზაბავრელები დიდს უბედურებაში ჩავარდნილან, ოსმალებს უტანჯნიათ, ტყვენი უტაცნიათ და უსყიდნიათ. ქვრივ-ობლებიც არ უსვენებიათ. ამათ წინააღმდეგ ანტონ ხუციშვილი დამდგარა. ამას თავის საფასით უთავისუფლებია ტყვენი, დახმარება უძლევია ქვრივ-ობერთათვის. ერთს წერილში აი რას სწერს ანტონ ხუციშვილი:

— „ლივანაში წავექ ფულის მოსაკრებლად, რამ ჩემი ვალები გადამეხადნა. მოვაგრევე, წამოვექ, წამოვიქვე, მაგრამ მაჭახლელებმა გამცარცვეს, კინადამ მომკლეს, მერე ფხიკიურელებს წაწართმევინე“. სოფ. ფხიკიური შავშეთს სძევს. იქ ქართველი კათოლიკენი სცხოვრებენ, ხოლო დღეს, ტომით და ენით გასომხებულნი, მათი ტიპიური შეხედულებაც კარგათ ამტკიცებს ქართველ მოდგმას, მაგრამ სომხათ ითვლებიან. 182 წ. ეს ეს მოძღვარი ახალციხელ ვაჭრებს ინდოეთში გაჰყოლია სამგზავროთ, იქ კარგა ხანს სცხოვრებდა, მერე მობრუნდა და საქართველოში სცხოვრობდა, იყო ქართული ენის მომხრე, დიდი მეგობარი პ. შაჰყულიანის, მწიგნობრობასაც მისდევდა, ქართულს ენაზე სთარგმნიდა და სწერდა. ამაზედ აი რასა სწერს ვინმე მესხი:— „ანტონ ხუციშვილს გადაწერილი აქვს შაჰყულიანის ეკკლესიის ცხოვრება და ქადაგებები. გარდა ამისა, მთელი ძველი აღთქმა ბიბლიისა ხუცურიდგან მხედრულად და ორი თომა კემფელი, 60 ღვთის მშობლის, 120 სასწაულის წიგნი, 40 ეფიმვერდაც მრავალი, 100 ღოცვის წიგნი, და სხვა მშვენიერი ყვავილების ამოქრაც სცოდნია ხეზედ დამით უბეჭდია წიგნები. ყვავილების მხატვრობაც იცოდა, დიდი ენაპირიანი იყო, ბევრი ქართველი ტყვეები უხსნია ღე-

კებისაგან ხიზაბავრელების საშუალებით. გარდაიცვალა 1859 წ. ანტონ ხუციშვილს ქუთაისშიაც უმღვდელია. ეს იქ ყოფილა XVIII საუკუნის დამლევეს, როცა იმერეთის და ქართლის სამეფოც მკვიდრს საძირკველზედ არსებობდა. ამ პირს ქუთაისში ყოფნის დროს გადუწერია ერთი ქართული ხელთ-ნაწერი, მღვთის მეტყველება, რომელ ხელთ-ნაწერსაც შემდეგი წარწერა აქვს ან. ხუციშვილისა:

„მონამ ღვთისაგან მოსავმან ჯვარის ცხოვლისმან, მე ხიზაბავრელმან ხუციანთ ასაქე ანტონმა, ოდესც ვიხილე ესე წიგნი ღვთის მეტყუელება, აღმეძრა სიუვარული, რათამცა აღვწერო და კვალდაც აღვასრულე ნატვრა და წადილი ჩემი, ამ საღმრთო წიგნის მღვთის მეტყუელებისა. მთავრობისა ზიოს მეშვიდის, რომის ჰაზის და სასწავლოსა შინა ჰატრი ელკრინესისა, მეფობისა შინა საღამონ არჩილიანისა, წელსა მაცხოვრისსა 1800 წ., ენკენისთვის 15, ქუთაისსა შინა“. შშვენციერის ნუსხურის ხელით არის ნაწერი, ვრცელი ტომია.

ხიზაბავრის, ან. ხუციშვილის სახლის კაცებს აქვსთ ერთი ხელთ-ნაწერი, მისი თარგმანი, რომელსაც აქვს მთარგმნელის წინა სიტყვაობა და მღ. ივანე გვარამაძისაგან ქებათ მინაწერი წარწერა მოძღვარის ანტონ ხუციშვილის შესახებ. აქ ეს ჩვენ მოგვყავს, რათა ამით ცნობილ იქმნას მთარგმნელის ქართული ენის ცოდნის წესი და რიგი.

წინა თქმულება მოთარგმნისა.

„თუმცა გამოუთქმელ და გამოუკვლეველ არიან საკვირველებანი, გინა სასწაულნი და მადლნი უდ წმიდა ღვთისა ღვთის ქალწულისანი, ქმნულნი კაცთა ნათესავთა ზედა, ვა აღმოვიკითხამთ მოთხრობის წიგნთა და ვისმენთ შდის, გარნა ჩვენ ვინებეთ მცირესა ამას წიგნაკსა შემოკრება მხოლოდ სამ გზის ორმოტეულისა, ვცდისიც სასწაულთა მისთა, რომ მხურვალეთა მისთა მათი წაკითხვითა ზედ მიწეგნილ იქმნენ მისი სახაერებისა.

და სიუვარულისა, რელი აქუს კაცთა ნათესავთა მხოლოთ და

შით უმეტეს აღენთენ სიუფარუფსა და მსახურებასა მისსა ზა და უმეტესი მხურვალებით დადგენ ღოცვად მისა მხოლოდ და თქვან სავარდე და გვირგვინი მისი“.....

გვედრები გულხმიერად აღმოკითხვასა მათსა და სიმ-
შვიდით ფიქრის ლოცვისა, გამოღებითა მუნით რამე სული-
ერი ზრახვასა, როგორც რომ თვითეული მოთხრობაებისა სწე-
რია შემოკლებული სულიერი ნაყოფი. რამე. რლი მართ-
ლად უ ვრ ღირს არს იმ ფერად იქმნას, შეერაცხების მათ,
ნამეტნავად უგუნურთ გვამთა, ფიქრის ლოცვის ადგილსა ას-
რე, რომ უგუნურნი უმეტესად მაგალითებით შეგულიანდე-
ბიან კეთილსა, ვირემც წათ დაქვრეტილი სიტყვებითა.

ამისთვის-ლა ვიშრომეო შემოკრება მოთხრობათა ამათა,
რათა მშობელთა ნაცვლად ზღაპართ მოთხრობისა შვილთა
თვისთა და მოყვასმან მოყვასსა უმეტესად ყრმათა ურთი-ერთს
მიუთხრიან სასწაულნი ღსა და დედისა მისისა.

ხოლო ყოველმან ვინმემან სიყრმესა თვისსა, დაიბეჭდოს
იგინი თვის გონებაში და შედგინებითად იყოს უმეტესად ღის
მსახურ და მხურვალე ღს მშობელი წა ქალწულისა. მხო-
ლოთ, რლ არს დედა ყლთა მადლითა, და რომ ესე წიგნი
ვპყავთ ნამეტნავათ გლახთათვის შესაგულიანებლად მათ მხურ-
ვალეებასა ზა ღს მშობელისა წირ ქალწულისა, ამისთვის
ვეცადეთ ადვილ შეიტყვის თხზულობითა ახლოს გლახურის
განწყობა მისი.

ხოლო თუ ვინაით შევეკრიბეთ და ნამეტნავად აღმოვარ-
ჩიეთ მოთხრობანი ესე სასწაულთანი, ვიტყვი, რომ ვქმენით
იგი წერილთაგან ორთა ჩინებულთა მამათა მოქადაგეთა იესო-
სიანის რიგისაგანთასა ვა წერილ არს თვითეული სასწაულთ
მოთხრობის თავშიდა. პლი იგი არს მამა ალექსანდრე, ზედა
სახელით დიოტა დევიანი, კაცი იგი სულის მოყვარული და
კეთილი და ფდ მხურვალე ყდ წა ღის მშობელი ქალწუ-
ლისა მართ, რლსაცა აქუს ქმნილი პატროსანი წიგნი იგი,
რომელი იწოდების (ამ აჯავას სომხურია) და ქართულლად „მა-

გალითი სინანულის“. ხოლო მეორე იგი არს მამა გარლოს ზედ სახელთა ბოვიანი კაცი მკერ-მეძუველი და დიდი მოქადაგე, რლიცა რაჲსაც მოსთხრობს ყლს ქადაგების სახედ ქმნილ მიუთხრა ჰრომის ქალაქსა შა სასმენელად ერისა: (მხდოთხნი მოთხრობანი ავიღეთ სხუათა წერილთაგან, რლი იგიცა იჩვენების თვითეული თავების უწინარეს წერილთი შს). და ამათაცა რლნიც მოგვითხრობენ აუღიათ დიდ-დიდთა მოთხრობათაგან წა ჰრომის ეკლესიისაგან შეწყნარებულთასა, ვა სახელნიცა მათნი იჩვენებიან ყლთა სასწაულთა თავების თავსა მას შორის“.

მღვ. ანტონ ალუშოვი.

მამა ანტონ ალუშოვილი თავის დროის კვალად შესანიშნავი მოძღვარია, ახალციხელი, სწავლა კონსტანტინეპოლს მიუღია, იქვე კურთხეულა მღვდლად. ძველადვე სომეხ-კათოლიკეთა გავლენის ქვეშ გაზრდილა, სომხის ტიბიკონზედვე მდგარა. ლათინურიც კარგათ სცოდნია. პირველად კონსტანტინეპოლს უმღვდელია, შემდეგ ართვინს, ახალციხეს, ახალციხის სოფლებს, შემდეგ ქუთაისს და გორსაც კი. ქუთაისს და გორს ლათინის წესზედ მდგარა. მამა ანტონი ქართული მწიგნობრობის მოყვარეც ყოფილა. 1826 წ., სომხის სამღვდლოების წყალობით ესეც ჩავარდნილა ტყვეთ იმ მოძღვართ შორის, რომელნიც ოსმალოს მთავრობისაგან იღვენებოდნენ, რადგანაც სომეხთ ეჩმიაძინისაგან ქრთამს იღებდნენ და სომეხთ ტიბიკონზედ მდგართ კათოლიკებს ძალას ატანდნენ, რომ გრიგორიანობას დაუკავშირდითო.

გორში მსახურების დროს, მამა ანტონს, ქართულს ენაზედ უთარგმნია წიგნი:— „ცხრა დღის ფიქრის ღონე“ კლეუმენტე შამათ-მთავრის ცხოვრებისაზედა, აღიწერა ენგურელ (!) სტეფანე ეპისკოპოსის ბჰჰარაიანისა ხელითა და დასტამბოვინა თვის შრომითა და ხარჯითა წელსა უფლისა 1796 წ., თვრამეტსა მხითარ აბ

ბაის სასტამბავში ეკლესიის ბრძანებითა და უფროსი ნებითა. დაიწერა წიგნი უფლისა ქის 1823 აგ—ს 17 ქართულს ენასა ზედა ფრიად კინი მღვდლისაგან ტერ სტეფანე აღმშანთისა გარის ქალაქში. და კ'დ სომხურის ენიდამ ქართულს ენასა ზედა გადმოთარგმნა კელ დაფარული უდირისი მღვდელი ტერ ანტონ აღმშანთისა“.

„სიქადულად კათოლიკე მსურველებით მსურველთ მკითხველთათვის და სასარგებლოდ სიცოცხლის გასწორებისა და დევნულებაში მოთმინების სწავლებისათვის, რომელთაცა სუფიკრებობით წამკითხველმან მიიღოს ეს იერ მოთმინების მადლი, ამისათვის მოვიხდეთ მე ქართულს ენაზედ კარდმოლება საერთო სიკეთისთვის და სასარგებლოდ მოწმუნეთა სუფთათვის“.

„ლოცვება დღიურად“ ნებსეს სომეხთ კათოლიკოსისა თარგმანი სომხურიდგან.

„ლოცვება დღიურად“, თარგმანი, ვრცელი წიგნია.

მამა ანტონ აღუშოვს ქართლსა, იმერეთსა და სამცხე-საათაბაგოს ბევრს სოფლებსა და ქალაქებშიაც უმსახურნია, უკანასკნელ სად გაატარა თავის სიცოცხლის დღენი, ამის ცნობები ჩვენ არ გვაქვს. ეჭვი არ უნდა, რომ ამ ანტონ აღუშოვის ცხოვრების და მოქმედების მეტად დიდი ზე გავლენა ექმნებოდა პეტრე აღუშოვზედაც, რომელიც გარდაიცვალა 1899 წ. და რომელიც ახალციხეში, ერთს საუკეთესო ქართველ კათოლიკეთა მოძღვრათ ითვლებოდა.

უწყიან, რომ თუმცა ანტონ აღუშოვი არ იყო დიდი ენერგიის მოძღვარი, არცარა ბევრი რამ უწერია და დაუტოვებია ქართულს ენაზედ, მაგრამ იგი საყურადღებოა მით, რომ თუმცა სომეხთ სამღვდელოთა გავლენის ქვეშ ტერ ანტონათ იწოდებოდა. მაინც, ამ წოდებასთან იგი თავის ვინაობას კი არ ჰკარგავდა, არსად თავს სომეხ კათოლიკედ არ მოიხსენებს, ყველგან თავის ვინაობა ქართველად მიაჩნია. ამ ქართული ენის

სასარგებლოდ, შეძლებია და გვარათაც შრომობს და ქართულს ენაზედ წიგნებსაჲს სთარგმნის და სწერს, რის უმეტესი ნაწილი ჟამთა ვითარებას მეოხებით აღრევე დაკარგულან. ჩვენდა საუბედუროთ, არ ვიცით ისიც, თუ მამა ანტონ აღუშოვმა სად გაატარა უკანასკნელი წელნი, სად აღესრულდა. მესხეთისა და ჯავახეთისაკენ კი არ უნდა მომხდარიყოს ეს, რადგანაც იქაურს კათოლიკეთა გარდაცვალებულთ მოძღვართ სიაში ეს ჩვენ ვერსად ვპოვეთ.

სამწუხაროდ ამ მოძღვრის ცნობებთ დაკარგულა, თორემ ჩვენ დრომდე რომ მოელწიათ, მაშინ მათში ჩვენთვის ბევრი რამ ძვირფასი მასალები აღმოსჩნდებოდნენ. ნამეტურ ქართულ ენის და ქართველ კათოლიკეთ გვაროვნების შესახებ. ეს მოძღვარი მოხუცებაში მყოფი კი უნდა გარდაცვლილიყოს, რადგანაც მღვდლად უკურთხებია XVIII საუკუნის ბოლოს. ასე რომ 1859 წ. როცა ეს გარდაიცვალა, მაშინ იგი უეჭველია, 85 წლისმეტი მაინც იქნებოდა. ამის მეგვარეები დღეს ხიზაბაგრას სცხოვრებენ. მის ნათესავათაც ირიცხებიან.

მღვდელი იოანე ლაზარნიანი, ოცხელი.

ლაზარაშვილები ჯავახეთის სოფ. ვარგავს სცხოვრებენ. ამ სოფელელი იყო „მტარჯაჯას“ დამწერი იაკ. ლაზარაშვილი. ამათსავე სახლიკაცთაგან უნდა იყოს მამა პავლე ლაზარნიანი, ანუ ლაზარეშვილი. პავლე ლაზარეშვილი 1874 წ. მიიცვალა და სოფ. არლის ეკლესიის გვერდზე მარხია. ეს ივანე ლაზარნიანი კი გვარად ოცხელი უნდა იყოს. მე კი შეცდომით ლაზარნიანს ლაზარეშვილათ ვსთვლიდი.

ეს მამაიოანე ლაზარნიანი ოცხელი სცხოვრებდა XVIII საუკუნეში. იგი XIX საუკუნესაც მოესწრა, აღიზარდა კონსტანტინეპოლს, შემდეგ იყო მხითარისტებშიაც. სომხური ენა და მწიგნობრობა კარგათ სცოდნია, სომხურ ენაზედ აღზრდილა და მომზადებულა, მღვდლათაც სომხურს ტიბიკონზედ უკურთხიათ. იგი რომშიაც ყოფილა და ლათინური ენაც სცოდნია.

დრო, მისი საქართველოში მოსვლის და მღვდლათ კუ-
რთხევის, ჩვენ არ ვიცით, იგი სამღვდელოს ხარისხით საქარ-
თველოში 1775 წლიდან ჩნდება. სად იყო პირველად
მღვდლათ, არც ესა სჩანს. 1780 წ. კი ახალციხის იოანე ნა-
თლის-მცემლის ეკლესიის მღვდლად სჩანს და იგი ამ წლი-
დან ქართულს ენაზედ ქადაგებასაც იწყებს. ქადაგებათა გა-
რდა, მას სხვა და სხვა წიგნებიც უწერია. ზოგი სომხურის
ენიდან უთარგმნია და ზოგიც ლათინურიდამ. საღმრთო ში-
ნაარსის წიგნებს გარდა, მას საქართველოს შესახებ სხვა და
სხვა წერილებიც უწერია. ნამეტურ სამცხე-საათაბაგოსი და
ახალციხის ფაშებზედ. საუბედუროდ, როგორც სხვა ბევრ ამ-
გვარ მოძღვართა ნაწერებმა ვერ მოაღწიეს ჩვენს დრომდე,
ისევე ამის ნაწერებმა ვერ მოაღწია. მამა იოანე ლაზარიანს
ქადაგება კი ისე ყოფილა გავრცელებული, რომ მის ქადაგე-
ბის ჩვენ დრომდის ორმა ტომმა მოაღწია. ორივე ეს ტომები
დაცულია ახალციხეს იოანე ნათლის-მცემლის წიგნთ-საცავ-
ში. აი, ამ ქადაგებათა პირველი ტომის სათაური:— „წიგნი ქა-
დაგების, რომელსა შინა შეიცავს 24 მშვენიერი ქადაგებანი, სადი-
დებლად ღთისა და სსწავლათა მორწმუნე სულებისა, აღწერილი
ვინმე მღვდლისაგან წელსა უფლისასა 1793-სა 26 სექტემბერს“.
ორივე ტომი მშვენიერის ნუსხურის ხელით არის ნაწერი. ენაც
მშვენიერია, ქადაგებანიც თავ-თავის დროის დღეებს შესაფე-
რად არის შედგენილი და წარმოთქმული. პირველი ტომის პი-
რველს ფურცელზედ მოყვანილია შემდეგი ცნობა, რომელიც
დაუწერია მღვდელს იოანე ლაზარიანს, ეს ცნობა შეეხება
1795 წ. ქართველთ უბედურების ამბავს და ამიტომ ეს ცნო-
ბაც პირდაპირ მოგვყავს აქ.

„1795 წ. მოვიდა დიდის ჯარით აჭმად შაჰი, რომელსაც
უწოდებენ ხოჯა ხანსაც, ტფილისს ქალაქზედ, რომელშიაც შეფედ
იყო ირაკლი, რომელი ვერ დაუდგა წინა მათს ძაღსა, რისთვისაც
ამტკიცებდნენ, რომ ჰყოლებოდეს სამასი ათასი კაცი, რომელნი შა-
ჰიამობის თვის ნახევარიდამ ენკენისთვის ნახევარმდე სრულიად გაა-

მხრეს და გაათუგეს ქადაგი ტფილისი, სრულიად დასწვა უოველნი ნაშენნი საუდრებითურთ და დაატყვევეს. მრავალნი ამბობდნენ, კინადამ შვიდი ათასი, რაც მოეწონა მის უკეთურს თვალებსა, ქაღნი თუ რძაღნი, ჭაბუკნი თუ ურმანი (აქ სიტყვა აღარ სჩანს) ღვთის რისხვა! ტერ იოანე ლაზარეანია“.

ეს მღვდელი, თავის თავს ოცხელათ აღიარებს. სჩანს, ოცხილამ ყოფილი, დღეს ოცხეში ქართველ კათოლიკეთ რაცხვი აღარ სჩანს, თუმცა შენიშნულია, რომ იმდენი ქართველ კათოლიკენი არსად ყოფილან, რამდენიც ოცხეს. მთელი ოცხის მცხოვრებნი კათოლიკობას აღიარებდაო. როგორც სჩანს, ოცხის კათოლიკობის უმეტესი ნაწილი ყარსის, არზრუმისაკენ, სტამბოლს, ტრაპიზონს და სხვა ასეთ ქალაქებისაკენ გარდასახლებულან. ოცხელთ ქართველთ კათოლიკეთ დაძვრა, რომელსაც ჩვენ თამამად შეგვიძლიან რომ ოცხელთ ქართველთ კათოლიკეთ პატარა ემიგრაცია უწოდოთ, უსათუოდ უნდა მომხდარიყოს 1769 წ., ანუ ასპინძის ომის შემდეგ, როცა ქართველ მართლ-მადიდებლების მსგავსად ქართველ გვარის კათოლიკენიც დიდს დევნას შეეცნენ და კათოლიკეთ მოძღვართ საქვეყნოთ აღეკრძალათ კათოლიკეთ სარწმუნოების ვრცელება.

ძველად, რომ ოცხე ქართველ კათოლიკობით სავსე ყოფილა. ამას ექვი არ უნდა, რადგანაც ეს დღეს მრავალთ მოხუცებულთ ქართველთ კათოლიკეთაც კარგათ ახსოვთ. იოანე ლაზარეანის—ოცხელის გარდაცვალება არ ვიცით როდის უნდა ყოფილიყოს. ერთ სიაში მოხსენებულია ამის გარდაცვალების წელნი ასე:— „30 იანვარს, 1837 წელსა მიიღვალა ოცხელი, ტერ იოანე, უფრასი“. ეს ცნობა თუ სწორეა, მაშ ჩვენ გვეცოდინება გარდაცვალების დრო. ერთმა გარდმოცა, რომ იოანე მღვდლის გვარი ოცხელიაო, დღევანდელი ოცხელეში მისი მეგვარენი არიანო, ლაზარეშვილი კი არა, იგი ლაზარეანათ ირიცხებოდა, რადგანაც მხითარისტებში ყოფილა გაზრდილი. ლაზარეს მონასტერშიო და შემდეგ „ლაზარეთა ძმოს“

ბას* ეკუთვნოდაო. ჩვენ ამის თანახმა ვართ, ყოველს შემ-
თხვევაში, ჩვენი ცნობები ცნობებათ დაშთება, იგი არავის
რით აეწინაღმდეგება ქართველ კათოლიკეთა გვაროვნობის
ისტორიის ცნობათა განსაზღვრაში. იოანეს გვარი თუ ოცხე-
ლია, ვიტყვი, რომ ლაზარეშვილიც კათოლიკეთ გვარია
და ორივე ერთის მხრისანი. ასეა თუ ისე, ამით ვგონებ ბევრი
არა წახდეს-რა. აქ აღსანიშნავი ერთი ის გახლავსთ და სა-
ყურადღებო, რომ ამოდონი მღვდლების რიცხვით, ამოდონი
ქართული ხელთნაწერები უწერიათ, ქართულათ ჰქონიათ ქა-
დაგება მრევლში და მათ ყოველთვის ქართული ენის მფარ-
ველნი ყოფილან. საყურადღებოა აგრეთვე ის გარემოება,
რომ ეს მოძღვარნი, თუმცა სომხის ტიბიკონზედ სდგანან,
თუმცა მითარისტების გავლენის ქვეშ აღზრდილან, სომხის
კათოლიკის ტიბიკონის წესით უკურთხებიან და სომხის კა-
თოლიკეთ ტიბიკონზედ მდგარან და უმეტეს ლოცვებსაც სო-
მხურათ ასრულებდნენ, მაგრამ რაც შეეხება თავიანთ თავის
ვინაობის, არსად სომეხ კათოლიკეთ არ ახსენებენ, არამედ
კათოლიკეთ. ესეც კიდევ ცხადათ მოწმობს და ამტკიცებს იმ
გარემოებას, რომ ქართველთ კათოლიკეთ ძველადგანვე ჰქო-
ნიათ განმტკიცებული ის ნათელი ჰაზრები, რომ ისინი შთა-
მომავლობით ქართველები ყოფილან. ეს რწმენა იმავე თავით
კი შეურყევლად ყოფილა და შემდეგ კი ნელ-ნელა შემუსვ-
რილა მათში, რამაც ჩანთქა ართვინის, არტაანის, ტრაპიზო-
ნის, კონსტანტინეპოლის და სხვა კუთხის მცხოვრებ ქარ-
ველ კათოლიკენი. ამ ოცხელის სახლიკაცთა შთამომავალნი,
ქართველ კათოლიკენი დღეს კუთაისს და ბათუმსაც სცხოვ-
რებენ. ქუთაისს, სათავად აზნაურო სკოლის ინსპექტორი იო-
სებ ოცხელია და ქუთაისს და ბათუმში კაი ფირმის მქონე
ვაჟარ ძმანი ოცხელნი.

ღვდელი ანტონ თუძანიშვილი.

XVIII საუკ. დასასრულს, ახალციხის კათოლიკეთ სამ-

ღვდელმთვარის წინაშე უკვე ნათლად დასაბუთდა, რომ ისინი შთამომავლობით ქართველის გვარისანი იყვნენ, საქართველოს შვილები, ქართულად მოსაუბრენი, ხოლო სარწმუნოებით სომეხთ კათოლიკეთ ტიბიკონზედ მდგარნი. სომეხთ კათოლიკეთ გავლენამ ამათ გვამში სასტიკათ აღმოეკვეთა ქართველ გვაროვნების ოცნებები, ამ გარემოებას ოსმალთაგან ქართულთ დევნაც ეხმარებოდა, საქმე ისე მოეწყო, რომ XIX საუკ. დასაწყისიდან, ახალციხეს, ქართველ კათოლიკეთ შორის, ქართული ენაც ისევე დაიწყებდა აღმოვარდნას, როგორც ეს ათვიანისკენ მოხდა და ამ ქალაქს იქით მდებარე სხვა და სხვა სოფლებში, სადაც მთლათ ქართველ გვარის კათოლიკენი სახლობენ, ხოლო დროის და სომეხთ მეოხებით გადაგვარებულ-ჩაყლაპულნი. ასეთი გადაგვარებული ქართველნი თვით თფილისის მეფურნეებთ შორისაც კი მოიპოვებინ, რომელთა სახეც და ხასიათებიც ცხადათ ამტკიცებენ ჩვენს ჰაზრს, თვით ამათი გვარებიც კი დიდათ განსხვავდება ნამდვილს სომეხთა გვარისაგან. ძველად, ქართველ კათოლიკენი სახლობდნენ მრავლად თვით ტრაპიზონს, ირიზეს და მრავალ სხვა ასეთ ქალაქებში, სადაც მათ მთლათ დაკარგეს ქართული ენა და გვაროვნობის ხსოვნა.

ესევე შავი ზღვი მოველინებოდა ახალციხის და ახალქალაქის ქართველ კათოლიკებს, მაგრამ ამას წინ გადაეღობა ის გარემოება, რომ XVIII საუკ. ბოლოს, ახალციხელთ ქართველთ კათოლიკეთ შორის გამოჩნდნენ ისეთ კათოლიკეთ მოძღვარნი, რომელთაც თავიანთ გვარტომობას ნათელის თვალით შეხედეს, უკუღმართ გარემოებას წინ გადაეღობნენ, ხელში კალამი დაიკავეს და ქართველ კათოლიკებში მტკიცე გვაროვნობის გზა გაარკვიეს. ერთ ასეთ მოძღვართაგანია ქართველთ კათოლიკეთ მოძღვარი ანტონ თუმანოვი, დროის მეოხებით სომეხთ კათოლიკეთ ტიბიკონზედ მდგარი და სომეხთაგან „ტერ ანტონ თუმანიანცათ“ წოდებული. ანტონ თუმანოვი სტამბოლს გაზრდილა, მერე ვენეტიკის მხითარის-

ტებში ყოფილა, შემდეგ პროპოგანდას. საღმრთო წერილს გარდა სხვა და სხვა ენებიც უსწავლია, შემდგომ მღვდლათ კურთხეულა და სტამბოლიდამ საქართველოში დაბრუნებულა. საქართველოში მოსულს ერთგულათ უღვაწ-უმსახურნია. პ. შაჰყულიანს დაახლოვებია და ერთად უმეცადინიათ, შემდგომ ამას ქართული მწიგნობრობისთვისაც მიუყვია ხელი და სხვა და სხვა ენებიდამ წიგნებიც უთარგმნია. სხვათა შორის უთარგმნია შემდეგი, რომლის სათაურიც მომყავს აქვე:

„განიერება სწავლის მოუვარე ერმათა, კადმოდებული მამა მინას მოძღვრისაგან მკურნაღითსა სომხურს ენასა ზედა მხითარ აბის ძმათაგანის განსანათებლათ სომხის გვარისა, ოთხ ნაწილად განყოფილი, ნაწილი მესამე, დასტამბული სომხურს ენასა ზედა ვენეტისა შინა, მონასტერშიდ წმიდისა ღაზარესი, 1818 წ. შემდგომ სომხურის ენიდამ კადმოდებული თარგმნებით ქართველთ მხედრულს ენასა ზედა ტერ ანტონ თუმანოვისაგან ახალციხელისა სამთციქულთ მისი ონარისა განიერების განსანათლავად ქართველთა ენათა მცოდნე ძმათათვის“. შემდეგ ფურცელზედ წიგნის წინასიტყვაობა მისდევს. მთარგმნელი ბოდიშს იხდის, რომ ეს წიგნი მღაბიურის გასაგების ენით ავწერეო. 250 გვ. მეტია.

ამ დროს, მღვდელი ანტონ თუმანოვი ყირიმში ყოფილა, იქ უმღვდლია. ერთ ალაგას სწერს, ქართული წიგნები რაც მაქანდა, მთლათ შინ დამრჩაო, ახალციხისკენ, აქ არაფერი წიგნები მაქვს, რომ მათის კითხვით ქართული ენის ხელოვნურათ ცოდნა მქონიყოო. ამიტომ წიგნში შეიძლება ბევრი რამ შეცდომები შემეპარაო. მომიტევეთო. ყირიმის შემდეგ ასტრახანშიაც ყოფილა, შემდეგ უმგზავრია ყიზლარს, მოსდოკს, კავკავს და თფილისშიაც ყოფილა 1825 წლებში ყველგან, მრევლში იგი ქართულის ენით საუბრობდა, ყველას აუწყებდა, რომ თქვენ ქართველ გვარის კათოლიკენი ხართ, თქვენი ბუნებითი ენა ქართული ენა არს, სომხობას მხოლოდ საეკლესიოს წიგნების მხრით ეკუთვნით. ამას ქადაგებდა იგი იმ მრევლში, სადაც ქართველ გვარის კათოლიკე

კენი იყვნენ, თორემ სომხის გვარის კათოლიკებთან მას საქმე არ ჰქონია. ერთ წირვაზედ ანტონ თუმანოვს თფილისის ეკლესიაშიაც უქადაგნია ქართველ კათოლიკეთა გვაროვნობის შესახებ, კათოლიკეთა ბუნებითი ენის შესახებ. ეს პირი დიდი თანამოაზრე ყოფილა პ. შაჰყულიანისა, კაი მეგობარი პ. ხარისჭირაშვილის და სხვათა იმ დროის მექართულე კათოლიკეთ მოძღვრების.

ეს მოძღვარი თავის ჰაზრებზედ რწმუნებული ყოფილა და ამიტომაც უთარგმნია მას ქართულს ენაზედ სხვა და სხვა წიგნები, ვრცელი ტომები, უფრო ზნეობრივის შინაარსის რასაკვირველია, თანამემამულე ქართველ გვარის კათოლიკეთათვის, რომელთა ენის სიყვარული მას პატარაობიდანვე ჰქონია განღვიძებული. ამ მოძღვარს ქართულს ენაზედ მრავალი თარგმანი დაუთენია, თვით დიდი სურვილი ჰქონია დასტამბვის, მაგრამ ამას იგი ვერ მოსწრებია. მის სიკვდილის შემდეგ მისი ნაწერები გაბნეულა მის ნათესავეთ შორის თფილისს, ქუთაისს, გორს, ახალციხეს, ოზურგეთს და ბათუმს.

სხვა ცნობები ამ მოძღვრისა ჩვენთვის უცნობია, უკანასკნელ იგი ქუთაისსაც სცხოვრებდა, შემდგომ ახალციხეს. გარდაცვალება მიეწერება 1860 წლებს. საკითხ კითხვით მიგვაჩნია ახლა აქ ერთი ის, თუ საქართველოში, ქართველთა კათოლიკეთ შორის არ იყვნენ ქართველ გვარის კათოლიკენი და ქართულს ენაზედ მოსაუბრენი, მაშინ ვისთვის და რისთვის იწუხებდა თავს ეს მოძღვარი და ვრცელს ტომებს თარგმნიდა სომხურის ენიდან ქართულ ენაზედ, ვინ ატანდა მას ძალას, რომ თავის ძმათა და დათა სასარგებლოთ სომხურის და სხვა ენებიდან ქართულს ენაზედ წიგნებს სთარგმნიდა. არაჲინ, მან იცოდა, რომ საქართველოში კათოლიკეთ შორის მრავლად იყვნენ ქართველ გვარის კათოლიკენი. ქართულს ენაზედ მოსაუბრენი და მიტომაც სთარგმნიდა სხვა და სხვა წიგნებს. იგინი რომ ქართველები არ ყოფილიყვნენ და მათი დედა-ენაც სხვა ყოფილიყო, თუნდ სომხური, მაშინ

სომეხთათვის სომხურის ენიდამ ქართულს ენაზედ სიტყვასაც არ გადმოსთარგმნიდნენ ისევე, როგორც ამას სომეხ გრიგორიანთ მოძღვარნი ჩადიოდნენ და ჩადიან კიდევ, რადგანაც მათ დაჟინებით სწამთ, რომ ქართლის ყველა სომეხნი, რომელნიც კი ქართულს ენაზედ საუბრობენ, რომ ისინი სომხის გვარს ეკუთვნიან, ესენი მათ არამც თუ წიგნებს უთარგმნიან, არამედ ქართულს ენაზედ ლაპარაკსაც უკრძალავენ და საიდუმლოთ ქართულ ლაპარაკს ტლანქ ენას აღარებენ. მათის ფიქრით, დიდი ცოდვა არის, რომ მრევლს არამც თუ სომხურის ენიდამ ნათარგმნი წიგნები მიაწოდონ, არამედ ქართულათ ხმაც კი გასცენ. თუ ამათში ასე გახლავსთ, მაშინ სომხის გვარის კათოლიკის მღვდლებს რაღა დაუშლიდათ, ამისთვის ვინ ატანდა მათ ძალას, რომ სომხის გვაროვნობას გაქცეოდნენ, მათ ენას და ქართულ ენას და საქართველოს მიჰკედლებოდნენ, ამას მათთვის რა ანგარიში უნდა ჰქონოდა, რა საფუძველი, რა მიმართვა და კავშირი. ამას საღი ღოღიკით დაკვირვება აგვიხსნის, იგი მოგვცემს ჰასუხს. ჩვენი სჯა რა საჭიროა, თვით საქმენი და ცნობები უფრო კარგათ ასაბუთებენ. ავიღოთ თუნდა ის მაგალითები, რომ სომხის გრიგორიანთ ხუცებს სომხურის ენიდამ ქართულს ენაზედ არამც თუ წიგნები უთარგმნიათ და უბეჭდავთ, არამედ იგინი სომხურ ლოცვებს ქართულის ანბანით სწერდნენ და ამ ოსტატობით ავრცელებდნენ სომხურ ენას, სომხის გვარის კათოლიკეთ მღვდლებს რაღა დაუშლიდათ, რომ მართლაცა და ესენი სომხის გვარისანი იყვნენ, განა ესენი კი არ შეუდგებოდნენ ცნობილ ოსტატობას, ვინემც თავს იტკენდნენ და ქართველთათვის წიგნებს სთარგმნიდნენ, ამის ნაცვლად სომხური ენის გავრცელებას-დაღადებას მრევლში უფრო აღვიღად შეასრულებდნენ, ვეგბა ვრცელ ტომების თარგმანზედ თავს არ შეიწუხებდნენ, ტვინს არ დაღალავდნენ. მათ ნათლათ სწამდათ მრევლის ქართველ გვაროვნობა და მიტომაც შრომობდნენ მრევლის სამშობლო ენაზედ. მოძღვარნი იმა-

ზედაც უკმაყოფილონი იყვნენ, რომ მათ ვენეციის და ვენის მხითარისტები პატარაობიდანვე აწვეთებდნენ ყურებში წინააღმდეგს, ცრუ-ტყუილს ცნობებს, რომ ვითომც ისინი სომხის გვარის კათოლიკენი იყვნენ, ხოლო ქართულ ენაზედ მოსაუბრენი. აი, ასეთი სიცრუით სავსე ძალდატანება უფრო ჰბადავდა ხსენებულს მოძღვრებში გვარტომობაზედ სწორე, ნათელ შეხედულებას და მიტომ იღვწოდნენ მრევლის დედანის სასარგებლოდ. ასეა საქმე, მაგრამ სარუხანოვები და ბაბახანოვები ჩვენ არ გვკითხავენ, მათ ჭეშმარიტ ცნობებთან საქმე არა აქვსთ, იგინი ერთი კალმის მოსმით არამც თუ მარტოდ ქართველ გვაროვნობის კათოლიკებს, არამედ თვით ქართველთ და საქართველოსაც აქრობენ.

ნეტავი წამოაყენა საფლაფილამ მოძღვარი ანტონ თუმანოვი, სომეხთ მხითარისტებთაგან ტერ ანტონათ წოდებულნი და გვაკითხვინა, რომ თუ ის შთამომავლობით სომხის გვარს ეკუთვნოდა, მისი მრევლიც სომეხ კათოლიკეთაგან შესდგებოდა. მაშინ განსვენებული რათ იცხებებდა თავს და ისტორიულ წიგნებს გარდა თვით სჯულის წიგნებსაც კი სთარგმნიდა სომხურის ენადამ ქართულს ენაზედ. ხსენებულ მოძღვართ გაცოცხლება და მათგან პასუხის მოცემა არ შეიძლება, თორემ მაშინ ვთხოვდით ჩვენთ მულაპავებთა და მოკამათეთა საქმეებს და სჯას. მაინც, ყლაპია მოკამათეებს თავისი გააქვსთ და ქართველ გვარის კათოლიკეთაგან მრავლად აჩენენ ფლიდონიანცებს, მერაბიანცებს, საფარიანცებს, ფაფაზიანცებს და სხვა მრავალთ, რომელთაც ცრუ, ოსტატურის და მაწყევარის ცნობებით გულსა და სულს უხიბლავენ, იქით კათოლიკენი და აქეთ გრიგორიანები, თითქმის ფულით ყიდულობენ. ჩვენ, ქართველებს კი არც არა ფული გვაქვავია და არცარა ჩვენ ჩვენ ეროვნობის ცნობები. ჩვენ რითი რას შევიძლებთ, არაფრით ვერაფერს, „ოდონდ მამადგან დაშთომილა მამული ვსჭამოთ და ჩვენთ მოყვასთა, ჩვენთ ნათესავთ ძმათ ცილი ვსწამოთ“ თორემ სხვა არაფერი გვინდა ამის მე-

ტი და მიტომატ გვიშვრებიან სხვები იმას, რაც ჩვენზედ ახია და მოსახდენი. აი კიდევ მაგალითი:

(მოძღვარა დიმიტრა თუმანიშვილი) შესანიშნავი მოძღვარი იყო ქართველთ კათოლიკეთ, თავადის გვარს ეკუთვნოდა, იყო წრფელი ქართველი, ამან განაახლა თფილისის ქართველთ კათოლიკეთ ძველი ეკლესია, იგი შეამკო მრავალ ნაირად, ეკლესიის გვერდით ძველად არსებული სამრევლო სკოლატ გააფართოვა, მას მოუპოვა გაუმჯობესობის უფლება, გადააკეთა ორ-კლასიან სასწავლებლად, სადაც ვაჟები და ქალებიც სწავლობენ. იყო მოწაფეების დამხმარე, წყნარი მქადაგებელი, შეადგინა კათოლიკეთათვის „კატეხიზმის“ წიგნი. თფილისის სომეხთ კათოლიკებმა ცილი დასწამეს, რომ ვითომც იგი ეკლესიაში სომხურ ენას სდევნისო, ვითომც მან სომხური წიგნებიც დასწვა! ამის ცილი პირველად სომხურ გაზეთ „ნორდარში“ დასტამბეს, შემდეგ სხვაგანაც გადილეს. ამ უჯერო ცილს მოძღვარმა დიმიტრი თუმანიშვილმა ქართულად აგო პასუხი და „ივერია“-ში დაისტამბა. ცნობებით ამტყუნებდა ცილის მწამებელთ და ბორბატებას სწამებდა, რომ ცილს მწამებენ, მე როგორ ვიკადრებდი, რომ სომხური წიგნები დამეწო, ან სომეხ კათოლიკენი ვდევნო, ამას, ჩვენ, ქართველნი კი არა ვართ ჩვეულნი და თვით სომხები კი მრავლად მისდევნენ ასეთ საქმეებსაო. ამავე მოძღვარმა განავრცო შემდეგი ქეშმარიტი ცნობები კათოლიკებთ შორის:

თფილისი საქართველოს დედა ქალაქია, მას რუსეთი მფარველობს, ჩვენც ქართველები ვართ, ჩვენი დედა-ენაც ქართული ენა არის, ჩვენს გარდა, ამ ენაზედ მოსაუბრენი არიან გერაელნი, ერმიანნი, მუსულმანი და სხვანიც მრავალნი. ერთი სიტყვით, თფილისში ყველამ იცის ქართული ენა, სახალხო ენათ ეს არის მიღებული, ამას გზასა და კვალს ვერაფინ აუქცევს, ჩვენც ამ ქეშმარიტებას ვემსახურებით და ხალხს იმენით ვესაუბრებით, იმ ენით უქადაგებთ, რაც მათ პატარაობილამ შეუსწავლიათ, რაც მათ მამა-პაპათაგან ძუძუს წოვის

დროს რძესთან შესთვისებიათ. რათ უნდა სწყინდესთ სომხებს ის, რომ ჩვენ ქრისტეს სწავლის მოძღვრებას ხალხს გასაგების ენით ვესაუბროთ. განა ეს საქციელი, ქართული ენით ქადაგება სომხებმა თავიანთ სამტროდ უნდა მიიღონ, აქ მტერობისა არაფერი სჩანს, აქ რა არის სამტროთ და დამამცირებელი. ვინც რომ საქართველოში არამც თუ მარტოდ ქართველი კათოლიკენი არ არიან, არამედ თვით სომეხ-კათოლიკეებში და ნამეტურ მეფურნეებშიაც კი მრავლად მოიპოვებიან ისეთი სომეხ კათოლიკენი, რომელნიც ქართველ გვარს ეკუთვნიან, ხოლო დროის მეოხებით ძველადვე გადაგვარებულან, გასომხებულან.

რამდენიმე ხნის შემდეგ, დიმიტრი თუმანიშვილი ადესის ეკლესიაში გადიყვანეს მოძღვრად, იქ რამდენსამე ხანს დაშთა და ამ ხნის განმავლობაშიც მან მშვენიერად ისახელა თავი, იგი იქ აღმოჩნდა ისეთივე ადამიანად, როგორც საქართველოში იყო. მისი აღმატება და ჭეშმარიტი გზა ნათლად გამოჩნდა იმ დროს, როცა იგი გარდაიცვალა. მთელმა ოღესის კათოლიკობამ მიაგო ჯეროვანი პატივი. იგი გარდაიცვალა 1896 წ. გვამი მისი მოასვენეს საქართველოში და დიდის პატივის ცემით ქუთაისს, კათოლიკეთ ეკლესიის გალავანში დაკრძალეს. განსვენებულის ცხოვრების ცნობები იმ დროის ქართულ გაზეთებში დაიბეჭდა და „კვალში“ კარგი წერილიც მოათავსეი.

დღეს, თფილისის ქართველთ კათოლიკეთ ეკლესიის მახლობლად თუ რამ არსებობს და მით კათოლიკეთ შეუძლონიც სარგებლობენ, ამის მიზეზი მხოლოდ პატრი დიმიტრი თუმანიშვილი გახლავსთ, რომელსაც და მართლაც შესტკივოდა გული არა მარტო ქართველ კათოლიკეთათვის, არამედ ყველასთვის, განურჩევლად გვაროვნობის და სარწმუნოებისა, ქართველთ კი, რასაკვირველია, უპირატესობას ანიჭებდა ყოველს შემთხვევაში, რადგანაც იგი ქართველი თავადის შვილის შთამომავალი იყო, მასთან ზრდილობიანი და ბრძენი,

თავის სამშობლო ქვეყნის მოყვარე და პატივის მცემელი, რაც
ცხადი საქმეა, ამის მეოხებით მასში ეს ყოველთვისაც ასე იქ-
მნებოდა ბუნებისაგან დანერგილი. ვინც უყვარდა მას, იგიც
მასვე აღიღებდა და მის ბედნიერებას ნატრობდა. ეს რომ ასე
არ იყო, მაშინ ჩვენ წყალ წაღებული ვიქნებით. უცხონი
ჩვენს გაქრობასა და შექმას იქაღიან, ჩვენი თავადის შეილო-
ბიც ჩვენ გემტრობენ, თავიანთ მამულებს სხვებზედ ჰყიდიან
და მით ლატაკ ქართველ გლეხკაცობასაც ღუპავენ და ანად-
გურებენ—თვითაც იღუპებიან. ამ გათახსირების დროს თითო
ოროლა ასეთი პირებიც რომ არ გვყვანდნენ, მაშინ თქვენო
მტერი, რაც ჩვენ შავი დღეები დაგვადგება. ეს მოძღვარი იქა-
მდე პატივსაცემი პირი იყო, რომ როცა თფილისის კათოლი-
კეთ სკოლა გააფურთოვა, იქ მასწავლებლად ვლადიმერ აღ-
ნიაშვილი მიიწვია. ვ. აღნიაშვილთან მას დიდი მეგობრული
კავშირი ჰქონდა, რომლის მიზეზით მხოლოდ ქართული მამუ-
ლის შეილობა ხდებოდა და სკოლის საქმეების კარგათ წაყ-
ვანა. ვ. აღნიაშვილი აღტაცებული იყო ამ მოძღვრის მამუ-
ლის შეილობისაგან. ამავე მოძღვრის დროს, აქვე მსახურებ-
და იაკობ ლაზარეშვილი, ქართველ კათოლიკე, დრამა „მტა-
რვალის“ დამწერი. ეს პირი თითქმის დიმიტრი თუმანიშვილ-
მა დააყენა ფეხზედ და გაამაგრა. იაკობ ლაზარეშვილი დი-
დის პატივით და დიდის მამულის შეილობით იხსენიებოდა
მამა დიმიტრის. როცა სომხურ გაზეთებში ცილი დასწა-
მეს, სომხების მტრობა გამოაცხადეს, მაშინ ი. ლაზარაშვილი
საშინლად აღელდა, არ იცოდა რა ექმნა და სთქვა, მართლა-
ცა და ხშირად კაცს ასე გაავკაცებნო. წარმოიდგინეთ თქვენ
თუ მამა დიმიტრი კათოლიკე სომხებს რა დახმარებას, რა მთა-
რველობას უწევს და მის ნაცვლად ერთი უყურეთ, რას ავ-
რცელებენ, რასა სწერენ. უნდა გითხრა, რომ ამაზე მეტი
უსამართლობა არა იქნებარა.

თვითონ დიმიტრი პატრი იყო წარმოსადგეი ადამიანი,
მშვიდი, დინჯის ხასიათის მექონი და სრული მშვიდობა სი-

დარბაისლისა და კაცთ მოყვარეობისა. დონ დიმიტრი თუმანიშვილის საქმიანობას და შრომას მალამოდ ევლინებოდა ჩვენის მამულისშვილის სტეფანე კონსტანტინეს ძე ზუბალაშვილის დახმარება. ესენი ნათესავებიც არიან დედის მხრივ.

ქართველთ კათოლიკეთ მქადაგებელნი.

საქართველოს მცხოვრებთათვის რომის „კონგრეგაციას“ სამქადაგებლო ძმობათა გუნდი აღრიღჯანვე ჰქონდა დაფუძნებული. ძმანი ყურადღებას აქცევდნენ იმ ქართველთა ცხოვრებას, რომელნიც უპატრონოთ იყვნენ და მათ ამიტომ გაათათრება მოელოდათ. გასათათრებლად ესენი არ უშვებდნენ და მათ ამიჯომ კათოლიკობას უნერგავდნენ გულში. უკანასკნელ გასათათრებელი ქართველნი რომის კათოლიკობას უკავშირდებოდნენ. ასეთ მქადაგებელთა რიცხვი საქართველოში ყოველთვის საკმარისი იყო, მხოლოდ დიდის რევოლიუციის შემდეგიდამ მან კლება იწყო და დაფრდომილება. პაპის „კონგრეგაციას“ საქართველოში მქადაგებლების გზავნა დიდათ უჭირდებოდა, თითო-ოროლა მოძღვრებს კი გზავნიდნენ, რათა მათ ლათინის წეს-რიგით საქართველოში კათოლიკენი ემწესათ. მაინც XVIII საუკუნის ქართველთა სარწმუნოებრივი მდგომარეობა აღარ საჭიროებდა იმ გვართ მქადაგებელთ, რაც მათთვის XV—XVI და XVII საუკუნეში იყო საჭირო.

თუმცა ასე იყო საქმე, მაგრამ რომს არც ასეთ თავის გაჭირების დროს დაუვიწყნია საქართველო. რაკი მათ თავიანთი ტომის შთამომავალთა მქადაგებლების გამოგზავნა უძნელდებოდათ, ამიტომ მათ საქართველოს სომეხთ კათოლიკეთა ტიბიკონზედ ქართველ გვარის მღვდლებს მიმართეს და მათ დაავალეს სამქადაგებლო ტვირთვის კისრვა, ქართველებში მეცადინეობა და კათოლიკის სარწმუნოების მფარველობა. მაგალითებრ ასეთია 1796 წ. დანიშნულის ნარუჟანთ ტერ გრიქორისა მისიონერთა და მეორე მღვდელი, ამავე გვარის ტერ

ანტონ ნარუაანთი. როგორც სჩანს, ასეთ მღვდელთა სამქადაგებლო ძმობა პაპის ბრძანებით 1770 წლებს უნდა იყოს განწესებული. 1780 წ. და 1795 წ. უკვე სხვა და სხვა ძველს ქალაქებში ამ სამქადაგებლო ძმობის სახელწოდებაც მოიხსენება. ჩვენ ეს კითხვა მეტად საინტერესოდ მიგვაჩნია, რადგანაც საქართველოში სამქადაგებლო ნიადაგის განმტკიცება ქართველთ გვარის ძეთა შორის დიდ საქმეთ ჩაითვლებოდა. ცხადი საქმეა, რომ თვით ქართველთ შთამომავალთაგან უფრო მტკიცედ გაიდგავდა ფეხს ქადაგება, უფრო მტკიცე ნიადაგზედ დამყარდებოდა სამქადაგებლო მიმართულების დედა პაპრები.

ეს მოსაზრება ქეშმარიტებას არ არის მოკლებული, რაც ქართველთ შორის მქადაგებელთ გუნდი აღორძინებულა, მის შემდეგ ქადაგებასაც აუდგავს ფეხი და მქადაგებელთაგან ხშირად წარმოთქმულან ქადაგებანი.

უნდა მოგახსენოთ, რომ ლათინის პატრების ქადაგებანი ქართველთ წინაშე მეტად საყურადღებო სახელმძღვანელოთ შთებოდა, რადგანაც პატრები ხშირად სამეცნიერო კითხვებსაც ეხებოდნენ და მდაბიურათ მარტავდნენ. გარდა ამის, მოუთხრობდნენ საექიმო ნაწილიდამაც, ევროპის ერთა ცხოვრების ცნობებს, მათს ცხოვრებას, აღებ-მიცემას, მრეწველობას, ხელოვნებას, საქალაქო წესს და მის დებულებას, სახელმწიფო წესებს, სახელმწიფოთა ვითარებას, სხვა და სხვა ტომთა სახელმწიფოებს, ხალხს, ქვეყანას და მის ავკარგიანობას. ამერიკის ხსენება საქართველოში ამათ შემოიტანეს და სიმინდის შემოღობის და გავრცელების ცნობაც ამათ შეეხება.

გარდა ასეთის სამეცნიერო საგნებისა, იგინივე ქადაგებენ ჟრთიერთ სიყვარულს, უძღლურთ შებრალებას, მის პატივის ცემას, ერთმანერთის გაკირებაში მფარველობას და მრავალიც სხვას, რაც იმ დროის ქართველ კათოლიკობას და თვით ქართველთაც ნაათელოვით ეფინებოდა. ერთის სიტყვით, ამათი ქადაგება ყოველთვის გამცნებულს დარიგებათ შთებო-

და მრევლის წინაშე, სულ ასეთ ბრწყინვალე ქადაგებათა წყალობა გახლავსთ, რომ ქართველ კათოლიკენი ძველადგანვე დაადგნენ წარმატების გზას და მათ თავიანთ ნაწარმოების შესაძენათ საქართველოდამ უცხო, შორს ქვეყნებშიაც კი იწყეს მგზავრობა. კათოლიკეთ პატრები ჩვენში გონებრივი ქადაგების მხრით უპირველესნი არიან, ხოლო ჩვენდა საუბედუროთ, მათმა გამცნებულ ქადაგებათა წიგნებმა ჩვენ დრომდე ვერ მოაღწიეს. დღეს, ჩვენ რაც ხელთა გვაქვს, აქ მხოლოდ იმას დავასახელებთ, რაც შეეხება პატრებისაგან აღორძინებულ ქართულ ქადაგებათა მდიდარ სკოლას, ამას კი ვერავინ უარს ჰყოფს. მათში ყოველთვის იყვნენ ისეთ გამოჩენილ მქადაგებელ-მოძღვარნი, რომელნიც ქადაგებათა დედა-ჰაზრების სიმდიდრით ყოველთვის ნათლად ბრწყინავდნენ. ამის მაგალითს წარმოადგენს დღევანდელ მქადაგებლის პატრის ალფონს ხითარაშვილი, რომელიც მთელს საქართველოში ერთათ ერთ ნიჭიერ და შორს მხედველ მქადაგებლათ ითვლება.

პატრი ალფონს ხითარაშვილი.

პატრი ალფონს ხიზაბაგის მკვდრთაგანი გახლავსთ, გვარად ხითარაშვილია და თვითც რომს და ვენეციას გაზრდილა, დროის კვალად წარჩინებული ნოძღვარია, წრფელი ქართველი, მამულის შვილი, საქართველოს მოყვარე. ქართველთა ერის ბედნიერების და წარმატების მნატვრელი. ეს ძვირფასი მოძღვარი ერთ დროს თფილისის კათოლიკების ეკლესიაში მსახურებდა, სამსახური მას მრევლის წინაშე სანაქებოთ მიჰყვანდა- ამას გარდა, იგი ყოველს უქმე და კვირადღეებს ქართულათ ქადაგებდა. ქადაგება მან მკვერმეტყველურის კილოთი იცოდა, ხმაც კარგი ჰქონდა, ქადაგების დროს ისეთ გრძნობაზედ მოდიოდა, რომ სამქმდაგებლო კილო, ანუ ქადაგების დედა ჰაზრები მას სრულიად გაიტაცებდა, შესანი-

შნავ სჯა იცოდა, ისე, რომ მაყურებელთა და მსმენელთაგან დიდს ყურადღებას იპყრობდა თვისკენ.

ყოველი ქადაგება მისი ამა თუ იმ საზოგადო საქმეს შეეხებოდა. საზოგადო კითხვებს და საყოველთაოდ კი ყოველი მისი სიტყვა სულ უძლურთ მფარველობის და ღალატების გარშემო ტრიალებდი. მისი ქადაგების ცნობა ისე იყო თფილისში გავრცელებული, რომ მრავალნი ნატვრით ელოდნენ იმ დღეს, როცა კი აღფონსი იქადაგებდა. ეკლესიაში დიდძალი ხალხი ესწრებოდა, კათოლიკებს გარდა უმეტეს ქართველნი და სომეხნიც იყვნენ. ქალები ხომ რაღა დიდის სიამოვნებით ისმენდნენ. არ მახსოვს კარგათ, ერთი ქადაგების შინაარსი, მაგრამ როგორც მახსოვს, იმას მე აქ მოვიყვან. ამას მე მით უფრო ვსაჭიროებ, რადგანაც დღემდე აღფონსის ქადაგებანი ერთად არ არის შეკრებილი, მის გამოცემა ფიქრათ არავის მოსვლია. აი ქადაგება, რომელიც მაშინვე იქმნა დანიშნული ქალაქდზედ: — „საოცრება არის ჩვენი შეძლებული ხალხის შვილების საქმე.

ზოგიერთი ყმაწვილი კაცი, ვასიც გული და სული ივარდივით უნდა ყვაოდეს და ყველას ვარდის სუნათ უნდა ეფინებოდეს, ის მთელ დღეს ფაიტონით დასეირნობს, თვითონ სონსუსეს ან მონპლიზერს ზის, ქეიფობს და კარში კი მეფაიტონე უცდის. შემდეგ ქეიფის შინ მიდის, ფულს ხარჯავს ვინ იცის სადა და სად არა უბრალოდ. ასეთ პირთან რომ მივიდეს საწყალი და უთხრას: დღეს მე არაფერი მიქამია და გევედრები, ერთი ლუკმა პურის ფასი მაჩუქოთ. იგი არაფერს მისცემს. მასთან, რომ მივიდეს მოხუცი, გვეძული, უძლური, საწყალი, სრულიად განწირული, ერთ ლუკმა პურის ფასის მთხოვნელნი... დაქვეითებულნი, მოწყალების მომლოდენნი! ამათაც კი გროშ, კაპეიკს არ მისცემენ. ვაი მათ სიმდიდრეს, მათს აღამიანობას.

ასეთსავე გარემოებას წარმოადგენს ზოგი ერთი დიდკაცის ცოლების საქმეც, აი მაგალითებრ, აქ ჩემს წინაშეც, ეკ-

კლესიაში, ზოგი ერთი ისეთი ქალები მობრძანდებიან, რომელთაც ტანზედ ძვირფასი სამოსი ჰმოსიათ. ამათ გვერდით, რომ საწყალი, ლატაკი კაცის ქალი იდგეს, ამან რა უნდა ქნას, ჩემს ქადაგებას უნდა უყუროს თუ მდიდართ მოართულ ქალების ტანთ საცმელს? რაღა ფიქრი უნდა, რომ მათ ტანთ საცმელს. კარგი არ არის, კარგი ერთი უბრალო ხელკახოცის მაგიერ ძვირფას ბაღდადს ხმარობენ, სულ ძვირფას სამოსლებს, ვინ იცის რას არა, მაგრამ რაც უფრო ყველა ამაზედ ძვირფასია, რაც უფრო თვალ მარგალიტი სასიამოვნო, სუნლოვანი და კარგი, ბევრად ძვირფასი მათ ძვირფას ტანისამოსზედ, იმას კი ყურადღებას არ აქცევენ, ამას ზედაც არ უყურებენ. მერეთ, იცით რა არის ეს ძვირფასი საუნჯე ადამიანისა, ეს საუნჯე გახლავსთ საწყალი კაცის დახმარება, უძლურთ პატრონობა, დაცემულის ფეხზედ დაყენება და სხვაინიც მრავალი ამ გვარნი, რაც კაცის სულს ამაღლებს, ადიდებს, აძლიერებს, სამერმისოდ დიდის ბედნიერებით მოსავს, ხალხშიაც დიდს ღირსებას ჰმატებს. აი, ყველაფერს ძვირფასს სამოსზედ ეს საწყალთ დახმარება უფრო ძვირფას სამკაულათ ჩაითვლება ყველგან.

ქადაგებანი არის ნამდვილი სიბრძნე და გონება, სანატრმოსასმენი და მასთან ყველასთვის სახელმძღვანელო. ალფონსი მრავალნაირის ღირსებით არის დაჯილდოვებული და მის ღირსებას ერთი ისიც შეადგენს, რომ მან მეტად კარგად იცის ყველა ხალხის ცხოვრება, ზნე, ხასიათი და მათი სულის მოძრაობა, ამიტომაც არს, რომ მისი ქადაგება ყველა მსმენელის სადიდებლათ ხდება. ეს გარემოება იქიდანაც კარგათ სჩანდა, რომ ოდესაც თფილისში განისმა, რომ ალფონსი გადადისო, მაშინ მთელი თფილისის ქართველობა გულის წყრომით აღივსო და აღარ იცოდნენ მწუხარებით, რა ეთქვათ და ალფონსისთვის როგორი თანაგრძნობა გაეცხადებინათ, ღირსეულ მამულის შვილის მოძღვრის შრომას ყველა ნატვრით მოიგონებდა, ყველა აქებდა მას, დღესაც თფილისში ნატვ-

რით მოვიგონებთ ალფონს ხითარაშვილის ცნობებს და ქადაგებას.

დღეს ალფონსი, კონსტანტინეპოლს. ქართველ კათოლიკეთა მონასტერში ბრძანდება, მონასტრის წინამძღვრათ. პეტრე ხარისჭირაშვილის მოადგილედ. მისმა მნახველთა გარდამომცეს, რომ დღესაც ალფონსი იგივე მამულისშვილი მოძღვარია, როგორც თფილისში იყო. პირს აღარ იპარსავს ლათინურათ, წვერი დაუყენებია და სწორეთ სანაქებოა ეს პირი გინდ სახილველათაო. ყოველთვის ოხვრით და გოდებით მოიგონებს საქართველოს და სამშობლოს სიყვარულით აღარ იცის რა ქმნასო. მისი სიტყვა, სჯა, კამათი და საუბარი სულ მის სამშობლოს ბედნიერების ნატვრისკენ არის მიმართულიო. ალფონს ხითარაშვილი დროს შესული პირია, საქართველოში საშუალო სასწავლებლის სწავლა მიუღია და მერე რომში დაუმთავრებია. იგივე არის მწიგნობარი პირი, საქართველოს ისტორიის მოყვარე, ქართულის მწიგნობრობის და სხ. თფილისში ყოფნის დროს, ქართულს ენაზედ მან დასტამბა ქართულს ენაზედ, კათოლიკეთათვის წიგნი „ვნების კვირა“ თარგმანი ლათინურიდამ 1873 წ. ქ. თფილისი. ეს წიგნი იმ დროს, ქართველ კათოლიკეთათვის თითქმის ერთადერთ წიგნათ ითვლებოდა.

სამქადაგებლო კილოს შესახებ, უნდა ითქვას, რომ კათოლიკებს თვალთ საჩინოდ ეტყობათ მის უკეთესად შესწავლა და შეთვისება, ცოდნა მის, თუ სად როგორ და რაგვარ უნდა იქადაგონ აქ ერთი უბედურება ის არის, რომ ამ მქადაგებელთ თვის ქადაგებათა ერთათ შეკრება, ანუ ერთ წიგნათ აკინძვა სულ არ იციან, ჩვეულებათ არა აქვსთ. ამათში რომ ამის ცოდნა ძველადგანვე წასულიყო წინა, დღეს ქართულს ენაზედ მდიდარი სამქადაგებლო მწერლობა იქმნებოდა დაარსებული. ამიტომ ჩვენ აქ აღვნიშნავთ მხოლოდ იმ ქადაგებათა წიგნებს, რომლებიც აქა-იქ გვინახავს. ჩვენ კარვით ვიცი, რომ ეს ქადაგებათა წიგნები იმის მეთასე ნაწილიც

არ არის, რაც კი ქართულს ენაზედ კათოლიკის მღვდელთაგან წარმოთქმულა, მაგრამ რა გაეწყობა, აქ ეს იყო. ჯერა და იქნება შემდეგ სხვებიც აღმოჩნდნენ. იმის იმედი კი გვაქვს, რომ ჩვენს საუბარს აწინდელი ქართველთ პატრები მაინც მი-აქცევენ ყურადღებას და თავიანთ ქადაგებათა შეკრებასაც დაიწყებენ, არ დაკარგავენ, წიგნებათ აკინძვენ, რაც მომავალში შესამჩნევ საქმეთ ჩაითვლება ქართველთ წინაშე.

კათოლიკეთ მოძღვართა ქადაგებანი რომ ძველადვე ყოფილა ქებული ქართველებში, ეს თვით ღღემდე დაშთენილ ზეპირ ცნობებიდგანაც სჩანს. იტყოდნენ ძველად, რომ: „ფრანგის პატრები მშვენიერად ქადაგებენო“, ჩვენი სჯა ძველ ქართველ პატრების ქადაგებათა შესახებ სრულს ჭეშმარიტებას წარმოადგენს. უნდა ვსთქვათ, რომ ქადაგების მხრით ქართულს ენაზედ ის კათოლიკის მღვდლებიც კი ბრწყინავდნენ, რომელნიც ქართულ გვარისანი იყვნენ, მაგრამ სომხის კათოლიკეთ ტიბიკონზედ იგნენ და სომხურათაც იყვნენ ვენეციას აღზრდილნი. თვით ესენიც კი თავიანთ მრევლში ქართულად ქადაგებდნენ, მათი სამქადაგებლო ასპარეზი ფართო იყო, ხოლო ჩვენ დრომდის მათ წიგნებმა ერთობ მცირედ მოადწიეს. დასამტკიცებლათ ჩვენის საუბრისა, ეხლა აქ მოვიყვან ზოგი ერთ ძველ ქადაგებათა წიგნებიან სათაურებს, რომელთაც ჩვენ დრომდე მოადწიეს და რომელიც პატრებს და მღვდლებს უქადაგნიათ და უწერიათ.

ქადაგებანა, წარმოთქმული 1780 წლებამდის, თავი და ბოლო აკლია, მიტომ არ სჩანს, თუ ვის წარმოუთქვამს და რომელ ეკლესიაში, ან რა და რა დროს, კათოლიკის მღვდლის კია, ნაწერია მშვენიერის სწორის ხელით. მშვენიერის ქართულის ენით არის ნაწერი, მარტივის, გასაგების, საზოგადოთ ეტყობა კათოლიკის ბერის მქადაგებლის შნო და ჰუნარი. ვრცელი წიგნია.

„ქადაგებანა“, ვრცელი ტომია, ნუსხურის კარგის ხელით ნაწერი, კარგის ქართულის ენით არის წარმოთქმულნი, დრო მქადაგებლის 1770 წლებს უნდა ეკუთვნოდეს. ქადაგებათა რიცხვი წიგნის ზანდუკში 44-მდეა აღნიშნული, თუმცა შემდეგ ძრიელ ბევრია მიმატებული. სათაურებს აქა-იქ ლათინური სიტყვებიც აქვს მიწერილი, ზოგი ერთი სიტყვები საქმე მოციქულთან, სახარებიდამ და სხვა ისტორიულის წიგნებიდამ არს მოყვანილი, სიტყვები ისე ოსტატურათ არს მოყვანილი, რაც დამწერის სასულიერო და სამქადაგებლო მალაღს შემძლებლობას აჩენს. უმეტეს ნაწილ ქადაგებისას საზოგადო ხასიათი აქვს, ზოგს ქადაგებაში აქა-იქ სომხური სიტყვებიც არს მოხსენებული სხვა და სხვა სომხურის წმიდათა ცხოვრებიდამ, წიგნიდამ სჩანს, რომ ქადაგებანი წარმოთქმულ უნდა იქმნეს XVIII საუკუნის უწინარეა, XVII საუკუნის ბოლოს, რადგანაც წიგნს ერთ ალაგას ბოლოს ქადაგების წარმოთქმის რიცხვით 1705 წ. უზის.

ქადაგებას ფურცლები, ვისი და როდის, ეს არ სჩანს, ფართო ადგილი უკავია წმ. სტეფანეს ცხოვრების აღწერას და წარმოთქმას მასთან „სავარდისს“ და სხვანი. 1770 წლებს უნდა ეკუთვნოდეს, ენა მესხურია.

ლოცვები და საკაღობენა, ვრცელი ტომით. ზოგ ალაგას საეკლესიო ლოცვები ლათინურათაც არის ნაწერი, ხოლო სიტყვების ასოები ქართულია. ერთ ალაგას რამდენიმე ლოცვის ნოტიც არის გაკეთებული. ბევრი რამ არის შიგ მოქცეული, წირვის წესი, ლოცვები, გალობა, ფსალმუნები და სხვანი. ვისი ნაწერია არასჩანს, თავი და ბოლოც აკლია, წერის დრო კი XVIII საუკუნეს შეეხება. წელი კი არ სჩანს. ენა ლოცვების საზოგადოა, ისე, როგორც ქართველ კათოლიკებს აქვსთ მიღებული.

საკალბეღნი, ვრცელი წიგნი, ნაწერი 1780 წლებში, საზოგადო საეკლესიო ლოცვები და კათოლიკეთ გალობანია შიგ მოთავსებული. ამისთანა ხელთ ნაწერებს ჩვენ კათოლიკებში მრავლად ვხედავთ, იგი შედგენილია ძრიელ ძველად, თითქმის იმ დროს, როცა საქართველოში კათოლიკობა აღორძინდა. ძველად ვის შეუდგენია და ან როდის, ამის არაფერი ცნობები სჩანს

წმიდათა ცხორება, ხუცურად ნაწერი, თავი და ბოლო აკლია, როდის და ვის დაუწერია, ამის არა სჩანს რა, წერის ნიმუში კი XVII საუკუნეს ეკუთვნის.

ქადაგებათა რგეუღა, თავი და შუაში ბევრი აკლია, მქადაგებელს ეს ქადაგების წიგნი 1787 წ. დაუსრულებია, მაგალითებრ:— „ადესრულა ქადაგება ესე ქკს სტესს 1787 წ. იანვრის 18 კასულს“. ქადაგების ენა მშვენიერია, გასაგები, ვიწრო წარმოთქმულ არს, არ სჩანს.

ქადაგებათა მწაგაღი ფურცლები, ნაწერი ნუსხურის სწორის ხელით, ენა მარტივია, წარმოთქმულია კათოლიკის მღვდლებისაგან, მდაბიურათ, წერის დრო XVIII საუკუნეს შეეხება, ხოლო სად ყოფილა წარმოთქმულ, ვისგან და რომელ რიცხვში, ამის არა სჩანს რა, დიდათ არეულ-დარეულია ფურცლები.

ქადაგებანი წარმოთქმული XVII საუკუნის საშვალს რიცხვს, წერის წესი ცხადათ აჩენს ამას, ყოველს სიტყვას, გვერდით სამი წერტილი უზის. ეს როგორც XVII საუკუნეში იყო მიღებული, ასოებიც რვეულის სახით არის ნაწერი. ეს როგორც კიდევ და კიდევ XVI და XVII საუკუნეებში იწერებოდა. ეს ქადაგებანი წარმოთქმულია ლათინის წესის რიგის პატრისაგან. ამიტომ აქ მე მოვიყვან ამ ქადაგებიდან შემ-

დევ აღგილს: „ზირველს ზარასკევს: შითქვამს: ის: მდომ: რომ: ქქონდა: იესო: ქრისტესთვის: ვნებაზედ და: როგორ ნატრულობდა თავისი: სატანჯველი: ჩვენი: სიუფარულისთვის: დღეს: მინდობდა: შექადაგნა იესო ქრისტეს ვნებაზე: თქვენთვის: მეჩვენებინა ის სიუფარული, რომელითაც: იესო: ქრისტე: იტანჯებოდა: მაგრამ: ამისთვის: რომ: ეს ქადაგება: დვთის: წყალობით: ზატრი უფროსი იქს მეორე ზარასკევს: და ამისთვის რომ: დღეს: ყოვლად: წმიდის: მწუხრები ის: დღეობა: არის: იმ ქადაგების: გაშვებით: რომ: ზატრი: უფროსმან ქნას: ამიტომ: თქვენი: ენა: უფრო: კარგად: იცის: და: ჩემგან: უფრო: მტოდინარე: არს: მე ყოვლად: წმიდის: მწუხრებზედ: ვიქადაგებ:“ და სხვანი. ეს ღიდად საინტერესოა, მაგრამ საუბედუროთ, ქადაგების ჩვენ ღრომდის სულ რამდენსამე ფურცელს მოუღწევია, ერთ ფურცელზედ სრულიად ახალის ხელით შემდეგი მონაწერი აქვს: — „რომელ ხუდარ დასკვიანებთ და ახლავ ერთი ამ ფერი ფარვანით ეგ ბატონი ეპისკოპოსი მაგავე მდგდითა საშურებით გამოგვიგზავნეთ, რომე დიადეჭირებათ ამ ქვეყანასა და რადგან დიად შიშში ვართ ყველა გზითა, ამისთვის ყოველის ძეს ბეჭდები არ მოენდო მე რომე ყოფილიყო, ეს არის ჩვენი ნახვეწარი და ახლავ ნება თქვენი სიწმიდისა არს, იფელტას, მარტს 1774 წ.“ ნაწერში რამდენიმე სიტყვა არ არის კანონიერად ნაწერი, მახანჯია, ჩვენც ვერა გავიგეთ რა.

მეორე: ალაგას: თავში ლათინური სიტყვები აქვს, შემდეგ ეს ქართული: ეს შესამე ჯერობა, რომ ვეჩვენები თქვენს სიწმინდესა ჩემის დასაბეზრავის მოთხრობით და არც ვიცი ან თუ ერთი მაინც მოგწდობდეს, აქნობამდის უფალმან წყალობა მუცს და მოგიწობდეს, სხვებანათა აქ შეკვეტილთა, რომელთაგან ადვილად იგულისხმებთ სხვა დანარჩენი დიდი ყოველივე აქაურობა ასეთი უბედო დროებაში ვართ ამას ყამსა, რომელ უარესი არცა ვისმეს უნახავს და არც გაუგონია, თემი გადაქცეულია, მუდამ უარესად ცხრდება. უილაჯო უძღურ შექმნილ მძიმე უღელის გაწევად“.

საინტერესო საყურადღებო ხელთ ნაწერი. მოგვყავს მცირე რამ ალავი, რაც კი მთელის წიგნის დედა-პაზრს, თითქმის შინაარსსაც ჰხატავს.

XVIII საუკუნის ნახევარს, თფილისში მყოფთ ლათინის პატრებს და ქართველთ მღვდლებს ქართულ საღმრთო წერილის მწიგნობრობის სწორის თარგმნის შესახებ ბჭობა მოხდენიათ. ამ დროს თფილისში ყოფილა უდელი მღვდელი კათოლიკებისა, ეს დაქომაგებია ქართველ მღვდლებს. მღვდლებსა და პატრებს შორის კამათი ატეხილა, მღვდლებს ეხმარებოდა უდელი კათოლიკეთ მღვდელი, იმავ დროს ამ კამათობის ისტორია დაუწერია დაწვრილებით თფილისშივე მყოფ ქართველთ კათოლიკეთ მღვდელს აზარია უგვაროანთს. აი ესეც სათაური ამ წიგნისა— „აზარია ქართულს წმიდა წერილზედა, ანუ მიგება იმ წიგნების ზასუხისა, რომლითაც თხოულობს სახატოური ვინმე ამ ორს რამესა, მე ანუ თუ ქართული წდ წერილი კაის ნაირად იუას ნათარგმნული და ამისათვის უშიშრათ შეეძლოს მისივე კითხვა, მეორედ ნაირობასა, თუ რა გზა უნდა ეჭირას ვისმესა წასაკითხავად წმიდა წერილისა, რომელს წაკითხვაზედ თვით-თვითად აქ ზასუხი მოეტეგების“ უდელიანთ... და სხვანი დაწერა იწუბა კირიან კათალიკოსის ისტორიიდგანს, მოხსენებულ არიან აქ V საუკ. მთარგმნელნი და ასევე სხვა საუკუნეებისაც, რომელთაც კი ქართლის საღმრთო მწერლობის სასარგებლოთ უმუშავნიათ. იგი თფილისშია დაწერილი.

ქადაგებანი, ხელთ ნაწერი XVIII საუკუნის ნახევარს ეკუთვნის, პატარა რვეულია, თეთრ ქაღალდზედ ნაწერი. შიგა და შიგ სომხური სიტყვებიც არის ნახმარი, შემდეგ სხვა ქაღალდზეა ნაწერი. შემდგომ ამა ქადაგებათ ბერნარდის ქადაგებანია მოთავსებული“.

სტეფანე მეფასოფა, ანუ მეფისაშვილი. თანამედროვე პირია პ. შაჰყულიანისა, გამოჩენილი თავის დროს, ზედ მიწე-

ენით მკოდნე ქართულის ენის და ისტორიისა, ამ მოძღვრის ქონება მის ძმა ბაღდასარს დარჩა. ბაღდასარა ვენეციის მხითარისტებში ბერათ შევიდა და თან 45 ათასი მანათი შეიტანა. მის სიკვდილის შემდეგ ეს ფული მონასტერს დაშთა. მღვდელის ბაღდასარას მოქმედების შესახებ ჩვენ ბევრი არაფერი ცნობა გვაქვს. ერთიცა და მეორეც ქართულის ენით მოსაუბრენი ყოფილან მრევლში. სტეფანე ყოფილა მკურნალობის მკოდნეც, მრევლში უსასყიდლოთ უმკურნალია. ყოფილა მასთანვე გონიერი მღვდელი, ქართული ენის მეტრფე და კათოლიკობის მფარველი. ყოფილა ქართველი მწიგნობარი და ქართული წიგნების კითხვის მოყვარე, თავის დროის შესახებ ამ მოძღვარს სხვა და სხვა საისტორიო და საექიმო ცნობებიც უწერია. უნდა ითქვას, რომ ძველად კათოლიკეთა მოძღვართ ჩვეულებათა ჰქონდათ ქართულს ენაზედ წერა, კითხვა და მრევლში ამით მოქმედებდა. სამწუხაროდ, ამ მოძღვრის ნაწერების ყოველივე დაიკარგა. მათ საქმეთა მთხრობი დღეს მხოლოდ ერთად-ერთი ვინმე მესხი გვარამაძე და გახლავსთ.

პეტრე ხუციშვილი. სომეხთაგან ხუციანცად წოდებული, აღიგარდა რომში, იქვე იქმნა მღვდლად კურთხეული ეს მოძღვარიც 1795 წ. მოსულა საქართველოში, პ. შაჰყულიანთან ერთად, წინეთ ლათინის ტიბიკონზედ მდგარა, მერე სომეხთ კათოლიკეთ ტიბიკონზედ გადასულა. XIX საუკუნის შემდეგ, სხვათა შორის მას უმსახურნია ასტრახანის კათოლიკეთ ეკლესიაში. პეტრე ხუციშვილი ქართული მწიგნობარიც ყოფილა. ასტრახანში ყოფნის დროს, მას ქართულს ენაზედ უთარგმნია წიგნი: — „ქადაგება სამოციქულო“, რომლის ხელთნაწერმა თვით ჩვენს დრომდე მოაღწია, ვრცელი წიგნია, მთარგმნელის წინასიტყვაობაც აქვს, შიგ ბოდიშს იხდის, რომ ქართული ენა კარგად არ ვიცი და ამიტომ შეცდომები მომიტევეთო. ცნობა არს, რომ ამ პეტრე ხუციშვილს სხვა წიგნიც

გნებიც უწერია და უთარგმნია ქართულს ენაზედ, ხოლო მათ ჩვენ დრომდე ვერ მოაღწიეს.

გრიგოლ მეფისოვი. გრიქორად წოდებული სომეხთაგან. პ. შაჰულიანის თანა მედროვე პირად ირიცხება, იგი თავის დროის კვალად ცნობილი მოძღვარია მთელს საქართველოში, გაზრდილა რომში, სკოდნია სხვა და სხვა ენები. ქართული ენა და მწერლობაც კარგად სკოდნია, მასთან ყოფილა მოქადაგე. 1829 წ. ეს დაუნიშნავთ ახალციხის ივანე ნათლის მცემლის ეკლესიის მღვდლად. ამაზედ აი თვით რას სწერს: — „მე ტერ გრიქორ მეფისოვმა ვჰპოვე იოანე ნათლის მცემლის ეკლესია უმღვდლოდ წელსა 1829 და ვიხმარე ყოველი საბარუხო შეძლებანი ჩვენი, რომელიც მომელო აღრევე ჩვენი თემის უბრწყინვალესი მთავარ ეპისკოპოსისაგან ვიჩენცი ქორძიზესაგან, რომელიც ბრძანდება კონსტანტინეპოლს და რაოდენსაც მოვნათლავთ ამ ეკლესიისა, აქ შთავწერ“.

ეს მღვდელი და პ. შაჰულიანი მცირედ ერთ-მანეთზედ გადაკიდებულ იყვნენ. მიზეზები მრავალ ნაირია, ამ ეკლესიაში გ. მეფისოვი 1840 წ. დარჩა. ამის შემდეგ ისევ პ. შაჰულიანი დანიშნეს. ეს რომა სწერს, 1828 წელს, ახალციხის იოანე ნათლის მცემლის ეკლესია ცარიელი ვიხილეო, ამის მიზეზი ის გახლავსთ, რომ მაშინ კათოლიკის მღვდლები დაიჭირეს და ციხეში დააპატიმრეს. აქ საყურადღებო ის არის, რომ გ. მეფისოვს თავის სამსახურის დაწყების დღიდანვე ქართულს საეკლესიო დავთარიც შეუდგენია და შივ ენაზე ქართულად დაუწყვია შთაწერა. გრიგორ მეფისოვს ქართულს ენაზედ სხვა და სხვა ისტორიული წიგნებიც უწერია. აქ ვიტყვით დავთრების წერის შესახებ შემდეგს: 1739 წ. ეს წიგნი ტერ იაკობს სომხურად უწერია, ასევე სომხურათ უწერია ტერ კირაკოს და ტერ არაქელს, ცნობა არის, რომ ამათგან დაწყებული სომხურად 1770 წლამდე გაგრძელებულა, მერე-კი ისევ ქართულად დაუწყიათ. როგორც სტეფანე მეფისაშვილი, ეს გრიქოლ მეფისოვიც მისდე-

წდა მკურნალობას, ხალხის პატრონობას, მისგან მრევლში ბევრი სიკეთე დათესილა. ამასვე უწერია სამკურნალო წერილები, ერთი ხელთ ნაწერი ამისაგან დატოვებული, მკურნალობის შესახებ ბოლოს დროს იქმნა მოპოვებული და 1904 წ. „მოგზაურში“ დასტამბული. იგი საყურადღებოა დამწერის საექიმო საქმეთა ვითარების კარგად ცოდნით.

გრიგოლ ბაღინაშვილი. ახალციხელი, სცხოვრებდა XVIII საუკუნეში, რამდენიმე ხანს XIX საუკუნის პირველ წლებსაც მოესწრა. იგი აღზრდილა მხითარ-სტებში, შემდეგ რომშიაც ყოფილა. უკანასკნელ, ანუ მღვდლად კურთხევის შემდეგ, იგი მსახურებდა რომის „კონგრეგაციის“ სამქადაგებლოში, თანამდებობა ჰქონდა ქართულის და სომხური ენის თარგმნის და სწავლების, ე. ი. ერთ დროს, იგი ყოფილა ქართული ენის მთარგმნელად და მასთანვე პროპაგანდოში ქართული ენის მასწავლებლათაც. თვითაც ასე მოიხსენებს თავის თანამდებობას. იგი იყო მწიგნობარიც და 1800 წ. რომში მან მესამედ დასტამბა „საქრისტიანო მოძღვრება“ თარგმანი გორელის პატრის ტულუკაანთ დავითასი, რომელმაც ეს წიგნი რომში პირველად 1733 წ. დაბეჭდა.

გრიგოლ ბაღინაშვილი თავის დროის კვალად შესანიშნავი მოძღვარი ყოფილა, შთამომავლობით ქართველ კათოლიკეთა, ბაღინაშვილები ახალციხეს გარდა სხვაგანაც სცხოვრებენ, მაგალითებრ: თფილისშიაც, ზოგნი ამათგანი გასომხებულნიც არიან. ხოლო პირვანდელი ვინაობა კი ამათი ქართველობას ეკუთვნის და უეჭველია ეს ცნობა გრიგოლ მღვდელსაც კარგათ ეცოდინებოდა, რაის გამო მან ქართული ენაც კარგად შეისწავლა და მით თავის თანამემამულეთა ენასაც ყურადღებას აქცევდა, 1800 წ. წიგნიც დასტამბა რომს. ცნობები არის, რომ გრიგოლ მღვდელს ქართულს ენაზედ სხვა და სხვა თარგმანებიც ჰქონია, ხოლო ამ თარგმნებმა ჩვენ დრომდე ვერ მოაღწიეს. სანატრელია, რომ ასეთ პირთა ნაწერები და ცნობები მოპოვებული იქმნეს, ამას ჩვენი გარემოება უფ-

რო ითხოვს, რადგანაც ასეთ პირთა სამოღვაწო ცნობებით კარგათ განისაზღვრება ქართველ კათოლიკეთა გვაროვნობა, ვითარება. მე დარწმუნებული ვარ, რომ გრიგოლ მღვდელი შთამომავლობით ქართველი არ ყოფილიყოს, უამისოდ ის ქართველ კათოლიკეთათვის ქართულს ენაზედ წიგნის ბეჭდვას კი არა და ხმასაც არ ამოიღებდა. ამ მოძღვარს მეტად ბევრი ქართული ნაწერები აქვდა თურმე რომს.

მღვდელი ივ. ხოჯივანაშვილი ეს გვარი ძველი გვარია, ხოჯ-ივანაშვილი. სულ ძველად ახალციხეს სცხოვრებდენ, შემდგომ ქუთაისშიაც გადასახლებულან. ეს მოძღვარი სცხოვრებდა XVIII საუკუნეში, იყო თანა მედროვე ქართველთ მეფეების და მდგომარეობის, იგი ვინმე მესხის სიტყვით გარდაიცვალა 1809 წ. თავის დროის კვალად, როგორც გამოჩენილი გვარის წევრი, სწავლა ჯერეთ შინ მიუღია და შემდეგ კოსტანტინეპოლსაც ყოფილა, მერე მხითარისტებში და იქიდგან რომშიაც წასულა. მღვდლათ იქითვე კურთხეულა, თავის დროის კვალად წარჩინებული მოძღვარი ყოფილა, ბრძენ, მქადაგებელი და შორს მხედველი. ივ. ხოჯივანოვს ხან ახალციხეს უმღვდელია, ხან ქუთაის და ხან სხვა და სხვა სოფლებშიაც, მღვდელ მოქმედების დროს, იგი თურმე სანაქებოთ მოქმედებდა, მოვალეობას ერთგულად ასრულებდა და მრევლს სხვა ფრივაც დიდს დარიგებას აძლევდა, ბევრს რამ რთულს გასაჭირს საქმეებში დიდს დახმარებას უჩენდა, საზოგადოთ, როგორც კათოლიკეთ მღვდელნი მოქმედებდენ იმ ვაი ვავლახების დროს, ეს წარჩინებული გვარის მღვდელიც ისევე მოქმედებდა. ხალხი მას დიდად სცემდა პატივს.

მღ. ივ. ხოჯივანოვი ბევრს ღირსებასთან ერთად დაჯილდოვებული ყოფილა საქართველოს ერის და ისტორიის სიყვარულითაც. მას დაახლოვებული მეგობრობა ჰქონია იმერთა მეფე სოლომონ პირველთან, ქართლის მეფე ერეკლე მეორესთან, სამეგრელოს და გურიის მთავრებთან და ამას გარდა ახალციხის ფაშებთანაც. ასეთის სამეგობრო საქმეების და

დაახლოვებისათვის მას დიდათ ეხმარებოდა მისი სიტყვა პასუხიანი გამოთქმა, სიტყვის რიხიანათ გამოხატვა, მასთან ცოდნა სხვა და სხვა ენების და ნამეტურ სომხურის, ოსმალურის, თათრულის, ქართულისა ჩინებულად და ლათინურს კითხვას გარდა ევროპიული ენების ცოდნაც. ჩვენდა საუბედუროდ ასეთ პირების ცნობები ჩვენ არა გვაქვს, ძრეელ მცერე მასალები, ისიც რის ვაის ვაგლახით შეკრებილი. ყოფილა ისეთი შემთხვევები, რომ ქართლისა და იმერეთის მეფეებს ეს მოძღვარი ახალციხის ფაშასთან სათათბიროდ და მოციქულათაც გაუგზავნიათ ხოლმე. მეფენი ამას მოურიდებლივ გარდასცემდნენ თვით სმეფოს საიდუმლო საქმეებს და ესეც რასაკვირველია თავის მოვალეობას სინდისიერათ იცავდა მტრის წინაშე, ყველაფერს სამშობლოს სადიდებლად ხმარობდა, ბევრნაირი უფოთიანი საქმეები მისის წყალობით მშვიდობით ბოლოვდებოდა, მთელის სამცხე-საათაბაგოს უპატრონო ქართველი ერის პატრონებად ეს მოძღვარნი იყვნენ. სამცხეში მართლმადიდებელთ ქართველთ ხომ აღარაფრის ძალა აღარ ჰქონდათ, მათი პატრონები ეს კათოლიკის მამები იყვნენ. ესენი მფარველობდნენ მათ და ათასნაირ დახმარებას აძლევდნენ ობოლ ერს. ასეთ მშრომელ კაცთა ცხოვრების ცნობები ჩვენ რომ არ ვიცოდეთ, ესკი მეტი უპატიურობა იქმნება. ვინ იცის, ამ მოძღვართა დახმარებით რამდენ ქართველ ქრისტიანს გადურჩენია თავი ოსმალის მახვილისაგან, დევნის და თათრობის გამო სიკვდილისაგანაც. ეს ძლიერ ბევრი იქმნება და მასთან მრავალ გვარიც, მაგრამ ცნობები არ გვაქვს, ცნობები ნატამალობს. სათქმელია და მასთან საყურადღებოც, რომ ვინ იცის, იმ დროთა გარემოებისა გამო ასეთი ფხიზელ ქართველნი როგორ იტანჯებოდნენ და კვნესოდნენ, როცა თავიანთ ქვეყანას და ერს მოსისხარ მტრის ქვეშ დაცემულად მზერდნენ. სწორედ ასეთ მგრძნობიარე პირათ ითვლება მოძღვარი ივ. ხოჯივანოვი, რომელსაც თავის დროის კვალად, ქართულის ენაზედ სხვა და სხვა წიგნებიც უწერია. სხვათა მრავალთა შორის ამას და-

უწერია შემდეგი ცნობები, რომელთა სახელებმა მოიღწია მხოლოდ ჩვენ დრომდე, თვით წიგნებმა-კი არა, ამასაც პატივცემული ვინმე მესხი ასახლებს, ეს რომ არ ყოფილიყო, უამისოდ ჩვენ არც ეს სახელები გვეცოდინებოდა.

„დღიურა“ ქართულს ენაზედ ნაწერი 1763—1806 წლებამდე, ამ ცნობებში მას უწერია დღიური ამბები სხვა და სხვა შემთხვევათა, რამელნიც ქართლსა და იმერეთში მომხდარან, ანუსხული ყოფილა მრავალი ცნობები ქართლისა და იმერთ მეფეების შესახებ. ცხადი საქმეა, ამ დღიურში ჩვენთვის ისეთი ცნობები იქმნებოდა შეკრებილი, რომელთა ხსენებაც „ქართლის ცხოვრება“ და სხვა ისტორიულ წიგნებში სრულებით არ მოიპოვება. ამ ცნობების რვეულს ვინმე მესხიც დიდის პატივის ცემით მოიხსენებს.

მესხეთის, ჯავახეთის და ახალციხის ფაშების აღწერა. რალა ფიქრი უნდა რომ ამაშიც მრავალი ჩვენთვის ხამი და თან საყურადღებო ცნობები იქმნებოდა აღწერილნი, მაგრამ აღწერა-კი არსად არის დაშთენილი.

ახალციხელთ გაჭარბო ცნობები. ვაჭრების შესახებ და მათის მდგომარეობის, მოკლედ მარტივად, რაც ჩვენის მრეწველობის ისტორიისათვის ძვრთასად ჩაითვლება, მაგრამ სადღა რა არის დაშთენილი, არაფერი.

სხვა და სხვა ისტორიული წერილები საქართველს შესახებ. დაკარგულ არს მთლად, ჩვენამდე ვერ მოაღწიეს სრულებით. ამ ცნობათა წიგნის შესახებ ვინმე მესხი აი რასა სწერს, — ხაჯიფანთ ივ. მდ. კარდაიცვალა 1809 წ. ამას უწერია 1, დღიური 1763—1806 წ. ხან ქუთაისს უმდგდია; ხან ახალციხეს, ხან ვაქს. 2, მრავალი ცნობები ფაშებზედ 3. სხვა და სხვა ცნობები ქართლის და იმერეთის მეფეებზედ. 4. ახალციხელ გაჭრებზედ, წიგნი მთელი არ არის. სჩანს წინადა ბევრი რამ ცნობები ყოფილა, მე გადმოვწერე უმრავლესნი. ახლა იმის მონათესავეს აქვს ეს წიგნი. ქ. ბათუმს, იოსებ ნაზაროვის სახლში არის. ამ წიგნს მე „მისიონარული დღიური უწოდე“ ვინ იცის, განა მარ-

ტო ეს ცნობები ექმნებოდა ამ მოძღვარს, რასაკვირველია ძალიანაც მრავალი და უამისობა არც შეიძლებოდა, რადგანაც ასეთ თვალხილულ მოძღვარისთვის საწერი ცნობების რიცხვი მეტად დიდი იყო და მასთან ვერც ზურგს ადრეკდენ და პირს მოარიდებდენ. ასე იყო თუ ისე იყო, ჩვენ ჩვენის უთაურობით ისიც დავკარგეთ რის სახელებიც ვიცით, და რის სახელებიც არ სჩანს, იმას ვილა სჩივის. ქართველ კათოლიკენი თავ შენახული ხალხია და არა მგონია-კი, რომ ამ მოძღვრის ნაწერები სადმე დაშთენილი არ იქმნეს, ამას ძებნა უნდა და შრომა, ამისათვის-კი ჩვენ შეჩვეულნი არ გახლავართ.

მთარგმნელ-მოღვაწე მოძღვარი ივანე მამულაშვილი.

1830 წლებში ქართველ კათოლიკეთა შორის ცხადად გამოიჩინა ის ქეშმარიტებით სავსე დედა-აზრი, რომ იმათთვის აუცილებელს საჭიროებას შეადგენდა ქართულს ენაზედ დაბეჭდილი ლოცვანის ანუ სჯულის სხვა რამ სახმარი წიგნები. დაბეჭდილი წიგნები იმ დრომდისაც ჰქონდათ, მაგრამ ის წიგნები რომში იყო დასტამბული XVII და XVIII საუკუნოებში, საქართველოში-კი, ქართველ კათოლიკეთათვის არაფერი დაბეჭდილა. ტფილისში ქართველ კათოლიკეთა ლოცვანი პირველად 1829 წ. დაიბეჭდა ს. დოდაშელის სტამბაში, სადაც მაშინ იმ დროის ქართულ ჟურნალ გაზეთებიც იბეჭდებოდნენ.

მას შემდეგ სამოცის წლის განმავლობაში მხოლოდ ორჯერ იქმნა ლოცვის წიგნები აღბეჭდილი, ერთი 1864 წ. ქ. ტფილისის, ვინმე მაისურაძისაგან და 1873 წ. პატივცემულმა პატრმა აღფონს ხითარაშვილმა ლათინურიდან ნათარგმნი წიგნების კვირა“ დასტამბა. 1830 წლის შემდეგიდგან მრავალ კათოლიკეთა მოძღვართ აღიარეს, რომ იმათთვის საჭირო იყო მრევლთან ქართულს ენაზედ საუბარი, ქართულის წიგნების

ხმარება. ასეთ მოძღვართა რიცხვს უმეტეს ნაწილად ქართულის გვარისანი ეკუთვნოდნენ და ისეთნიც ერივნენ. რომელნიც ქართველნი იყვნენ გვარტომობით, მაგრამ სომხობდნენ, სომხის ტიბიკონზედ იდგნენ და ხალხსაც სომხურის ენით უქადაგებდნენ; ასმენდნენ, რომ თქვენი ენა სომხური ენა არისო. კათოლიკეთა გასომხებისა ამათ დიდი წადილი ჰქონდათ, მაგრამ ამ წადილს ხშირად ეწინააღმდეგებოდნენ ზოგიერთნი ქართველის გვარის კათოლიკეთა მოძღვარნი.

1840 წლებში სომეთ-კათოლიკეთა ტიბიკონზედ მღვარ მღვდლებმა დაჰგმეს საქვეყნოდ ეკლესიებში ის კათოლიკები, რომელნიც თავიანთ თავს ქართველად სცნობდნენ. ასეთ წყევაკრულვის დიდი მორიდება ჰქონდა ქართველ-გვარის კათოლიკეებს, ამათ ეშინოდათ ღვთისა და სარწმუნოებისა, სარწმუნოების უიშით თავიანთ თავის სომეხ-კათოლიკედ აღიარებდნენ, სომხის შთამომავლად.

ასეთ დროის ქართველ კათოლიკეთა წინაშე იყვნენ ისეთნი მოძღვარნი და მხნე კაცნი, რომელნიც კათოლიკეთაგან ქართულის ენის და მწიგნობრობის შესწავლის საქმეს მფარველობდნენ. ამათს მოქმედებას ბევრი მოწინააღმდეგე ჰყავდა, მათში გამართული იყო ცხარე ბაასი და კამათი. ერთნი სრულიად უარჰყოფდნენ ქართველ კათოლიკეების გვაროვნობას, ქართველობას, მეორენი ამბობდნენ, რომ იქნება, მართლა, ჩვენ სომხის გვარის კათოლიკენი ვართ, ჩვენი ენაც სომხური ენა იყოს, მაგრამ რადგანაც დღეს ჩვენი მრევლი თავისს დედა-ენად ქართულს ხმარობს, ამიტომ ჩვენ მოვალენი ვართ, რომ ეს ენაც შევასწავლოთ ხალხს, ამ ენაზედაც ვბეჭდოთ წიგნები, რომ მისის მეოხებით მრევლმა უფრო კარგად შეიგნოს თავის მოვალეობა, თავისი სარწმუნოებაო.

ასეთმა ბრძოლამ ბეჭდაგებამ გაიტაცა მრავალი საპატრიო მოძღვარი ქართველ-კათოლიკეთა, და სწორედ ამანვე გაამხნევა და აშრომა მოძღვარი ივანე მამულაშვილი, რომელმაც კალამი აიღო ხელში, დაიწყო ქართველთა გვარისა და ენის სასარ-

გებლოდ შრომა, სხვა-და-სხვა ენიდგან ქართულს ენაზედ სთარგმნა მრავალი წიგნი, რომელთაგანაც ზოგი დასტამბულ იქმნა ევროპაში.

მოძღვარი ივანე მამულაშვილი შთამომავლობით ქართველია, სამცხელი, მესხი. მთლად მამულაშვილები, სადაც-კი სცხოვრობდენ, ყველანი ქართველ ტომს ეკუთვნიან. წინაღ ესენი ერუშეთისაკენ (არდაგანის ოლქი) სცხოვრობდნენ, ქართველთა გათათრების დროს ერუშეთიდგან ჯავახეთში გადასახლდნენ, მერე ჯავახეთის კირთების დროს გურიაში გადასულან, იმერეთსა და ქართლში მთელი სოფელი სცხოვრობს ამ გვარისა, ქართლში სახლობენ: სოფ. მეტეხსა, ბიწმენდსა და მცხეთაშიაც არიან.

სხვა-და-სხვა საქმეთა მეოხებით ამ გვარის წევრთაგანნი ზოგნი გრიგორიანობას დაკავშირებიან, ზოგნი კათოლიკობას, დაუკარგავთ თავიანთი გვარ-ტომობა, გადასხვაფერებულან და დღეს იგინი მამულოვებად იწოდებიან. ამას აღუდგა წინ მხნე მოძღვარი მამულაშვილი და მან ხმა მალლად დაიწყო ქადაგება, პირ და პირ განაცხადა, რომ ჩვენ ქართველის გვარის კათოლიკენი ვართ და არა სომხებისაო, თვით გრიგორიანთ სარწმუნოების მამულოვებიც გვარ-ტომობით ქართველობას ეკუთვნიანო.

თითონ მოძღვარი მამულაშვილი სომხურს ტიბიკონზედ იდგა და იგი სომხის გვარის ტერ-ოჰანეზ მამულოვად ირიცხებოდა, მაგრამ იგი ქართველობას მაინც არ ივიწყებდა და მრევლში ყოველთვის ქართულად ჰქადაგებდა. თავის დროის კვალად შესაფერი სწავლა ჰქონდა მიღებული. ყოფილა კონსტანტინეპოლს და ვენეცის მხითარისტების „ძმობის“ სასწავლებელშიაც, იცოდა სხვა-და სხვა ენები და მასთან საქართველოს ისტორიასა და ქართულს ძველს მწერლობასაც კარგად იცნობდა.

კონსტანტინეპოლსა და ვენეციაში სწავლის შემდეგ იგი მოძღვრათ იქმნა კურთხეული და საქართველოში გამოწესებუ-

ლი კარგა ხანს მღვდლობდა. ხალხის თვალში იმისს პატივისცემას ის უფრო ავრცელებდა, რადგან იგი იყო ქართველი მოძღვარი, ქართულს ენაზედ მქადაგებელი, ამასთან ქართველი მწიგნობარი, მწერალი, რომელიც თავის გვარის სასარგებლოდ დაუცხრომლად შრომობდა და მოღვაწეობდა. 1840 წლებში თითქმის ამათ ჩაპყარა ქართველ-კათოლიკეთა შორის ქართულს ენაზედ წიგნების თარგმნისა და ბეჭვდის საძირკველი.

მაშინ ვენეციასა, ვენასა და კონსტანტინეპოლის სომეხ-კათოლიკეთა შორის დიდად განთქმულნი იყვნენ მხითარისტების ინჯიჯიანი და ზურაბიანის ნაწერები, ინჟიქიანი ძველის-ძველი მწერალი იყო. მიტომ იმის და ზურაბიანის ნაწერები მრავლად იბეჭდებოდა და ვრცელდებოდა ხალხში. XIX დამდეგს ინჯიჯიანმა დასწერა სომხურს ენაზედ „ახალი სომხეთი,“ ზურაბიანმაც სხვა-და-სხვა ისტორიული წერილები. მხითარისტების მსწავლულთა კონგრეგაციამ აღადგინა ახალი სომხეთი. ამათ ისტორიულის ნაწერებიდგან დიდათ ისარგებლა სენ-მარტენმა, მან ბევრი მასალა შეჰკრიბა თავისის ნაწერებისათვის. ამათს ცნობებს სენ-მარტენი დიდად აფასებდა.

ამ დროს სენ-მარტენმა ურჩია აკადემიკოს ბროსეს, რომ კარგი იქმნება სომხურის ენიდგან ქართულს ენაზედ ინჯიჯიანისა და ზურაბიანის წიგნები ითარგმნოს და დაიბეჭდოსო. სენ-მარტენის რჩევით, მარრი ბროსემ მხითარისტებს სთხოვა, რომ იქმნება თქვენის ძმობის რომელმამე წევრთაგანმა ქართული ენა იცოდეს, კარგი იქმნება, რომ მან ინჯიჯიანისა და ზურაბიანის ნაწერები ქართულად სთარგმნოს და დაჰბეჭდოსო. აკადემიკოსის თხოვნა ვენეციის მხითარისტების ჟურნალშიაც დაიბეჭდა და მასთან პარიჟის „აზიურს ჟურნალშიაც.“ ამ დროსვე გამოცხადდა, რომ ამ ნაწერებს დიდი ხანია ქართულს ენაზედ სთარგმნის ქართულის ენის მცოდნე და ქართულის გვაროვნობის წარმომადგენელი, მღვდელი ივანე მამულაშვილიო.

ივანე მამულაშვილი აღრევე შესდგომოდა ამ მწერალთა ნაწერების თარგმნას და ზოგიერთი თხზულება 1851 წლამდე უკვე დაემთავრებინა. ამ დროს ივ. მამულაშვილი ახალციხისკენ ყოფილა მღვდლად, პეტრე ხარისჭირაშვილს მასთან მეტად დაახლოვებული კავშირი ჰქონია. ამათ დროსვე სცხოვრობდნენ: ანტონ ხუციანცი (ხუციშვილი), ხიზაბავრელი, მღ. ანტონ თუმანოვი-ოცხელი, მღ. სტეფანე იესაშვილი (დღეს იეზოვიე) და მღ. სტეფან ნავროზაშვილი. ესენი ყოფილან პავლე შაჰყულიანის მოწაფენი.

3. ხარისჭირაშვილმა კარგად იცოდა ივანე მამულაშვილის შრომის ამბავი და როცა იგი საქართველოდგან ევროპაში გადასახლდა სამუდამოდ, მაშინ ივ. მამულაშვილის ზოგი ნაწერები თან წაიღო და ვენეციის მხითარისტების სტამბაში, 1850 წლებში, პირველად მოძღვრის ივანე მამულაშვილის ნაწერები დაიბეჭდა. ეს ნაწერები, როგორც სწერს ქართველ-კათოლიკეთა პატივცემული მოძღვარი ივანე გვარამაძე, დაბეჭდილა პ. ხარისჭირაშვილის რედაქტორობით და თვით იმისავე საფასით. აი ზოგი წიგნებიც:

1, „ისტორია, გინა მოთხრობა ძველისა და ახლისა აღთქმისა,“ ქმნილი სომეხთ მხითარისტის იოანე არქიმანდრიტის ზურაბიანის მიერ, თარგმნილი სომხურის ენიდგან და დაბეჭდილი 1858 წ. ვენეტიკს, წმიდა ლაზარეს მონისტრის წიგნთსაცავში. წიგნის კაბადონთა რიცხვი 875. შეიცავს, წიგნის წინასიტყვაობაში ერთ ალაგას ნათქვამია: თუმცა დიდად ძნელი იყო ესე ჩვენთვის, რამეთუ არა გვყავდა ჩვენ ამა საქმისათვის ვინმე შემწე და არცა თანამშრომელი პირი ვინმე ქართულის ენის მცოდნე, გარნა რა ვხედავდით ვითარმედ ამა ოქროსა საუკუნესა შინა თითქმის ყოველთა ნათესავთა ენათა ზედ დაიბეჭდებიან. ფერად-ფერადინი სამეცნიერო და სიბრძნის წიგნნი, ამის გამო ფრიად სასარგებლოდ ვრაცხეთ ქართულს ენაზედ წიგნების დაბეჭდვა, აწ სასოებით ვითარმედ წრფელ აზროვანს კეთილს მსურველს და გულს მოდგინეს მოღვაწე-

ობის ამასა ჩვენსა კეთილად მიიღებს საქართველო, თვისთა ჩვეულებით კეთილშობილებრივი გულკეთილობითა, რომელიც უქმად არა გაატარებს შრომასაც ამისა ჩვენს, რომელნი რადგან ვართ მარად მსურველნი და მეძიებელნი ბედნიერებისანი, ხილვით, რომელ შრომითა ამითა ჩვენითა სარგებლობს საქართველო დიდათ განცხრომათა ყოფად არს იგი ჩვენთვის.“

2, „წმიდანებას ცხადება. ქმნილი სომხურს ენაზე არქიმანდრიტი ლუკა ინჭიქიანის მიერ; თარგმნილი და გამოცემული ქართულსა ენასა ზედა, ვენეტიკს, 1859 წ. წმ. ლაზარეს მონასტრის სტამბაში.“ ვრცელი წიგნია. ამასვე უთარგმნია იგავნი ეზებოისი და დაუბეჭდიათ ვენეტიკს, ორ ტომად 1859 წ. ყველა ეს წიგნები დაბეჭდილია სუფთად, თავის დროის კვალად ძალიან ლამაზადაც-კი, მხოლოდ ენა არ უფარგათ მცირედ და ამას არც თვით მთარგმნელი მალავს, წინასიტყვაობაში ბოდიშს იხდის.

მოძღვარს ივანე მამულაშვილს სხვა ნაწერებიც ბევრი ჰქონია, მაგრამ დაბეჭდვა არა ღირსებიათ. უმეტესი ნაწილი ამ ნაწერების აქა იქ გაპნეულა, ვენეციას, კონსტანტინებოლს და ახალციხეს, თვით ივ. მამულაშვილი გარდაიცვალა 1884 წ. საკმარისად მოხუცი. განსვენებული ყოფილა ქართული კათოლიკეთა კარგი მფარველი.

პეტრე აუღუშოვი, პ. შაჰყულიანის ნამოწაფარია, სწავლა განათლება სომეხ-კათოლიკეთ გავლენის ქვეშ მიიღო. 1845 წ. იგი სომეხთ კათოლიკეთ ტიბიკონზედ ეკურთხა, სომეხ კათოლიკე მღვდლათ ირიცხებოდა, სულით და გულით-კი ქართველი იყო, ეკლესიაში უპირატეს ადგილს ქართულ ენას უთმობდა. იგი იყო შესანიშნავი მოძღვარი, შორს მხედველი, ყოველ საქმის სიბრძნით განმსჭვრეტი, მართლ მსაჯული, თავის სამწყსოს სწორი მსახური, მამა და სიმართლის მქადაგი. სხვა და სხვა გარემოების მეოხებით 1871 წ. იგი სომხის ტიბიკონილამ

ლათინის ტიპიკონზედ გადავიდა. ამ გარემოებამ მასში ბევრი ცვლილება შეიტანეს, მრევლზედაც იმოქმედა. თვით იყო წარჩინებული ქართველი, სამღრთო მეტყველი, მწიგნობარი ხალხის საქმეთა დიდი პატივის მცემელი, ქართველ გვარობის უარის მყოფელთ მოკამათე. იგი გარდაიცვალა 1899 წ. შობიდან 80 წლისა, ყველასაგან დიდად პატივცემული და ღირსეული ქართველი მოძღვარი, ღირსეულად დასაფლავდა. განსვენებული იყო ქართული მწიგნობრობის მოყვარე, იცოდა კარგათ საქართველოს ისტორია და ქართველთა წარსულისთვის დიდად შესტკივოდა გული. ასეთ მოძღვართა შეინახეს ქართული ენა ჯავახეთში, თორემ ესენი რომ არ ყოფილიყვნენ, ქართული ენა იქაც ისვე ამოვარდებოდა, როგორც ეს ართვინს და მის თემში მოხდა. განსვენებული იტალიურს ენაზედაც კითხულობდა წიგნებს და ძრიელ ბევრ ლათინური და იტალიური წიგნებიც დარჩა. ეს წიგნები მეც ვნახე მის სიკვდილის შემდეგ, შიგ ბევრი ძველი ქართული ხელთნაწერებიც ერია, მათი გაშინჯვა ვერ მოვასწარ. პეტრე აღუშოვრ ახალციხეს გახლდათ მღვდლად. ივლიტის საყდარში და მისი წიგნებიც იმავე საყდარს დაშთა.

პატრი იოსებ წაღდაძოვი, (წაღდაძე).

სახელგან ქართველთ კათოლიკეთ აბატს პეტრე ხარისკირაშვილს ბევრი პატივის-მცემელ ჰყავდა. პატივის სცემდნენ მას თვით ისეთნი ქართველნიც-კი, რომელთაც ქართველობა სძულდათ, ზოგნი-კი დიდადაც ეწინააღმდეგებოდნენ, მაგრამ აბატი ყოველთვის მტკიცე ბურჯად იდგა თვის მიერ არჩეულს გზაზედ, იგი გულს არ იტეხდა და დიდის ჭეშმარიტებით ჰქადაგებდა ქართველ კათოლიკეთა გვაროვნობის ცნობებს.

მიზეზი აბატის განსაცვიფრებელის სიმტკიცისა, მხნეობისა და იმ საოცარის გვართ მოყვარეობისა, რომელსაც იგი იჩენდა, ასე რომ მან ქართული სტამბებიც-კი დაარსა: მონ-

თობანს (საფრანგეთშია), ვენეციასა და კონსტანტინეპოლს, ის იყო, რომ იმას გარს ეხვივნენ ქართველთა საუკეთესო მამულიშვილნი, ამხნევებდნენ და მხარს უჭერდნენ.

ერთი ასეთი მხნე მამულაშვილი იყო იოსებ წალდაძოვი, იგივე წალდაძე. ქართველ კათოლიკეთა შორის ძველადვე შემოიღეს გვარების გადაკეთება: ძეს ანუ შვილს ოვად სცვლიდნენ, მაგალითებ „წალდაძოვი, გძელოვი, იერიქოვი, მუთაფოვი, ასლანოვი, როსტეფანოვი, კაუხუჯოვი და ათასი ამ გვარი, რომელთა გვარის დაბოლოვება ძველად-ძე ან შვილი იყო.

იოსებ წალდაძე ქართველთა ძველს გვარეულობას ეკუთვნის. იგი იყო იმერი. პირველ დაწყებითი სწავლა ოჯახში შეიძინა მერე გაემგზავრა ევროპაში, მცირე ხანს დაჰყო კონსტანტინეპოლს პეტრე ხარისჭირაშვილის სკოლაში, შემდეგ გაემგზავრა მონთობანში და იქ ერთს გიმნაზიაში დაამთავრა სწავლა. აქ სწავლას მან მოაწოდო 8 წელიწადი.

კლასიკურის გიმნაზიის სწავლის დამთავრების შემდეგ იგი შევიდა ერთს უმაღლესს სასულიერო სასწავლებელში, იქ დაჰყო ექვს წელს. ამ ხნის განმავლობაში შეისწავლა ყველა იმ დროის საღვთის-მეტყველო და საფილოსოფო საგნები. აქ შეიყვარა ფილოსოფია, საღმრთო ზნეობრივი სწავლა, შეისწავლა ევროპის სწავლულთა და მეცნიერთა ნაწერები და ნამეტურ ფილოსოფია.

უმაღლესის სასულიერო სწავლის დამთავრების შემდეგ იგი ბერად შედგა და დროებით საფრანგეთში დასახლდა, მონთობანს, პეტრე ხარისჭირაშვილის მიერ დაფუძნებულს მონასტერში, სადაც ქართული სტამბაც არსებობდა და ქართველ გვარის კათოლიკის ბერებმა ქართულის წიგნების ბეჭდვაც იწყეს. ახალგაზრდა ბერი იქ იმიტომ დასახლდა დროებით, მაშინ ზოგერთნი ჰნატრობდნენ: კარგი იქნება, მონთობანსა და კონსტანტინეპოლში ვენის და ვენციის მხითარისტების წესდებისავეთ ქართველთა „კონგრეგაცია“ დავაარსოთო.

ბერი იოსებ წალდაძე მონთობანში დარჩა რამდენსამე

ზანს, მალე დაბრუნდა საქართველოში და მღვდელ-მოქმედებას ასრულებდა ქუთაისში. დაჰყო სამს წელს და მეოთხე წელიწადს ახალგაზდა მხნე ბერი, სულ 27 წლისა, უეცრად გარდაიცვალა 1883 წელს ქ. ქუთაის. მისი სიკვდილი ყველამ მწარედ იგლოვა. მშობლებმა ძეგლით შეამკეს მისი საფლავი, ძეგლს შემდეგი წარწერა ამშვენებს: „აქ არს მდებარე იოსებ წალდაძოვი, — ივერიელი, ახლად ნაკურთხი მღვდელი (მონაზონი) უმანკო ჩასახების ქალწული მარიამის კრებისა, რომელიც იყო მაგალითი სათნოებათა. მშობელთა აღვსილთა ცრემლითა აღუგეს შვილსა უსაყვარლესსა.“ მონთაზანს (ფრანცია) დაიბეჭდა შემოკლებული „რეტორიკა“ და „ფილოსოფია“, 1878 წლებში. ორივე საღმრთო შინაარსს არიან. დღეს ეს წიგნები ერთობ იშვიათია.

ბერმა ოსებ წალდაძოვმა იცოდა ენები: ქართული, ფრანგული, ლათინური, იტალიური, რუსული, ბერძნული და მცირედ ოსმალურიც. ზედ მიწევნით ჰქონდა შესწავლილი საქართველოს ისტორია და ქართულის მწიგნობრობის ისტორიაც. მეტად უყვარდა საქართველო.

ზაგლე შაჭყუღიანი. იხილედ ამაზედ ჩემ-მიერ ცალკე გამოცემული ქართული წიგნი, 1904 წ. თფ.

ზატრი მიქელ თამაძაშვილი. იხილედ ცალკე წიგნი ჩემ მიერ დაბეჭდილი 1904 წ.

ზატრი ნიკოლა. იხილედ ცალკე წიგნი წიგნი „ზატრი ნიკოლა“.

პეტრე სანისჭინაშვილი. იხილედ ცალკე გამოცემა ჩემი წიგნი ამის შესახებ.

ზატრი ზაგლე ყაღაიჯოვი. ახალციხეში გაზდილი, შემდეგ პეტრე ხარისჭირაშვილთან ყოფილი და აღზრდილი, კურთხეულა მღვდლათა იქვე. მღვდლათ მსახურებდა აქა იქ, იყო მოზღოკშიც. თვით არის სათნო ადამიანი, ქართული გულით და სულით აღვსილი, სამაგალითო მოძღვარი, თავ დაჭერილი, თავ შენახული და მრევლის პატივისცემელი. ეს

მღვდელი კარგა ხანია თფილისში სცხოვრებს და განაგებს კათოლიკეთა ეკლესიას. გაზგობა ამისი არის მშვიდი, წყნარი, ისეთი როგორც მოეთხოვება ყოველს პატიოსანს კაცს მოძღვარს. მთელი ამის მოქმედება არის სუფთა, სამაგალითო მამაშვილური. ძნელად რომ მისგან სადმე რამე საქმე გაფუჭებულიყოს, შეუძლებელია, ამით პავლე ყალაიჯოვი სამაგალითო მოძღვარია და პატივ საცემო მრევლში,

დონ დიმიტრი თუმანიშვილის შემდეგ მან ეკლესიის საქმენი ბრწყინვალეთ მართა, მის დროს განახლდა ხსენებული ეკლესია, შეიმკო საჭირო ნივთებით, შესამოსით და სხვა იარაღითაც, ამ განახლებასა და განსპეტაკებაზე პ. ყალაიჯოვს საკმარისი შრომა მიუძღვის, აქვე აღსანიშნავია ის გარემოებაც რომ ამ მონასტრის სკოლის არსებობაზედაც დიდი ამაღი აქვს დათესილი. სკოლას იგი სამაგალითოდ ინახავს, ღარიბ ღატაკ კაცის შვილებს ყოველნაირის მხრით დახმარებას უჩენს. საზოგადოთ ყველას გულ შემატკივრათ ეპყრობა. ყოველივე საქმენი როგორც ეკლესიის, ისევე ამავე ეკლესიის „ძმობის“ და სკოლის სანაქებოთ მიჰყავს. პავლე ყალაიჯოვი ამით ყოველთვის საქმები იქმნება, მღვდელთ მოქმედებასაც თავანკრად ასრულებს. საქმით სამაგალითოა და კაი შრომაც აწევს კისერზედ. ოცი წელიწადი მეტია თფილისში მსახურებს, კარგად მცორონეა ქართული ენის და მასთან მახვილ გონიერი მოძღვარიც.

ზატკი ივანე გალგაძე. თანამედროვე პირია ანსელმოსი, პავლე ყალაიჯოვისა და სხვათა. დღეს წინამძღვარია ქუთაისის კათოლიკეთ ეკლესიისა და ამ ეკლესიის მოვალეობა მას მიჰყავს ჩინებულად, საქმეს შესაფერად უძღვება. პატრი ივანე შთამომავლობით მესხელია, ქართველი კათოლიკე, ამათი წინაპარნი კი ძველთაგან ქართლის, ანუ გორის მაზრის სოფ. ახალქალაქში ყოფილან, ძველი გვარი გიორგაძეა და შემდგომ ჟამთა ვითარების წყალობით სეხქანოვიც დარქმევიათ. იგი დაბადებულია 1851 წ. ქ. ახალციხეს. სწავლა მიიღო

ჯერეთ ახალციხეს, მერე კონსტანტინეპოლს სწავლობდა პეტრე ხარისკირაშვილთან, შემდეგ დროს რომში სწავლობდა, იქ დაასრულა სამღვდლო სწავლა, მღვდლათ კურთხეული იქმნა 1875 წ. არხიეპისკოპოსის ანტონ მარია გლოსერისაგან და გამწესებულ მღვდლათ იქვე კონსტანტინეპოლს, ფრანკუზების საავადმყოფოს მოძღვრად, იქ დარჩა რამდენსამე ხანსა, შემდგომ ამის გადაყვანილ იქმნა ისპანიას, ისპანიაში ეს რამდენსამე ხანს დაშთა, იქ შეისწავლა ისპანიური ენა. შემდგომ ისპანიისა იგი გადმოყვანილ იქმნა 1884 წ. ქუთაისის კათოლიკეთა ეკლესიის ვიკარი მოძღვრად, აქ ამ დროს იმყოფებოდა და მღვდლობდა ბიძა პატრი ივანესი, პატრი სტეფანე გიორგაძე. ქუთაისში მოსვლამდე პატრი ივანე 1882 წ. ისპანიიდან სხვებთან ერთად იერუსალიმშიც წასულა და უმგზავრნია. იერუსალიმიდან ისევ ისპანიას დაბრუნდა, იქიდან სტამბოლს და მერე ქუთაისს. დღეს ქუთაისში განაგებს კათოლიკეთა ეკლესიის საქმეს.

პატრი ივანე ენერგიული მოძღვარია და თავის სავალდებულო საგნები გარდა სხვა ბევრი რამ სახელოსნო და პრაქტიკული საქმეთა ავკარგიანობაც იცის. იცის აგრეთვე ენები ქართული, რუსული, ფრანგული, იტალიური, ისპანიური, თათრული, ლათინური და მცირედ სომხურიც. გამოცდილება დიდი აქვს და მასთან სიყვარული მრევლისა, პატივისცემა შეუძლოთა, მფარველობა მათი და ყოველს გასაჭირში ხელის გამართვა, საშუალების აღმოჩენა. ამით ესენი ქებულ არიან და მისაბაძნი მრავალთაგან. იგი საეკლესიო და საერო საქმეებში ყოველთვის ერთს უანგარო პირად სჩანს, ერთს გულ შემატკივრად და მიუღვამელ მოსამართლე მოსარჩლე მოძღვრად. ეკლესიის საქმეებს და მის მამულებს იგი ჰპატრონობს და უვლის ფრთხილად და გულ მოდგინეთ. მამულების ანუ საეკლესიო ქონების საქმე ამას დიდ სისრულეში მოჰყავს, დღეს იგი ეკლესიას უშენებს და უახლებს ერთს ძველს შენობას, სადაც რამდენიმე დუქანიც არის და

მასთან კარგი თავლა, ოდა-სადგომებიც. რაც ძალა აქვს, მით იგი თავის ცდას და შრომას არ აკლებს.

საყურადღებოა ამის შრომა აგრეთვე ეკკლესიის მოვლა შენახვაზედ, სისუფთავეზედ და სკოლის მოვლაზედ, სკოლის საქმეს მართავს გულს მოდგინედ და დღეს მოწაფეთათვის ეკკლესიის გალავანში აკეთებს კარგს ოთახებს, სადაც ბავშვებს სწავლას გარეშე სახელოსნო საქმეთა შეგნებასაც ასწავლიან, რათა მომავალში სწავლის გარეშე ხელოსნობაც შეეძლოთ, თუნდ წიგნების კაზმვით და სხვა. ასეთ სუფთა საქმეთა ცოდნით მრევლის წინაშე იგი ცნობილია როგორც მათთვის გულ-შემატკივარი მოძღვარი, უნგარო და სუფთა ცხოვრებით დაჯილდოებული, არის ქართული გულისა და სულის მექონი მღვდელი, ქეშმარიტი აღამიანი და მასთანვე გამბედავი, თავთავის აღაგას მოურიდებელი, სწორე საქმისთვის მომხრე, მფარველი და მასთანვე ამისთვისვე დაუშურვებელი, დიდი საქმიანობის მექონი მოძღვარია. დაუზარებელი, უზაკველი და მასთან ქართული პურ-მარილი და სალამის მოყვარე—ნამეტურ შეუძლოთა და ვრდომილთა მფარველი და დიდი პატივის მცემელი. ყოველივე ამას ცხადათ ამტკიცებს ამ მოძღვრის ქუთაისში ყოფნა და 20 წლის სამსახური.

ზატრა სტეფანე გაფრგამე. პატრი სტეფანეს პირადი ცნობა მე არ მაქვს, ამ ცნობებს ვწერ, მის მცნობთა მოძღვრებთა მოთხრობით. პატრი სტეფანეს მშობლები დიდის სათნოების პირნი ყოფილან. შვილზედ მათ დიდი ზეგავლენა ჰქონიათ. შვილისთვის ჯერეთ შინ მიუციათ სწავლა, მერე სკოლაში და შემდეგ ამის ვაჭრობაზედ მიუციათ. სტეფანე ვაჭრობაში აღზრდილა, აქ განვითარებულა და აქ ყოფნის დროს ფულიც მოუგროვებია. იმავ დროს ყოფილა იგი მღვთის მოშიში, მწიგნობარი და სუფთა მონაზნებრივი ცხოვრების მოყვარე.

სტეფანეს განუძრახავს ბერათ შესვლა, რაც-კი ფულები ჰქონია, იგი ყოველივე შეუკრებია და კონსტანტინეპოლს

წასულა, ყოველივე თავის მოგროებული ფულიც თან წაუღია. პეტრე ხარისჭირაშვილთან მისულა, ფული მისთვის გადაუცია და მის მახლობლივ დასახლებულა მისივე მფარველობის ქვეშ. შემდგომ ამის მომზადებაც დაუწყვია, შეუსწავლია კარგად საჭირო ენები, სამლო საგანნი და უკანასკნელ აქამდე მისულა თავის ცდით და შრომით, რომ 1867 წ. მღვდლათა ც უკურთხებიან.

მღვდლათ კურთხევის შემდეგ, პატრი სტეფანე მსახურებდა საქართველოში, თფილისის კათოლიკეთ ეკლესიას, მოსლოკს, გორს, ქუთაისს და დღეს კონსტანტინეპოლს. კურთხევის შემდეგ საქმე ისე კარგად წაუვიდა, რომ იგი მონთობანის მონასტერში აბატათ იქმნა არჩეული. ამავე წარჩინებულს მოძღვარს დიდი შრომა აქვს დათესილი კონსტანტინეპოლის ქართველთა კათოლიკეთ მონასტრის შენობების შენებაზედ, სკოლაზედ და ეკლესიაზედ, ამა შენთა აღშენების საქმე სწორედ საინტერესო საგანს წარმოადგენს და ამ საინტერესო მხარესთან მჭიდროდ არის დაკავშირებული პატრი სტეფანეს განვლილი ღვაწლი და დღეინდელი შრომა. ყველა ამის შრომათ მოთვლა აქ შეუძლებელია.

პატრი სტეფანე რგორც მოძღვარი ნამდვილი კაცად კაცი გახლავთ, ქეშმარიტი ქრისტიან მამულის შვილი ქართველი, მის გვამში რამდენათაც კათოლიკის სარწმუნოებას უკავია ადგილი, იმოდენადვე უღვივის მას გულში საქართველოს სიყვარული, ქართული ენის, მწიგნობრობისა და სხვანი. შორს მყოფს უფრო განცხოვლებული აქვს მამულის-შვილური ტრფიალება. იგი თავის სათნოს ცხოვრებით სამაგილითო ძმა გახლავსთ მთელს ქართველთ კათოლიკეთა სამღვდელოებისა და მრევლში. სადაცკი უოფილა პატრი სტეფანე, მას თავის მრევლის წინაშე ყოველთვის გამოუჩენია ძალალი ღირსება, გვემულთ სიბრალული და კაცთა შორის დიდი სიყვარული და სათნოება. ყველგან აღუბეჭდია თვისი ნაბიჯის ნავალი, ყველგან დაუტოვებია თავისი ბრწყინვალე მოქმედების ცნო-

ბები, დღესაც ამ პატარს მთელს კათოლიკებში დიდის ქება დიდებით მოიხსენებენ. იგი სამაგალითოა დღესაც იქ სადაცოცხლავესთ და მღვდელ მოქმედებს.

დონ ივანე ანტონოვი გახლავსთ გორის ქართველ კათოლიკეთაგანი, სასულიეროდ განათლებული: დღეს სარათოვის კათოლიკეთა სემენარიის რექტორათ იმყოფება. ბოდიშს ვიხდი, რომ ამ ყოვლად გამოჩენილი მოძღვრის ცხოვრებას არ ვიცნობთ კარგად და აქ ასე მოკლედ ვსაუბრობთ. ოდესმე სხვაგან სხვანი ანუხსვენ უფრო უკედ. ეხლაკი ამას ვიკმარდ, რომ ავნიშნოთ მხოლოდ ის, რომ დონ ივანე არის უწარჩინესებული ქართველ მოძღვართაგანი, თავის მოვალეობაში კარგად დახელოვნებული და სიყრმიდგანვე ამ მოვალეობისათვის დანიშნული.

დონ ივანეს შესაფერს ნიჭიერებას ის გარემოებაც კარგად აჩენს, რომ იგი დღეს რექტორია სარათოვის სემენარიაში, სხვებისა კი რა უნდა ვსთქვა და მეკი ჩემად ამ ცნობილი მოძღვრის ასეთი ხარისხი და თანამდებობა სანაქებოდ მიმაჩნია და სამედიდურათაც ქართველ გვარის. დონ ივანე მთელის თავის მოქმედებით თავის ასპარეზედ წარმოადგენს სამაგალითო თვისების არსებობას, მისი მოქმედობა არის სამაგალითო და უღალველი. მასთანვე სათქმელია ისიც რომ ეს წარჩინებული მოძღვარი დიდი მტრფობელია თავის სამშობლო ქვეყნის, ერის, ენის და მწიგნობრობის. არის აგრეთვე მჭევრ მეტყველი, კარგი მქადაგებელი. მისი ქართული ქადაგება მე ვნახე 1903 წ. თფილისსა და ბათუმს და უნდა მოგახსენოთ, რომ მისის სმენით გავკვირდით. ღირსია რომ მისი ქადაგებანი ერთად შეიკრიბოს და ოდესმე ცალკე წიგნად დაიბეჭდოს.

როგორც ქართველი მოძღვარი, სარათოვის სემენარიაში და სხვაგანაც ქართველთ კათოლიკეთა სამღვდლო პირებს დიდს მთარველობას უწევს, მისის შრომით ბევრი ქარ-

თველ კათოლიკეთ მღვდელი იქმნა კურთხეული, ბევრმა მიაღწია თავის ხარისხს, უამისოდ კი რომ დონ ივანე არ ყოფილიყოს, ვინ იცის, რამდენს მოძღვარს როგორ არ გაუჭირდებოდა, ვგონებთ პოლონელ მღვდელ მთავრების ხელში ერთს პირსაც ვერ მიეღო მღვდელ მოქმედის უფლება და კურთხევა. საქართველოსთვის ერთობ აძნელებდნენ ქართველ გვარის პირთაგან მღვდელობის კურთხევას, დიდი დავადარება უნდა, ამის ატანა კი ჩვენ, ვერ შეგვიძლიან, ყველა ამას წინ დონ ივანე ევლინება მალამოდ. დონ ივანე მაინცა და მაინც ხანში შესული პირი არ არის, იგი სიცოცხლით სავსე მოძღვარია. ჯანით და სულით მაგარი და ნამდვილი მამული-შვილობით აღვსილი ადამიანი. საქებია მისი შრომა სამოსწავლო განათლების ასპარეზედ და მარად მოსაგონარი თავაზით.

დონ მიხეილ ანტონოვი. ძმაა დონ ივანესი, სათნოდ ჩენილი მოძღვარი, სამწუხაროდ ჩვენ არც ამ მოძღვრის ცხოვრება და მოქმედების ცნობები ვიცით, მხოლოდ ისკი შეიძლება ითქვას, რომ იგი სამაგალითო მოძღვარია და საქები ბევრი სანაქებოს საქმეებით. ერთ დროს იგი თფილისის კათოლიკეთა ეკლესიაშიც მსახურობდა, იმავე დროს თფილისის კათოლიკეთ ეკლესიის სასწავლებელში მასწავლებლადაც იყო. იაკობ ლაზარეშვილი დონ მიხეილის შესახებ აღტაცებული იყო და ყოველთვის ქებით მოიხსენებდა. ამბობდა, რომ ესეთი სამაგალითო მოძღვარი ჩემს თვალებს არსად უნახავსო, იგი დიდათ საყვარელი მოძღვარია ეკლესიისაო. ერთხელ წარმოუთქვამს, რომ „მე ვარ მღვდელი და მამა ჩემის მრევლის, და ერისაო. გულით მტკიცე ქართველი მამულის შვილია ძმასავებ ქართველთ საქმეებთა გულ შემატკივარი და მასთანვე მწიგნობარიც. ძმასავებ იგიც მაღალ გონიერებით არის დაჯილდოებული, სუფთას სათნოს ცხოვრებით და სამაგალითოს მოძღვრებით. იგი დღეს მსახურებს თემირხანშურის კათოლიკეთ ეკლესიაში.

ზატრა ანდრეა ჩილაშვილი. ახალციხელი. ნაკურთხია

ბერძენთ კათოლიკეთ ტიბიკონზედ. კათოლიკენი ბერძენებ-
შიაც არიან, მათ წირვა-ლოცვა ბერძნულს ენაზედ აქვსთ
გამართული, ბერძნულის ტიბიკონით. 15 წელიწადია, რაც
მღვდლად არის ნაკურთხი, იცის კარგად ფრანგული ენა,
ლათინური, იტალიური, ბერძნული, თათრული და ქართული.
მღვდლად არის კოსტანტინეპოლს (იენიშარს). მრევლი ბერ-
ძენთ კათოლიკენი ჰყავს, რომელთათვისაც წირვა ლოცვას
ბერძნულს ენაზედ ასრულებს. ეკლესიის გვერდით მას აქვს
ვახსნილი საერო სასწავლებელი, სადაც კათოლიკე ბერძენთ
შვილებს უფასოდ ასწავლის. ამავე მოძღვარს შედგენილი
აქვს 60 ყმაწვილისაგან სამუსიკო გუნდი. დიდი ამაგი მიუ-
ძღვის ამ მოძღვარს თავის მრევლის წინაშე. ჩვენ ეს მოძღვა-
რი არ გვინახავს, მისი პირადი ცნობა არა გვაქვს, ხოლო
ის-კი ვიცით, რომ იგი მეტად კეთილ გონიერი პირია, ბე-
რძენ კათოლიკე მრევლში სამაგალითო მქადაგებელი, სამა-
გალითო მოძღვარი, იგი პ. ხარისჭირაშვილისაგან არის გამ-
ცნებულ და მღვდლათ კურთხეულ. ეს მოძღვარი დიდი მო-
ყვარება საქართველოსა და ქართული ენის, ხოლო თანა მემო-
მულვებთ შორიდან უმზერის გულ-ხელ დაკრეფილ და თავისს
გრძნობათა ღელვას ბერძენ კათოლიკეთა სინდისიერის სამსა-
ხურით იკლავს.

ზატკა ათანასე ნასყიდოვი. ათანასე ნასყიდოვი დღეს
ადრიანოპოლში სცხოვრებს. გასდილია პეტრე ხარისჭირაშვი-
ლთან და მისგანვე გამცნებულ განსპეტაკებული, ათანასე
ნასყიდოვი ადრე ადრიანოპოლის კათოლიკეთ ეპისკოპოსის
გამგეობაში მსახურებდა და იქაურ კათოლიკეთ სკოლების
უფროსად ირიცხებოდა, მე კაი ცნობა მაქვს მისი და ადრე
მიწერ-მოწერაც გვქონდა ერთმანეთში. მას გული დიდათ ეთა-
ნადრება რომ ბედმა და გარემოებამ ასე შორს გადატყორცნა,
მაგრამ რას იზამს, გარემოებას ემორჩილება და დროსა და
სამშობლო ქვეყნის მღელვარის მახვილს საქმიანობით, ანუ
ჯანის დაღალვით იკლავს.

იგი არის სამაგალითო სათნო მოყვასი, პატივცემული ყველგან და ყოველთვის, მისგან ბევრი წერილები მაქვს მე და უნდა ითქვას, რომ ყოველი წერილი ბრწყინავს ნათელის მამულის შვილობით. ათანასე ნასყიდოვს ერთხელ კაი მისვლა მოსვლა ჰქონდა ადრიანოპოლის გენერალ გუბერნატორ მეჰმედ ფაშა ვახვახიშვილთან, ათანასე ნასყიდოვი უცხოეთში სცხოვრებს, მაგრამ სულით და გულით კი საქართველოსთან არის, ქართველთ მდგომარეობას დიდათ ადევნებს ყურს. ერთ დროს თვით ჩვენგანაც იბარებდა ყველა ქართულ წიგნებს.

პატრიარქის რაფიელ ნებიერიძე, ქართველი პატრების ბედისეთი გახლავთ, რომ მათ საქართველოს გარეშე სასულიერო მთავრობისაგან მგზავრობა უხდებოდა თვით უშორეს აღმოსავლეთის ქვეყნებშიაც. მაგალითებრ წასულები არიან ორნი ჩინეთში, თვით ამაზედ უშორეს ქვეყნებში. ასევე გახლავსთ პატრიარქი რაფიელ ნებიერიძეს საქმე. რაფ. ნებიერიძეს მე პატარაობიდანვე ვიცნობ. მან სწავლა რომნი დაამთავრა, იქვე ეკურთხა მღვდლათ და ჩარიცხულ არის „ლაზარისტების ძმობაში“ მოგეხსენებათ, რომ „ლაზარისტების ძმობა“ საკმარისად ვრცელი ძმობა არის.

სამღვდელო სავალდებულო საქმეებთა შორის მან იცის ენები: ლათინური, იტალიური, ფრანგული, რუსული, თათრული, ქალდეური კარგად, სომხური და ქართული რაგორც თავის დედაენა, ლაზარისტების ძმობისაგან იგი დანიშნულია სპარსეთში, საღმრთისკენ, ქალდეველთ კათოლიკებში მქადაგებლად და მოძღვრად: სპარსეთში მიმავალი მე ვნახე და მას შემდეგ ჩვენ გვაქვს მიწერ-მოწერა თუმც. ხშირად არა, მაგრამ ხანდისხან მაინც.

რაფიელ ნებიერიძემ სპარსეთში დიდი ყურადღება მიაქცია სპარსეთში მცხოვრებ და გადაგვარებულ ქართველთ სპარსეთთ მდგომარეობას და მათ შესახებ რამდენიმე საყურადღებო ცნობებიც შეკრიბა, რომელ ცნობებიც მე მიგზავნა და იგინი თავთავის დროს გაზეთ „ივერია“-ში იქმნენ მოთავსებულნი.

შემდეგ ყველა ეს ცნობები მე მოვათავსე ჩემს წიგნს, სახელდობრ „ქართველები სპარსეთში“ საყურადღებოა ამ მღვდელის ცნობები ქალდეველ იმ ქართველთ შესახებ, რომელნიც ალექსანდრე ბატონიშვილს გადაჰყოლიონ საქართველოდამ და საყოველთაოდ იქ დაშთენილან. პატრი რაფიელ ნებიერიძის ცნობებით სჩანს, რომ ალექსანდრე ბატონიშვილს უკანასკნელ ცხოვრების წელნი საღმასტში, ქალდეველებთ შორის გაუტარებიათ, ბინა, მამულები და ყმანიც იქა ჰყოლია, იქ ამის დიდი ხსოვნა აქვსთ თურმე დღესაც კი.

დონ გაბრიელ ასლანიშვილი დაიბადა ქ. ქუთაისში 1860 წ. სწავლა მიიღო ჯერ შინაურად და მერე კონსტანტინეპოლს და მონთობასაც სწავლობდა. მღვდლად ეკურთხა 1890 წ. სარათოვს. სამღვდლო სწავლასა და ვალდებულებას გარდა იცის სხვა და სხვა ენებიც. ნამეტურ კარგად აქვს შესწავლილი ფრანგული ენა. ქართულიც კარგად აქვს შესწავლილი და რუსულიც ზედ მიწევნით იცის. მღვდლად კურთხევის შემდეგ პირველად იგი მსახურებდა რუსეთს, შემდეგ მოზდოკს, მერე ქუთაისის, გორს და დღეს კვალად რუსეთსავე ემსახურება როსტოვს. სადაც კი მსახურებდა ეს მღვდელი ყველგან დააჩნია თავისი ნავალი. როგორც მოზდოკს, ისევე ქუთაისის, გორს და იქაც ასევე იქმნება სადაც დღეს მსახურობს. მაგალითებრ ქუთაისის სამრევლო სკოლის პროგრამა ისე შესცვალა, ისე მოახერხა იოსებ ოცხელის დახმარებით, რომ ამ სასწავლებლიდამ ბავშვები ქუთაისის კლასიკურ გემნაზიაში ახერხებდნენ სასწავლებლად შესვლას. ეს მოახერხება დიდის საქმედ უნდა ჩაითვალოს ქუთაისის კათოლიკეთა მრევლის წინაშე. უნდა ვსთქვათ ისიც, რომ გარდა ასეთის მოახერხების მანვე მოახერხა რამდენიმე სტიპენდიანტის შენახვა გემნაზიაში. ასეთ მოწაფეთა შენახვის ფულს მოკრეფის წესი მრევლში დაადგინა გაბრიელ ასლანიშვილმა და იოსებ ოცხელმა. სასკოლო საქმების შეგნება მეტად ნათლათ აქვს გათვალისწინებული.

სწინებული, იგი სკოლის სწავლის ასპარეზედ იდეიური მღვდელია და უფროსად მოქალაქური, მას დიდი სურვილი აქვს ქართული ერის უმაღლესად განათლების და განვითარების. ყოველი მისი ნაბიჯი მიმართულია ხალხის მოქალაქური განათლების სასარგებლოდ, მას ასეთი მიმართვა ყოველთვის ლაპარაკშია ცხადათ ეტყობა. იგი რამდენათაც კათოლიკეთ მოძღვარია, იმდენათვე თამამი ქართველი მამულის შვილია. სიმართლე და პატიოსნება მის უმთავრეს იარაღს შეადგენს, ეკლესიის გარეშე იგი დაუცხრომელი, ჯერ არ დაუღლე მოძღვარ მოღვაწეა. მას ენატრება დიდათ, რომ მის მოქმედებას ფართო ასპარეზი აქვდეს, სამოღვაწო ბინა.

ამ მღვდლის საზოგადო საქმეთა კეთების მოთვლას სათითაოდ არ გავყვებით, მოვიხსენებთ მხოლოდ რამდენსამე საქმეს, რომელიც ღირსნი არიან არ დავიწყების. გორში მღვდლად ყოფნის დროს მან ყურადღება მიაქცია ეკლესიის მამულების საქმეებს, იგი მოაწესრიგა, შენობები მოუმატა. შესავალი გააფართოვა, ვენახიც გადუკეთა, გაულაზათიანა, ამას გარდა სხვა საქმეც გააკეთა. გორის მრევლის სიმცირეს დიდი ყურადღება მიაქცია, ამიტომ იშრომა და ითავა სოფ. უდიდამ გორში რამდენიმე კათოლიკეთა ოჯახები გადმოასახლა და გორში საეკლესიო და საბატონო მიწაზედ დაასახლა, ამისთვის აქა იქ ფულიც მოუკრიბა და გადასცა მათ, დიდს სამსახურს და ამაგს უწევდა ამ ხალხს მოძღვარი. უნდა ითქვას რომ მრევლშიაც მეტად კარგი მოძღვარი იყო. გაჭირებულ მრევლთა დახმარება, ან ფულით სესხი, ხელით გამართვა აუცილებელს საჭიროებათ მიაჩნდა მე ვიცი, რომ მან რამდენსამე გაჭირებულ მრევლს ხელი გაუმართა, ფული ასესხა და მით გაჭირების დროს იგინი ფეხზედ დააყენა, ასეთის საქმეებით საქები და მისაბაძია ეს მოძღვარი.

ერთი ჩვენი უბედურება ის არის, რომ ასეთ მოძღვრის შეფერება ქართველებმა სულ არ ვიცით. შურიტ და მტრობით ზოგიერთი პირნი წინააღმდეგ ამხედრდენ და აღარ იცოდენ

რა ექმნათ. მტრები: თუ რატომ ამაღამ პირს უყო სიკეთე და მე კი არაო! გაგონილა ასეთი უღვთოობა და უსამართლობა?... შურმა და მტრობამ ეს მოძღვარი მოაბეზრა. იგი დასმენილ იქმნა უსდელ და უგვან მოკამათე და მტერთ პირებისაგან. მაგრამ იგი გულს არ რტეხდა, გორში ყოველს უწესოებას და ურიგობას ზურგს არ უხრიდა, ბოლოს მინც პატიოსანმა პირმა ველარ შესძლო ბრძოლა, კამათი და უსამართლობა, ყოველივეს მოშორდა და მით დააწყნარა მტერთა ბასრი კბილები.

გაბრიელ ასლანიშვილი არის მეტად ჯან გაუტეხელი საღი მოძღვარი, მასთან ქართული მწიგნობარიც, თვალყურს აღევნებს ქართულს მწერლობას, იწერს ჟურნალ გაზეთებს და მასთანვე კარგი მეთვალყურეა და მწიგნობარიც. მისი წერილები ადრე „ცნობის ფურცელში“ იქმნა დაბეჭდილი კათოლიკების შესახ. გარდა ამას მასვე აქვს ფრანგულიდამ ქართულად ნათარგმნი საყმაწვილო კომედიები, ერთი სახელდობრ „შალვა“ ანუ მტკიცე პირობა მე დავბეჭდე ცალკე წიგნად. სხვა თარგმანები დაუბეჭდავნი აქვს. იმედია, რომ ესენიც დაიბეჭდებიან. გარდა ამის ამავე მოძღვარმა დიდი ყურადღება მიაქცია ქართველ კათოლიკეთა ლოცვის წიგნის საჭიროებას. შეკრიბა ყველა ლოცვის წიგნები და ამათბიდამ შეადგინა ერთი კარგი ახალი ქართული ლოცვის წიგნიც, ამაზედ რამდენჯერმე ცნობებიც დაიბეჭდა ქართულ გაზეთებში. ამ ლოცვის წიგნის დაბეჭდისთვის ამ მოძღვარმა უმაღლეს მთავრობასაც მიმართა და სთხოვა დაბეჭდვის უფლება. ფიქრი არ უნდა, რომ ეს თხოვნა შეწყნარებული იქმნება, რადგანაც ამ წიგნის საჭიროებას თვით კათოლიკეთა მრევლი ითხოვს. საქმე მხოლოდ ის გახლავთ რომ თვითონ შემდგენელის საქართველოში არ ყოფნამ ხელი არ შეუშალოს ბეჭდვას.

ახატი ანტონ გლახაძე. (გლახაშვილი). ამაგდარი მოძღვარი ქუთაისის კათოლიკეთა წინაშე, შესამჩნევი კაცად კაცი, დიდი სათნოება და თავი მრევლისა, დაუცხრომელი

მოდვაწე და მთარველი, მაშენებელი ქუთაისის ეკლესიის და სკოლისა, დიდათ პატივცემული მრევლის წინაშე, კათოლიკეებში მას ყველა სცემდა დიდ პატივს და თვით ყოვლად სამღვდელთა იმერეთის ეპისკოპოსი გაბრიელიც, იყო გულით, სულით ქეშმარატი მამა მრევლის და კარგი გულის მოძღვარი, მან მრავლისაგან დაიმსახურა სრული პატივისცემა და სამსახური, სწორედ მოგახსენოთ პეტრე ხარისკირაშვილსე, ამახედ და ასეთ მოძღვრებზედ ითქმის შემდეგი შენიშვნა ანტონ კათოლიკოზისა:— „მოვიცაჲ სხვათა უფგელთა კეთილთაგან და ვერა მოვიცაჲ საქართველს მსახურებისაგან“. რადგანაც ამ მოძღვარზედ ქუთაისში აღშენებულ კათოლიკეთა ეკლესიაშიც გვაქვს ცნობები მოყვანილი, ამიტომ აქ ეს ცნობები ვიკმაროდ. იგი გარდაიცვალა 1880 წ. ხანში შესული, მომზადებული მღვდელი თავის საქმეებში, მკოდნე ევროპიულს და აზიურის ენების, კარგი ქართული მწიგნობარი, გულ შემატკივარი ჩვენის ტომისა და სამაგალითო ადამიანი ყველა საქმეში, ყოვლიდგან და ყოველთვის. ღირსია რომ ეს მოძღვარი ოდესმე ვისგანმე უფრო ვრცლად აღიწეროს. საყურადღებოა ანტონ გლახოვი მით უფრო, რადგანაც 1845 წ. პატრებზ განდვენის შემდეგ, რომიღამ ეს მოძღვარი დანიშნეს საქართველოში, ე. ი. ქუთაისში მღვდლად. მაშინ ქუთაისის ეკლესია ერთობ პატარა იყო, ანტონ გლახოვმა დაიწყო ეკლესიისთვის ფულის კრება და შენება, ბოლოს დაამთავრა კიდევ პატრი სტეფანე დემურავი. უეჭველია ძველად ამათი გვარი დემურაშვილი იქნებოდა. პატრი სტეფანე დაიბადა 1871 წ. 20 მაისს, ქალაქ თფილისს. მოინათლა იმავე წლის 30 მაისს. შემდეგ აღზრდის და საჭირო სწავლისა, იგი თფილისის კათოლიკეთა ეკლესიის წინამძღვრის თავ. დიმიტრი თუმანიშვილისაგან გაგზავნილ იქმნა სარათოვს, იქაურს კათოლიკეთა სემენარიაში სასწავლებლად. სემენარიაში საღვთის მეტყველო და ფილოსოფიურ საგნებს სწავლობდა და ამავე კურსით მან სწავლა დაამთავრა 1895 წ. და ამავე წლის

10 დეკემბერს ეკურთხა მღვდლად. მის შემდეგ მსახურებდა მოძღვრად ქ. გორის კათოლიკეთა ეკკლესიაში, შემდეგ მსახურებდა ქ. ქუთაისის კათოლიკეთა ეკკლესიაში, თანაშემწედ ამავე ეკკლესიის მოძღვრის. აქვე იგი ასწავლიდა კათოლიკეთა მოწაფეთ სამღრთო სჯულს კლასიკურს გიმნაზიაში, რეალურსა და ქალების სკოლაში. 1902 წ. თბათვის 30-დამ გადაყვანილ იქმნა სიმფეროპოლის სამს მაზრაში: პერიკიპისა, ევატორისა და დნებრისა. აქ დაშთა 1804 წ. და ამავე წლის მაისის 20-დამ დაინიშნა ბაქოს კათოლიკეთა ეკკლესიის წინამძღვრად. აქვე იგი ასწავლის სამღრთო სჯულს ყველა საშუალო და დაბალ საწავლებლებშიც.

პატარა სტეფანეს სხვა და სხვა სამღრთო და საერო საგანთა გარდა შესწავლილი აქვს და სხვა ენებიც. ქართულიც რასაკვირველია როგორც სამშობლო ენა. გულსმოდგინედ მისდევს ქართულ საისტორიო წიგნების კითხვას. სხვათა შორის ამ ბოლოს დროს ქართულს ენაზედ დაუწერია „ზრდილობის კანონები“, რომელიც მომავალში უეჭველია დაიბეჭდება. პატრი სტეფანეს წინაშე სამამეულო მწერლობის ასპარეზედ მარტო ამ შრომით არ შეჩერდება, სხვებსაც დასწერს, ანუ სთარგმნის სხვა და სხვა ენებიდამ. სხვათრივ, როგორც კათოლიკეთა მოძღვართ წესია, იგიც იმავე ვალდებულებას ემორჩილება და თავის ვალს ასრულებს სინდისიერად, და უზაკველად, დაუზარებლივ. ამეღია, რომ სადაც კი ეს მღვდელი იმსახურებს, ყველგან დასტოვებს ბრწყინვალე ნიშნებს და მით ცხადლივ დაამტკიცებს, რომ ქართველ გვარის კათოლიკეთა მოძღვართაც შეუძლიანთ, რომ ენერგიულად და ხალხის სამსახურის სიყვარულით განაგონ თვისი მოქმედება.

პატრი გაბრიელ გვანაძამკე. შვილი გახლავსთ ჩვენის ცნობილის მოღვაწე მოძღვრის ვინმე მესხის. ქართულად ამ პატრს მზედქაგუკი ეწოდებოდა. ახალციხის სწავლის შემდეგ იგი სარატოვის სემენარიაში იქმნა გაგზავნილი სასწავლებლად. სადაც მან 1899 წ. სწავლაც დაამთავრა და იქვე იქმნა

მღვდლად კურთხეული და შესაფერს სამრევლოში დანიშნუ-
ლი. იგი მსახურებს ნემენცის ტომის კათოლიკეთა წინაშე,
სადაც მღვდელ-მოქმედებას გარეშე ქადაგება ნემენცურს ენა-
ზედ ასრულებს. როგორც მამის შვილი ზედმიწევნით მცოდ-
ნეა საქართველოს ერის საქმეების და ქართულის მწიგნობრო-
ბის. თავის შესაფერი სწავლა აქვს მიღებული და მასთან
მახვილ-გონიერი მოძღვარიც გახლავსთ.

მღვდელი სერაფიმ მეტახაშვილი. მესხელი, უდელი ქარ-
თველ კათოლიკეთაგანია. იცის კარგად ქართული ენა და
მწიგნობრობა. ქართველ კათოლიკეთა საქმეებს გულსმოდგი-
ნედ მისდევს, ნაკურთხია სომეხ კათოლიკეთ ტიბიკონზედ.
მღვდლად არის ახალციხის მაზრის სოფელს ვალეს ეკლესია-
ში. ჯერეთ ახალი მღვდელია და ამიტომ არას ვიტყვით აქ.

მღვდელი თეიმ ივათხანოვა. ახალციხელი, სომეხ კა-
თოლიკეთ ხმობილი, ხოლო გვაროვნობით და მოდგმით ქარ-
თველი. სწავლობდა ახალციხის სამოქალაქო სკოლაში. მის
მერმე კარგა ხანს მსახურებდა თფილისის კათოლიკეთა სკო-
ლის მასწავლებლად. შემდგომ ამის მღვდლად იქმნა კურთ-
ხეული და დანიშნული ბათუმის სომეხ-კათოლიკეთა ეკლესი-
ის მოძღვრად.

მე ვიცნობ მას, იგი არის ამ დროის მოძღვარი, კარ-
ად მცოდნე თავის ვალდებულებების და მასთანვე ქართულის ენის
და წერა-კითხვის. მილად ამათ გვარის წევრნი ქართველ გვა-
რისანი არიან, ხოლო ქართული ენა აქვსთ ზოგს ალაგას და-
ვაწყებული, როგორც მაგალითად ახალქალაქის მაზრის სო-
ფელს კარტიკამელთ ქართველ კათოლიკეთ დაავიწყდათ და
თვით მათ მოძღვარ იაკობ იგითხანოვს, რომელიც სომეხ კა-
თოლიკეთ ტიბიკონზედ სდგას. ამ მღვდელს მე ვიცნობ პი-
რადად და თვით მანვე აღიარა 1901 წ. სოფ. ხიზაბავრს, რომ
ჩვენ ივათხანოვები ქართველ გვარისანი ვართ, ხოლო სომეხ-
კათოლიკეთა ტიბიკონზედ მდგარიო. ეს ცნობა აქ იმითომ

მოვიყვანეთა რომ მით აღგვენიშნა ამ მღვდლის თომა იგი-
ხანოვის გვაროვნული მცირე ცნობებიც.

ზატრა გაბრაელ გოზალაფი. ახალციხელი, იქვე გაზრ-
დილი, შემდგომ სხვაგან სწავლობდა. ორი წელიწადია მას
შემდეგ გასული, რაც იგი პატრათ იქმნა კურთხეული სარა-
თოვს. დღეს იგი განაგებს ახალციხის სომეხ-კათოლიკეთა ზე-
მო ეკლესიის მრევლს. როგორც ქართველის გვარის, ქარ-
თული ენა კარგად იცის და მასთანვე ქართულ მწერლობა-
საც მისდევს. ერთხელ მქონდა შემთხვევა ნახვის ამ მღვდლის
და უნდა მოგახსენოთ, რომ მას ცხადად შეემცნა მახვილგო-
ნიერება და ნამეტურ სწორე შეხედულობა თანამედროვე
მოძრაობის და წესების შესახებ. როგორც მოძღვარი საქებია
თავის ხარისხით და პატივცემული მრევლთაგან.

შამა მიხეილ განძქელაშვილი. კარგი, მოხერხებული მღვდ-
ლია. შთამომავლობით ქართველ კათოლიკე, მსახურებს ხიზა-
ბავრის ეკლესიაში და ირიცხება ერთს წარჩინებულ ამაგდარ
ენერგიულ მოძღვრად. მისი შრომით ხიზაბავრას აღშენდა ქარ-
თველ კათოლიკეთ ეკლესია, სკოლა ქალებისა და ვაჟებისაც,
ქართული სამკითხველოს გახსნაც სურდა. აქ ამაზდე მეტს
არას ვიტყვით, რადგანაც ამის შესახებ სხვაგან გვიწერია. იხი-
ლეთ ამაზედ „კათოლიკეთა ეკლესია საქართველოში“, თფ.
1803 წ. და „საქართველოს დაკარგული სოფლები“, 1904 წ. თფ.

ბოდის ვიხდით აქ ყველას წინაშე, თუ სადმე რამე შეცდომები
წაგვივიდა. ნამეტურ ბოდის ვიხდით გულახდით იმ პირთა წინაშეც, რომ-
ელნიც იქმნება ჩვენის უცნობლობის გამო ვერ ავნუსხეთ და ამ წიგნში
ვერ მოვათავსეთ. იმედია ამაზედ არ დაგვემდურებიან და გამოტოვებულ-
ნი პირნი თავიანთ ვინაობას გვაცნობებენ და მის მერე ვეცდებით, რომ
ყველა იგინი მეორე წიგნში მოვათავსოთ. რომელიც უკვე დაიბეჭდება.
ქართველ კათოლიკე მოძღვართა და საერო პირთა მოღვაწეთა საზოგადო
სამოღვაწო ცნობებს ჩვენ სულ ვერ შევკრებთ, თუ თვით მოღვაწე პირნი
არ დაგვეხმარებიან და ცნობებს არ მოგვაწვდიან. ამის მოიმედენი ვართ
და ჩვენი აღწერის შევსებას მათგან ვიმედოვნებთ.

მამა პეტრე მჭედლიშვილი სომეხ კათოლიკეთაგან ტერ პეტროზათ წოდებული. კარგა ხანს მსახურებდა თფილისის კათოლიკეთა მეორე ეკლესიაში. სომეხთ კათოლიკეთა ტიბიკონზედ იღვა, მაგრამ ენით და ტომით ქართველი იყო, ამას თითონ არც მალავდა და ყოველთვის ლაპარაკობდა, რომ ჩვენ ქართველის ტომისანი ვართო. იყო კარგად მცოდნე თავის ვინაობის, მცნობი ქართულის ენისა და მეტად ახლონათესავი ჩვენში კარგად ცნობილთ ბათუმელ ქართველ კათოლიკ მჭედლიშვილის. აქედამ უნდა ვიცოდეთ, რომ მამა პეტრეც შესმენილი მღვდელი იქნებოდა, როგორც სხვა მჭედლიშვილებიც არიან. მამა პეტრე თფილისში გარდაიცვალა, იგი იყო აშკარად მოქართულე მოძღვარი და არავის წინაშე არაფერს არ დამალავდა თავის ვინაობას და ქართველობას, გარდაიცვალა 70 წელს გადასული. სომეხთა და ქართველთ შორის სიყვარულის მფენელი და ამისთვის მქადაგებელი.

მამა თომა ჩაღანგაძის ჩილინგარი ხომ იცით რა სიტყვაც არს, ქართული სიტყვა არს. მამა თომა ჩილინგარიანი სომეხთ კათოლიკეთ ტიბოკონზედ სდგას, კარგა ხანია რაც მღვდლობს, 65 წელს გადასული მოძღვარია. ახალციხეს და მის თემზედ ამ მოძღვარს კარგი სამსახური და ამაგი მიუძღვის, იგი კარგა ხანს ახალციხის კათოლიკეთა სასულიერო ძმობის წევრითაც იყო. თვითონ არის კარგად მცოდნე ქართულის ენის. მტკიცედ ასრულებს თავის სამღვდელთ მთავრობას და მრევლის წინაშე ირიცხება ერთს სუფთა ამაგდარ უვნებელ მოძღვრად. დანარჩენ საქმეთა შესახებ ცნობა არ მაქვს და მიტომ აქ არც ვსაუბრობ ვრცლად.

პატრიარქისა და სხვათა გარდა. მსახურებს ახალციხის საეპარქიის ტაძარში, ირიცხება ერთს წარჩინებულს მოძღვრად. იცის კარგად სხვა-და-სხვა ენები, ქართული ზედ მიწევნივთ და ქართულ მწიგნობრობასაც მისდევს. ახალ გაზრდა ენერგიით სავსე მოძღვარია და იმედია რომ მთელს თავის სიცოცხლეს

და მოქმედებას ქართულის მამულიშვილობითაც დაავი-
რგვინებს.

პატრი ლაზარე გოზალოვი ახალციხის საერო სასწავ-
ლებლებში სამღვთო სჯულსაც ასწავლის. არის დაუზარებე-
ლი მღვდელი და მასთანვე მრევლისაგანაც პატივცემული.

პეტრე დამანიკე ნულაშვიდი, ჯავახეთის სოფ. ხიზაბავრე-
ლია. სწავლა მიიღო კონსტანტინეპოლს, მერე რომს, შემდეგ
დაბრუნდა და სარათოვის ეპისკოპოსისაგან ეკურთხა მღვდლად,
დღეს მსახურებს თფილისის კათოლიკეთ ეკლესიაში. იგი
ირიცხება ერის უწარჩინებულეს პატრად, სუფთა, უნაგარო
მღვდელია, უემშაკო, მრევლის გულ შემატკივარი. მღვდელ-
მოქმედებას გარეშე იგი აქა-იქ სხვა-და-სხვა სასწავლებლებ-
ში კათოლიკეთა ბავშვებს სამღვთო სჯულსაც ასწავლის. იმე-
დია მომავალშიც ეს მღვდელი კარგის მოქმედებით დასახე-
ლოვდება.

ამის იმედი უნდა ვიქონიოთ, რადგანაც იგი მეტად და-
უზარებელი მსახურია თავის მოვალეობის ასპარეზედ და უმ-
წიკვლო.

მღვდელი სიმონ ჩილაშვილი, სომეხ ტიბოკონზედ სდგას
და მსახურებს სოფ. უდის ქართველ კათოლიკეთა ეკლესიაში.
სიმონ მღვდელი არის დაუცხრობელი მუშაკი მრევლისა და
ერისა. უდეში იგი სანაქებოდ მოქმედებს. გულით და სულით
ქართველთ მოძღვარია, ქართველი მწიგნობარი და საყოველთა-
ოდ მტროფელი ქეშმარიტ გვაროვნულის ძიებისა. ამის მად-
ლობელი ვარ, რომ საფაროვის წიგნის შინაარსი ერთხელ
გამაცნო. დღეს ეს მოძღვარი უდის ეკლესიის შენებაზედ
მეცადინეობს და იღწის. რადგანაც ამ მღვდლის შესახებ უდის
აღწერაში გვაქვს ნაწერი ამიტომ აქ შემოკლებით ვსაუბრობთ.

პეტრე ალფაზ ამანხანავი ქუთათური ქართველ კათო-
ლიკეთაგანი, ახალგაზრდა მოძღვარია. რომში გაზდილი, შე-
სანიშნავად მომზადებული, მცოდნე სხვა-და-სხვა ენების და

ნამეტურ ლათინურის და ფრანგულის. ქართულიც კარგად იცის და რუსულიც. მღვდლად კურთხევის შემდეგ მცირე ხანს ბათუმის ეკლესიაში მსახურებდა ვიკარნი მოძღვრად და უნდა მოგახსენოთ, რომ მან მრევლში სრული პატივისცემა დაიმსახურა, სრული ყურადღება მიიპყრო თვისკენ, სხვადა-სხვა შეუთანხმებელ მიზეზების გამო იგი ბათუმიდგან ქუთაის გადავიდა. დღეს ადესის კათოლიკეთა ეკლესიაში მსახურებს.

ჩინებული თვისების მოძღვარია, კარგი გამტანი მრევლის და საყვარელი ყველასი, აფსუსია მეტად, რომ ასეთი მოძღვარნი თავიანთ სამშობლოს გარეშე უცხოეთში მსახურებდენ, ბათუმიდამ წასვლის დროს, ამ კარგი მოძღვრის დიდი ღირსება ბათუმელ მრევლმაც დაუმტკიცა რომელთაც დიდი სინანული განუცხადეს ბათუმიდამ სხვაგან გადასვლაზედ. ჭეშმარიტად რომ სამწუხაროა ეს. მოძღვარს სურდეს მრევლის წინაშე სათნოებით სამსახური, შრომის გაწევა და მით თავის ღირსების დაჯილდოვებაც, მაგრამ სამწუხაროდ საქმე ისე იყოს მოწყობილი, რომ მას ამის შესრულება-კი არ შეეძლოს, ეს მეტად გულ დასაწყვეტი უნდა იყოს და არა კანონიერი მდგომარეობა.

თვითონ ალოიზ ამირხანოვი ბევრს სამაგალითო ღირსებასთან მწიგნობარი პირიც არის, კითხულობს სხვადა-სხვა ენებზედ საჭირო წიგნებს. ქართულ კითხვასაც დიდათ მისდევს, ყოველს ჩვენს ავ-კარგიანობას თვალ-ყურს ადევნებს. ჯერეთ ახალ გაზრდა მოძღვარია და იმედია რომ მას მომავალიც კარგი, თვალთ საჩინო ექმნება.

მრავალთათვის დიდს საწყენად დაშთა ამ პატრის ბათუმიდამ სხვაგან გადასვლა.

ზატრა დაძიანე სააკოფი. სააკაშვილები ძველად სააკაძეთ იწოდებოდნენ, ძველადანვე გორში სცხოვრობდნენ და ირიცხებიან ქართველ გვარის კათოლიკედ. პატრი დამიანე სააკო-

ვი კარგი მოძღვარი უნდა იყოს. მე მისი პირადი ცნობა არ მაქვს. არც მის ცხოვრებას ვიცნობ. ვიცი მხოლოდ ის, რომ იგი აღესაშა მსახურებს კათოლიკეთა ეკლესიაში და იქ ირიცხება იტალურს ენაზედ მქადაგებელ მოძღვრად. 1903 წ. საქართველოში, კათოლიკე ეპისკოპოსს თან ახლდა, თფილისში ენახეთ და უნდა მოგახსენოთ რომ მას კარგი ადამიანობის ნიშან-წყალი ეცხო, კარგი მოძღვარი უნდა იყოს და მასთანვე შესმენილი ქართველი მამულისშვილი მღვდელიც. ჯერეთ ახალგაზრდა მოძღვარია. ასე მოიხსენებენ ამას კათოლიკეთა სასულიერო წოდების „კალენდარში“ *даміанъ сааковъ, проповѣдникъ италянскоѣ націи*“ და სხვანი.

მატრია ლევან აფრამაშვილი. პატრი ლევანი შთამომავლობით მესხი უნდა იყოს. სტამბოლს გაზდილი, მერე მონთაბანს და შემდეგ რომშიაც ყოფილი და მღვდლად კურთხეული, ერთ დროს ეს თფილისის კათოლიკე ეკლესიაშიც მსახურებდა და იმ დროს იგი ირიცხებოდა ერთს უკეთეს შესმენილ მოძღვრად. მარტივად მცოდნეა ქართველის ერის ცხოვრების, მოყვარე საქართველოს წარსულის დროის და ნამეტურ ქართველთა საქირო მდგომარეობის, ეს მოძღვარი აღტაცებული იყო ერთ დროს „ამირან-დარეჯანიანის“ გამოცემით და კითხვით. ვინაიდან იგი მასში ჰხედავდა ქართველი ერის დიდს საგმირო წარსულს და ქვეყნისა და ქრისტიანობისთვის დიდს თავ-განწირულს ბრძოლას. პატრი ლევანი ყვლგან პატივცემულ მოძღვრად ყოფილა, თავის ვალი სამაგალითოდ უსრულებია და როგორც ერთი და ორი ემსახურება თავის ქვეყნას და მის ინტერესებს. ესეც ისევე გახლავსთ და მასვე ემორჩილება. ერთი მწუხარება ჩვენი ის არის რომ ქართველთ გვარის კათოლიკეთა პატრებს საქართველოში არ სტოვებენ და უცხო ქვეყნებში რეკავენ. თფილისში ქართველ გვარის პატრებთაგანი 1, ხან 2 მოძღვარი არის. დანარჩენი სულ უცხო-

ელები და პოლონელები არიან. დღეს ლევანიც სხვაგან მსახურებს. კათოლიკეთა კალენდარში ეს მოიხსენება ასე: „Леонъ априамовъ, проповѣдникъ французской націи“.

პატრი ანსელმო მღებრიშვილი. პატრი ან. მღებრიშვილი ქართველებში ცნობილი მოძღვარია, კათოლიკები მას კარგად იცნობენ და დაუცხრომელის მოღვაწეობისთვის საკმარს პატივსაც აგებენ. პატრი ანსელმო მღებრიშვილი ადგილმდებარეობით მესხელია, ანუ ახალციხელი, ჯერეთ იქ აღზრდილი, მერე კონსტანტინოპოლს ყოფილი, რომში გაწვრთნილი და სამღვდელ მოქმედო საქმეებში კარგად დაბრძნილი და განვითარებული. პატრი ანსელმო მღებრიშვილი თავის თანამედროვე მღვდლებში ჩაითვლება გამოჩენილ პირად, სადაც ერთი და ორი გამოჩნდება ქართველ კათოლიკეთ წარჩინებულ მოძღვართა იქ არც ანსელმო მღებრიშვილი გამოჩნება, იგიც დაიჭერს შესაფერს საპატიო ადგილს, თავის ჯილდო ყოველთვის ხელშეუხებლად დაუშთება.

პატრი ანსელმო პატივცემულია რამდენათაც ქართველ კათოლიკებში, ისევე პოლონელებში, ქართველებში და სომხებშიც, მას ყველგან იცნობენ როგორც კარგს, პატიოსანს გულ შემატკივარს მოძღვარს. თავის კვალად იგი არის მომზადებული მღვდელი ყველა საჭირო საქმეებსა და კითხვებში, მოქალაქობა და ეკლესიის სიყვარული ერთად აქვს დაკავშირებულ ალოძინებული, იგი რამდენადაც ეკლესიის მსახურია, იმდენადვე თავის ქვეყნის მოტრფიალე და პატივის მცემელიც არის, მისი ნათქვამი სიტყვებია:—მე უაღრესად მწამს მღვთის მშობელი და საქართველოვო“ ეს ორი საგანი შეადგენს ჩემს ქვა კუთხედ ძალასო, იგი ამ ორ საგანს ემსახურება დიდათ, ეს ორი მცნება აქვს საქმეთ და საგნათ გამხდარი.

მრევლში იგი ითვლება წმინდა კათოლიკეთ, კათოლიკის სარწმუნოების დიდს გულ-შემატკივრად, ამ სარწმუნოების ზომიერ მოსარჩლედ. კათოლიკობის ისტორია მან კარგ

გად იცის, სადაც კი უმსახურნია და უმღვდლია ყველგან დაუმჩნევია თვისი ნავალი. ყველგან დაუტოვებია რამე საკეთილო სახსოვარი საქმენი, მრევლის წინაშე ფრთხილი მოძღვარია და ამათ ავ-კარგიანობის დიდი პატივისმცემელიც. არის ქომაგი მათი, მოსარჩლე და მასთან მეპურ-მარილეც. ბევრს სასიკეთო მხარეებთან არის მწიგნობარიც, შეძლების და-გვარად მწერლობასაც ადევნებს თვალს. მისგან ითარგმნა ლათინურის ენიდამ ქართულს ენაზედ „მიხაძვა ქრისტესი“ თომა კემფელისა. ეს წიგნი საინტერესოა მითაც, რომ იგი დაიბეჭდა ქ. გორს, პირველად, გორში, მართალია სტამბა არის, მაგრამ აქ ქართული წიგნი არავის დაუბეჭდია, ეს პირველი მაგალითი იყო. წიგნის შინაარსის შესახებ ჩვენ არას ვიტყვით, იგი ცნობილია თავის შინაარსით მრავალთ წინაშე.

ანსელმოს შრომა საყურადღებოა კიდევ მით, რომ ბართუმში, ქართველ კათოლიკეთათვის გააკეთა კარგი საყდარი. საყდრის გასაკეთებელი ფული თუმცა ცნობილის სტეფანე კონსტანტინეს ძის ზუბალაშვილისა იყო, მაგრამ საქმის თავს, დება, შრომა, წინ გაძლოლა და ამოდოლი შენობის დამთავრების ღწვა და ამაგი კი პირდაპირ ანსელმოს ეკუთვნის. ამის შრომა ამ საქმეში მისაბაძაა და სამაგალითო. მერე ისიც ჩვენში, სადაც ცილი, შური და მტრობა ისე უხვია, ისე დიდი, რომ ვგონებ აქ კაცმა დიდი რამ შთენის გაკეთება კი არა და პატარისაც ვერ მოახერხოს. ვიტყვით რომ სამაგალითო შთენია ეს ტაძარი და მასზედ დახარჯული შრომაც ნათლად სჩანს. თვით მღვდელი ანსელმო 60 წლებში მიღწეული გააღავსთ. თუ რამ გააჩნია ყველა იგი ეკლესიის მსხვერპლად აქვს დანიშნული.

თუმცა ანსელმო მღებრიშვილს პატივს ვსცემთ, მაგრამ იმასაც არ დაუმალავთ, რომ მან სტეფანე კონსტანტინესძე ზუბალაშვილისაგან ბოძებული წყალობა ვერ მოიხმარა კანონიერის კეთილის გზით. ს. კ. ზუბალაშვილს მან გამოართვა 240 ათასი მანათი. ამ ფულით მას შეეძლო არა მარტო ბა-

თუმში ერთი საყდრის გაკეთება, არამედ რამდენიმე საქირო საქმის შესრულება მოხერხდებოდა, პირველი: ბათუმში, ისე დიდი რიცხვი არ არის ქართველ-კათოლიკობის, რომ იქ ამათთვის ასეთი ვრცელი საყდარი გაკეთებულიყოს. მათი რიცხვი სულ რამდენიმე ასი კაცისაგან შესდგება და ამ საყდარს კი ათასობით უნდა. მეორე თვით ეკლესიასაც არავითარი ნიშან წყალი არა ცხია ქართულის. არსად არა ფერი ნაწერები აქვს, არსად თუნდ მის ცნობაც, თუ იგი ვისგან არის აღშენებული. ამ საყდარს დღესა თუ ხვალ პოლონელები დაიჭერენ, რადგანაც უპირატესობა მათ ეკუთვნისთ და ყოველივე მათს საკუთრებას შეადგენს. მთელს საქართველოში და ნამეტურ მესხელ-ჯავახელ ქართველ კათოლიკებში, სილარიბის წყალობით სწორედ ცოდვის ლული იღვრება, ბევრს სოფელს არა აქვს სკოლა, არა აქვს საყდარი, სოროებში ლოცულობენ, შენებას იწყებენ და სოფლის საწყალ ხალხს აშენების გამო პირში სულს ხუთვენ, ტყავს აძრობენ. იქ ასეთი საცოდავობა არის და ბათუმში-კი ანსელმო მღებრიშვილმა ასეთი საყდარი წამოჭიმა. ნეტა ვისთვის და რისთვის და ისიც უნდა ითქვას, რომ თვით საყდრის შენობაც მდარია, ტლანქი, ცემენტით გაკეთებულია, რასაც ბათუმის მწვავის წვიმებისაგან ყოველთვის ხიფათი ელის და დიდი მოვლა-შეკეთება სჭირდება, წელიწადში 3000-4000 მ. ფული დასჭირდება და პ. ანსელმომ ვის უნდა ართვას ეს ფული, უწყის ამისი ღმერთმან. ვიტყვით, რომ ბათუმში ანსელმოსაგან ასეთი შეცდომის დაშავება არასდროს არ ეპატიება და ვგონებთ მესხელ-ჯავახელთ ქართველ-კათოლიკეთა სილარიბის ცნობებმა თვით საფლავშიაც-კი არ მოასვენოს. ჩვენ ამის მეტა არას ვიტყვით და გონიერ მკითველისათვის მიგვინდვია მის განსჯა.

პატრია ვასილი მუთაფოვა. პატრი ვასილის გვარი ძველად მუთაქაძე ყოფილა. ზოგნი ამ გვარის წევრნი აზნაურებიც ყოფილან, ზოგთ იმერეთში უცხოვრიათ და ზოგს სამცხე-საათაბაგოს. პატრი ვასილი 60 წლებში მიღწეულია, კარ-

გი მოძღვარია თავის მრევლის, ერთ დროს თფილისშიაც მსახურებდა, რამდენიმე ხნის შემდეგ რუსეთში იქმნა გადაყვანილი. დიდი მოყვარეა ქართულის მწერლობის და ჟურნალ-გაზეთების, აქვს ქართულს ენაზედ მრავალი წიგნები, თვალი და გულით ეს მღვდელი მოყვარეა თავის სამშობლო ქვეყნის და ერის, დიდი მოყვარეა ქართული ენის, ქართულის პურ-მარილის და ზნე-ჩვეულების. როგორც მღვდელი ხელგაშლილია, უშურველი და სამაგალითო მოწყალე თვისი მრევლის წინაშე თავის შეძლების და გვარად. ამ პატრს დიდათ ეთანაღრება გული მასზედ, რომ თავის სამშობლოს გარეშე მსახურებს, იმედოვნებს იგი, რომ სამსახურის დროს გათავების შემდეგ მაინც დაგბრუნდები ჩემს სამშობლოში და მაშინ მაინც ვიცხოვრობ აქა და მოვიკლავ ჩემი ქვეყნის და ერის სიყვარულსაო. ასეთი პატივცემული და სამაგალითო მღვდელი გახლავსთ პატრი ვასილი მუთათფოვი. დღეს იგი რუსეთში მსახურებს. რადგანაც ამ მოძღვარს თვით აქვს თავის ვრცელი ავტობიოგრაფია დაწერილი, ამიტომ ჩვენც ეს ვიკმარედ აქ, მოკლედ.

მოძღვარა დიანოსე კალატაშაშვილი. ოზურგეთელი, გურული, კათოლიკე სარწმუნოების ქართველი. ესენი მესხები არიან, ახალციხიდან გურიას—ოზურგეთის გადასახლებულნი. გაიზარდა ვენეციის მხითარისტებში, სწავლაც იქ მილო მათში. იცის კარგად სხვა და სხვა ენები და მასთან თავის დედა ენა ქართული ენაც. ზედ მიწევნით შესწავლილი აქვს სომხური ძველი და ახალი ენები და მწიგნობრობა და მის ისტორია. წამოწაფარია სომეხთა გამოჩენილის გეოგრაფის ალიშანის.

ქართული წერაც კარგათ იცის და ქართული წიგნების-კითხვასაც მისდევს, იცის შეძლების და გვარად ძველი და ახალი ქართული მწერლობის ცნობები და ისტორიაც. სუფთა თვისების მოძღვარია და მასთან სამაგალითოც. ადრე ზოგი ერთებმა ამ მოძღვარს ქართველთ სავნოდ მოქმედების ბრალი დასწამეს და ამით მეც დამარწმუნეს, სამწუხაროდ

მის შესახებ აქა იქ დაბეჭდილიც იქმნა ზოგი რამ ცნობები. ბოლოსკი ყოველივე მოქორებული აღმოჩნდა, ამისგამო მეც სინანულში შეველ და რამდენჯერმე ქართულ გაზეთებში მისი უნებლობლაც ავნიშნე და ჩემი ბოდიშიც. იგი არას დროს არც ყოფილა მტერი ქართველთა და არც შეიძლება იქმნეს როდისმე, ეს ღირსება მან საქმითაც დაგვიმტკიცა.

ყოველივე ჩვენში ქორებით ხდება და მტრობით ფუჭდება. დიონოსე კალატოზიშვილი დღეს ახალციხის კათოლიკეთა სასულიერო გამგეობის წევრათ ირიცხება და იქვე მსახურებს კიდევ ივანე ნათლის მცემლის ეკლესიაში, მოქმედება მისი საყოველთაოდ სუფთა იქმნება, მამულის შვილური და სამაგალითო. ჯერეთ ახალგაზრდა მოძღვარია იგი და იმედია რომ შემდეგში თავის სამშობლო ქვეყნის დანერის სასარგებლოდ ბევრს რამესამახსოვრო საქმებს გააკეთებს. მხითარისტებში იგი პატივცემულია როგორც განათლებული მღვდელი. სომხურად სწერს კიდევაც.

ამაზასპ საფარაიანი, მხითარისტი, ძველის ძველი გვარია ქართული. საფარის მონასტერი ხომ მრგებსენებათ და მასთან გაბრიელ კათოლიკოზ-საფარელი. აქარაში სამი სოფელია საფარასშვილები—საფაროვების. იგინი ძველთაგან ქართველ ისრაელთა ნათესავებს ეკუთვნიან, ვინცკი საფაროვები არიან კათოლიკენი, ან სომეხნი ყველა იგინი ქართველობიდან არიან გასულნი. ამათი შთამომავალია ამაზასპ საფარაიანი. იგი აღიზარდა ვენეციის მხითარისტებში. დღეს მოძღვრად არის ყირიმისაკენ. იცის კარგად სომეხური ძველი და ახალი ენა და მწიგნობრობა, სომეხთ კათოლიკეთ ტიბიკონზედ სდგას.

ამან სომხურს ენაზედ, ვენეციაში, 1884 წ. დაბეჭდა სახელ მძღვანელოდ ერთი წიგნი „მინერალოგია“ სადაც სწერს ერთ ალაგას შემდეგს:— „რუსეთის სომხეთის ნაწილს აპასტუმანს და ასპინჯას გოგირდის თჳილი წყლები გამოდის“. ეს რასაკვირველია მისგან დიდი შეცდომა არის. სხვა და სხვა ენების გარდა იცის თავის დედა ენა ქართულიც, სხვა რამ ცნობე-

ბი მის ცხოვრების შესახებ ჩვენ არა გვაქვს. ცოტად ქართველებს ზურგს უქცევს და სამშობლო ქვეყანას და ენას გულგრძნობს. თავის შთამომავლობას უარს ჰყოფს. სომხობს.

პატრი შიმანოვსკი. უცხო ტომის კარგი მოძღვარი, მაგრამ გულით და სულით ქართველი. ეს მოძღვარი ერთს დროს სტავროპოლს მსახურებდა და იქიდან მრავლად ქართული წიგნებიც გაიწერა. იცის კარგად ქართული ენა, წერაკითხვა და მწიგნობრობასაც მისდევს, ერთ დროს მეც მაქვინდა მასთან მიწერ-მოწერა. სამაგალითო მოძღვარია და კაცად კაცი თავის ქვეყნის და ერისა, სხვაფრივაც დიდით ქებულია ეს მოძღვარი.

ანატოლ აქსანჯანოვი. თავის დროს გამოჩენილი მღვდელი ქართველ გვარისა. მისიონერი 1803 წლამდე, იყო მწიგნობარი.

პეტრე მღვდელი ფანდანაშვილი. ახალციხელი კათოლიკე, სცხოვრებდა XVIII საუკ. იყო აღმწერი და გადამწერი ქართულ წიგნების. სამწუხაროდ მის ნაწერ და გადაწერილებამა ჩვენ დრომდე ვერ მოაღწიეს. ივლიტიდგან პაპას წერილებსაც სწერდა.

ფრანცისკე შანაია. პატრი ქართველის გვარისა XVIII საუკუნის,

პატრი გიორგი. სცხოვრობდა XVIII საუკ. ნახევარს. იყო მწიგნობარი, იცოდა მკურნალობაც. აღმწერი ქართულ წიგნებისა და შემდგენი საეკიმო სახელმძღვანელოებისა. იყო მასწავლებლათაც თავის დროს თფილისის სკოლებში ლათინურის ენისა.

ტერ ავანე ერეშიანი ტფილისელი, ქართველის გვარისა, მიტომ ვნუსხავთ აქ ამ მოძღვარს.

მღვდელი ალექსე დათიაშვილი ხიზაბავრელი დაიბადა 1835 წ. † 1877 წ. ძველად ამათ გალგაშვილებსაც უწოდებდენ. სწავლა მიიღო სტამბოლს. იცოდა ენები ევროპიული და აზიური. ნაკურთხე იყო ქართულ ტიბიკონზედ. მერე იმყო-

ფებოდა ფერიკოვში. მოზზაურობდა ბორდოს, ისპანიას, იტალიას და ფრანციას, ყველგან უცხოთა ეკლესიებში ქართულის ტიბიკონით სწირავდა. დიდი მეტრფე იყო ქართულის ენის, საქართველოსი და ქართული მწიგნობრობის. ეს ითვლებოდა პეტრე ხარისჭირაშვილის ხელ ქვეითად, თავის დროს იყო მხურვალედ მფენელი ქართული ენის ქართველ კათოლიკებში და გამავრცელებელი ამისი ჩუმი თუ ხმიანი ქართული წირვა ქებული ყოფილა სტამბოლს, გარდაიცვალა ქართველთ კათოლიკეთა წინაშე ქართულის ენის სამსახურის ამავით დაჯილდოებული და ამაგდარი.

მამა ტერ გრაქორ ფუჩინიანი. ქართველთ შთამომავალი, ფუჩინაშვილი-ფუჩინათი. ართვინში ძველადგანვე გადასულან ამათი მშობლები ახალციხიდან და ამიტომ მათ ქართული ენა დავიწყებიათ, თვითონ მოძღვარი ფუჩინიანი საუკეთესო წარმომადგენელია, პატივცემული მრევლთაგან და მრავალნაირის ღირსებით დაჯილდოებული. იცის ქართული ენაც და დიდის პატიოსნებით არის აღვსილი. პაპისაგან ბოძებული აქვს კარგი ძვირფასი ბეჭედი, სომხის კათოლიკეთა საქმეების და ისტორიის ზედ მიწევნით მკოდნეა. გვაროვნობის გარჩევის მხრით ქართველთა და სომეხთა დიდი მოყვარეა. დროს მიხწეული გახლავთ, ბათუმის სომეხ-კათოლიკე უფროს მოძღვარად ითვლება.

უპასკოპოსა ილანე ზაქარაძე-ართვინისა 1879 წ. ოსმალეთის საქართველო რუსეთს დაუკავშირდა. ართვინიც რუსებს ჩაბარდათ. აქ ქართველ კათოლიკენი ძველადვე გამრავლდენ, ადრე ყველა ქართულად ლაპარაკობდა, მერე სომეხ კათოლიკეთა გავლენის წყალობით ქართველთ ქართული ენა დაავიწყდათ, ამათაც ისევ დაკარგეს ქართული ენა როკორც ქართველ მაჰმადიანე ბმა

ზაქარიანები მაღალ ქართველ გვარის არიან. აქარა-მაქახლში რამდენიმე სოფელში სცხოვრობენ და მაქახლის პირს ბეგებიც არიან ზაქარიანები, ოსმალთა მონობის დროს ზო-

გნი კათოლიკობას დაუკავშირდენ, ზოგნი სომხობას და უმეტესიც გათათრდა, ვინც არ გათათრდენ ისინი იმერეთში გადმოსახლდნენ, იმერთ მეფეს შეათარეს თავი და დღესაც სცხოვრებენ იქ ზაქარიადეები.

ასეთ შთამომავალთ ქართველებს ეკუთვნის ეპისკოპოსი ზაქარიანი. იგი ენათესავებოდა ბათუმელ მჭედლიშვილებსაც. იყო გამოჩენილი მღვდელ მთავარი. მხითარისტებში გაზდილი, განათლებული მათ გავლენის ქვეშ და დიდათ პატივცემული ქადაგებით და საერო საქმეების კეთებით. თფილისში ყოფნის დროს, მან კათოლიკეთა ეკლესიაში სწირა სომხურად და სიტყვაც წარმოსთქვა. სიტყვაში ილაპარაკა საქართველოს შესახებ, დასავლეთ ქართველთა გათათრების და გაფრანგების, ქადაგება ასე დააბოლოა: „დახ, ჩვენ, ართვინელი სომეხ კათოლიკენი გვარაფნობით ქართველნი განჯავართ, ხალხ სომეხ კათოლიკეთ ტიბიკანზედ მდგანნი, ჩვენ კარგად ვიცით, რომ ქართველთ შთამომავალნი ვართ და ჩვენს მჭიდრო მონათესავეთ ქართველები ითვლებიან“. მღვდელ მთავარმა დასძინა: „სომეხთ და ქართველთ უფველთვის ერთად გვიცხვარია და ერთმანეთის სიუფარული გვექნია და გვენატრება რომ ეს სიუფარული კვალდაც ექმნეს ამ მონათესავე ტომთ მკვიდრად დაცულად“. სამწუხაროდ ეპისკოპოზმა დიდხანს ვერ იცოცხლა. თფილისიდან ართვინში დაბრუნების შემდეგ, გზაში მგზავრობის დროს გაცივდა და ლივანაში გარდაიცვალა.

ამ მღვდელ მთავარს დიდი ცოდნა აქვდა საქართველოს ისტორიულის ცნობებისა. სამწუხაროდ მას დიდს ხანს არ დასცალდა, რაღაც საკვირველებით გზაში გარდაიცვალა. დასაფლავებულია ართვინის კათოლიკეთა ეკლესიაში, რომლის საფლავსაც არავითარი ნაშთი არ აქვს, ჩვენ აქ ამ ერთ პირს ვნუსხავთ და ვინ იცის სომეხთ კათოლიკეთა შორის რამდენი სხვა ამისთანა ეპისკოპოსნი, მღვდელნი და მქადაგებელნი ბერნი იქმნებოდნენ ძველად და შემდეგ დროსაც.

კარდინალი ფანე ლეონიძე. კარდინალი ლეონიძე შავშელი უნდა იყოს, ვგონებ იმერხვეელი, რადგანაც იმერხვეში, ლეონიძეების რამდენიმე ოჯახი სცხოვრებს. სად როგორ და რადროს წავიდა ეს ივანე ლეონიძე და როგორ მიიღო სწავლა და კარდინალობა, ამაზედ ცნობები არ გვაქვს, მხოლოდ ის კი არს უწყებული, რომ ძველად რომში ყოფილა ერთი კარდინალი იოანე ლეონიძე ქართველის გვარისა.

ქართველ კათოლიკეთა მოლოზნები.

ნატალია პეტრეს ძე გიორგაძე (იგივე სექანოვი) თუმცა ქართველ კათოლიკობა საქართველოში არ შეადგენს დიდს რიცხვს, მაგრამ მათ შორის როგორც მოიპოვებიან მამრობითი სქესის ბერები, ანუ პატრები, რომელნიც უცოლონი არიან ჩვენებურის ბერებივით, ისევე ქართველ კათოლიკობაში არიან მდედრობითი სქესის მოლოზნებიც. თუმცა ქართველ კათოლიკეთა მოლოზნებთა რიცხვი სულ მცირეა, მაგრამ ჩვენ აქ მას მაინც მოვიხსენებთ და მასთან გავაცნობთ ისეთ სათნო და პატივ საცემ ხელოვან და მუშაკთ მოლოზნთა ცხოვრებას და ვინაობას, რომელთაც კათოლიკეთ სამოლოზნო ასპარეზი გაუხდიათ საგნათ და მის გამო ამიერ სოფლის სიახლოვნებას გამოთხოვებიან და თავიანთ ღწვითა და შრომით ერის მსახურად და მღწველად გარდაქცეულან. ამათგანი არს რამდენიმე, მაგრამ ჩვენ აქ მოვიხსენებთ მარტოდ მათს ცნობებს, ვისიც კი რამ ხელში გვაქვს. ერთი ასეთგანია ნატალია პეტრეს ასული გიორგაძე—იგივე სექანოვი.

ნატალია პეტრეს ასული (მოლოზანი) გიორგაძე სექანოვისა, 40 წლებში მიღწეული გახლავსთ. პირველ დაწყებით იგი სწავლობდა ახალციხის ქართველ კათოლიკეთა სამრევლო საქალებო სკოლაში. იქაურ სწავლის მიღების შემდეგ იგი წაყვანილ იქმნა კონსტანტინეპოლს და მიბარებულ ქართველ კათოლიკეთათვის ახლად დაარსებულ დედათა მონასტერში.

აქვე იქმნა აღკვეცილ და სახელად უწოდეს ანნა. კონსტანტინეპოლს ანნამ დაჰყო რამდენსამე წელს, იქ იგიი ზრდებოდა და იწურთნებოდა გამოჩენილის აქრიმანდრიტის პეტრე ხარისქორაშვილის გავლენის ქვეშ. სტამბოლის სწავლის შემდეგ იგი გაგზავნილ იქმნა ფრანციას, ქ. მოასაკს, სადაც არსებობს დედათა შესანიშნავი მონასტერი, იქ შესანიშნავად ასწავლიან კრა-კერვას და ქარგვას. ამ მონასტერში ანნამ დაჰყო 8 წელი და ამ დროის განმავლობაში იგი დახელოვნდა ყოველნაირის სწავლით, ენების ცოდნით, კრა-კერვით, ქარგვით და სამოლოზნოს ღირსებით.

საფრანგეთიდან იგი დაბრუნდა კვალად კონსტანტინეპოლს, იქ დროებით სცხოვრებდა დარდანელს. იქ ყოფნის დროს, ანნა გიორგაძისამ დიდი ნიჭი გამოიჩინა კრა-კერვა-ქარგვაში, ნამეტურ ქსოვაში. სტამბოლიდან საქართველოში დაბრუნდა, მოსვლის დღიდანვე მან დაიწყო ხელ-საქმით შრომა და მოქმედება. პატარა და დიდს ქალებსაც კი აქა იქ სამაგალითოდ ასწავლიდა კრა-კერვა ქარგვა-ქსოვას. ამ ქალის ქსოვას დიდი ნიჭიერების ნიშან წყალი სცხია. მან მოქსოვა შესანიშნავის ხელოვნებით საქართველოს მეფეთა გერბი, რუკა და სხვა ამ გვარები, რომელნიც გაგზავნილ იქმნა პარიჟის გამოფენაზედ, რაის გამო მას ნიშნად კარგის ხელოვანის ნიჭიერების ოქროს მედალიც მოუვიდა, რასაკვირველი თავის შესაფერის პატივისცემით. საქართველოდამ ეს ქალი ერთ დროს მოსკოვშიაც წავიდა, იქაც დაჰყო რამდენსამე ხანსა და შეისწავლა და გაიცნო რუსეთის საუკეთესო სამკერვალო და საქარგავ ქალთა სკოლების საქმეც, თვისის გამოცდილებების და ხელსაქმის და კრა-კერვის ქარგვის კარგად ცოდნის გამო სამადლობელი ნიშანიც მიიღო, ე. ი. ატესტატი, რუსეთიდან საქართველოში დაბრუნდა და დღეს ეს ქალი სცხოვრობს საქართველოში და თავის თითქმის და ნიჭით პატარა ქართველ კათოლიკეთა ქაქალებში ჰყენს კრა, კერვა ზე ქარგვის სინათლეს, მის კარგად

ცოდნას. თვითონ ეს ქალი არის სამაგალითო სათნოს თვისების, კარგის ხასიათის და ნამდვილი სახე მისაბაძის ცხოვრების. თავის შეძლებისდაგვარად სამღრთო მწიგნობარიც არის და მცოდნე აწინდელის დედათა მღვდმარეობის და მათ ცხოვრების ავ-კარგიანობის. ამ ქალისავე თანამედროვეთ და თანამედრთ ირიცხებიან აგათა და ფილომინე გოზალოვებისა.

აგათა გოზალოვისა მესხელია, სოფ. არღელი, ქართველ კათოლიკე. პატარაობის დროს, როგორც ნატალია გიორგაძისა, ეს ქალიც კონსტანტინებოლს იქმნა წაყვანილი და იქ მოლოზნად შემოსილი. ამ ქალმაც ჯერეთ სტამბოლს შეისწავლა სხვა და სხვა ენები და ხელ საქმე და მის მერე ფრანციას იქმნა გაგზავნილი, სადაც დაჰყო რამდენსამე ხანს და იქ უფრო უკეთესად შეისწავლა როგორც ენები, ისე კრავება და ქარგვა. ამ ქალსაც აქვს პარიჟის გამოფენილამ ხელსაქმიანობის კარგად ცოდნის მოწმობა. ამ ქალსაც დიდი შრო და ოსტატობა აქვს შეძენილი თავის ვალდებულების, ანუ ხელოსნობის ასპარეზედ. ბევრს საყურადღებო ძვირფას განძეულობას, ეს ქალი და ნატალია გიორგაძის და ფილომინე გოზალოვისა ერთად ქსოვდენ, საქართველოს მეფეთა გერბზედ ამათ ერთად უმუშაქნიათ, რამაც დიდი ყურადღება მიიპყრო თვისკენ. აგათა გოზალოვისა თფილისში სცხოვრებს, ქართველ კათოლიკეთა მონასტის მახლობლივ და ამავე ეკკლესიის ქალების სამრევლო სკოლაში ბავშვებს ხელ საქმეს ასწავლის. თვითონ აგათა გოზალოვისა არის მღვთის მოსაფი მოლოზანი, თავ-მდაბალი და ცხოვრების სამაგალითო თვისებით დაგვირგვინებული.

ფალომანე გოზალოვისა და არის აგათასი, ესეც კონსტანტინებოლს წაყვანილი და მოლოზნად იქ შემოსილი, ამ ორი ქალის მსგავსად მომზადებული, მათივე თანამედროვე და სამაგალითო ქალია. სცხოვრებს თფილისის კათოლიკეთა ეკკლესიის მახლობლად და ეს ქალიც ხელ საქმეს ასწავლის მოწაფეებს. რადგანაც ეს ქალიც ბევრი არაფრით განსხვავ-

დება ზემოხსენებულ მოლოზნებისაგან, ამიტომ აქ ამაზედ ამით ვათავებთ და ვიტყვით იმას კი, რომ ეს ქალიც სამაგალითო ადამიანია თავის ასპარეზედ. ეს დანი თავიანთის ცხოვრებით და მოქმედებით კარგად აღბეჭევენ თავის ნავალს. ამათგან ბევრი ქართველი ქალი შეისწავლის სამაგალითო თვისებას და ხელს საქმიანობას.

მე ეს სამი ცნობა მოვუყვანე, ანუ სამი პირი ავსუსხე ქართველ კათოლიკეთა მოლოზნათა ცხოვრებიდამ. ამ ქალთა გარდა სხვა მოლოზნებიც სცხოვრებენ თურმე კონსტანტინეპოლს და ფრანციას, რომელნიც აგრეთვე სამაგალითონი არიან თურმე. მე მათის ვინაობის არა ვიცი რა და მიტომ ვსდუმდები აქ. შენიშვნად ვიტყვი შემდეგს: ჩემს აღწერაში შეიძლება ბევრი რამ ცნობები გამოძრჩა, ბევრი იქმნება საკმარისად საყურადღებო პირებიც ვერ ავსუსხეთ, ესეც შეიძლება, მაგრამ რა გაეწყობა, ჩვენგან უამ ნაკლოდ არა გაკეთდება-რა, ჩვენ სდროს ეს შეუძლებელი გახლავასთ, ამიტომ ვთხოვ ყველას რომ ამ საქმეში დახმარება აღმოგვიჩინონ და ქართველ კათოლიკეთა შორის თუ სადმე ვინმე საყურადღებო მოღვაწე პირი მოიპოვება, ან ძველად ყოფილან სადმე და ჩვენ კი მათი ცნობები არ გვაქვს ანუსხული, მათი ცხოვრების ცნობები გვაცნობონ, ამ ცნობებს ჩვენ მოვათავსებთ მეორე წიგნში, სადაც ანუსხული იქმნება ქართველთა კათოლიკეთა საერო მოღვაწე პირები.

ამ ბოლო დროს, ხიზაბაერის საქალებო სკოლაშიაც მოსულა ორი მოლოზანი კონსტანტინეპოლიდამ, ზემოხსენებულ დედათა მსგავსად გამცნებულნი და ოსტატნი ხელსაქმიანობით, რომელთაც იქ უნდა ასწავლონ ჯავახელ ქართველ კათოლიკეთა ქალებს ხელ-საქმიანობი, კრა და კერვა, რასაც რაღა ფიქრი უნდა რომ დიდი მნიშვნელობა უნდა დაეთმოს ჩვენი ტომის ხელსაქმიანობის განვითარების ასპარეზედ. მესხეთსა და ჯავახეთში, ძველადგან უყურადღებოთ დაშთენილ ქართველ ქალებში ეს მცოდნენი დიდს სარგებლობას მოი-

ტანენ და კარგის სინათლით აღბეჭდვენ თვის ნაგავს. ამათი
ამაგი ქართველ კათოლიკეთა ქალების წყალობით მესხეთის
და ჯავახეთის მართლმადიდებელ ქართველთ სოფლის ქალებ-
ზედაც მოეფინება. ახალციხის და ახალქალაქის მაზრის ქართ-
ველი ქალები ტანიდამ მალე მოიცილებენ თათრულს წითელ
ტანთ-საცმელს, ფართუკებს და ასეთს არა ქართულ წეს ჩვე-
ულების სამოსის ნაჭრებს, რასაც მძლავრად ამჩნევია ჩვენ
მტერთა ოსმალთა განვლილ დროთა დიდი ძრიელი გავლენის
ბრკეყალები.

ქართველთ კათოლიკეთა ეპისკოპოსნი საქართველოში.

საკამათო სჯა ქართველ კათოლიკეთა გვაროვნობის შესა-
ხებ მგონი რომ მალე გაირკვევა და ჭეშმარიტი ცნობები ხალ-
ხში უტყუვრად მოიფინება. რაც დრო გადის, ჩვენ მის დასა-
მტკიცებლად ძალიან ბევრს მასალებს ვპოულობთ. აი, ეხლაც
აღმოჩნდა გორში ერთი ძველი ქართული ხელთნაწერი, რომე-
ლიც ჰმოწმობს, რომ 1723 წ. ქ. გორში, ქართველ კათო-
ლიკებს შეუდგენიათ ძმობა, რომელსაც სახელად „საფარდისი“
სწოდებია. ცნობა ჰმოწმობს, რომ გორის ქართველ კათო-
ლიკეებმა ეს ძმობა ტფილისის ქართველ კათოლიკეთა ძმობის
მიბაძვით შევადგინეთო, რომელი ძმობაც ტფილისში 1703 წ.
იქმნა დაფუძნებულიო.

წიგნის ბოლოს ჩამოთვლილნი არიან ისინი, ვინც ძმობის
წევრებათ ირიცხებოდნენ და ან როდის გარდაიცვალნენ.
დაწვრილებით არის მოხსენებული გარდაცვალების წელი და
მიცვალებულთა გვარი და სახელები, გვარები სულ ქართულ-
ებია. დღეს ამ გვარების წევრთა შთამომავალ კათოლიკე-
თაგანი ბევრი აღარავინ სცხოვრობს გორში, უმეტესი ნაწი-
ლი 1754 წ. მეფის თეიმურაზის ბრძანებით დევნილ იქმნენ,
მიტომ იგინი გრიგორიანობას შეუერთდნენ ჯიბრით, დღევა-

დელს გორის სომხობაში დიდ-ძალი ქართველის გვარის კათოლიკობაა მოყოლებული.

მეორე ხელთ ნაწერი არის დაშთენილი ლათინურს ენაზედ ნაწერი, შიგ მოხსენებულია დაბადებულთა და გარდაცვალებულთა ცნობები, მოხსენება იწყება მეჩვიდმეტე საუკუნის ნახევარიდგან. ლათინურ აღწერის ბოლოს გვარები ქართულის ასრებით არის მოწერილი; ყველა გვარები ქართულია. ასეთი ხელთნაწერი წიგნები სხვა ეკლესიებშიაც აღმოჩნდა. ახალციხისაკენ, ერთს ეკლესიის ცნობებში, პატივცემულმა ვინმე მესხმა ზიარების აღსარების სიაც კი მოიპოვა. ეს აღსარების სია 1705 წ. მიეწერება. მაზიარებელთა გვარი და სახელებიც მთლად ქართულია.

ამ უკანასკნელს ხანს ევროპის სხვა-და-სხვა არხივებშიაც აღმოჩნდა ცნობები და, სხვათა შორის, დიდად პატივცემულმა მიხეილ თამარაშვილმა ვატიკანის წიგნთ-საცავში იპოვნა ბევრი მასალა ქართველთა და კათოლიკეთა შესახებ, პაპების მიწერ-მოწერა საქართველოში მეფეებთან და მეფეებისა—პაპებთან. იქვე აღმოჩნდა სია იმ კათოლიკეთა ეპისკოპოსებისა, რომელნიც საქართველოში ყოფილან და ქართველთა კათოლიკეთა საქმენიც უმწყესიათ, ეს ცნობები პატივცემლის მოძღვრისაგან სიფრთხილთ არის გამოწერილი და სხვა-და-სხვისტორიულს ცნობებთან შემოწმებული. აი თვით ცნობებიც:

იასანა ჰაჰმანა. ქართველთა სამეფო ქალაქს ტფილისში, კათოლიკის ეპისკოპოსის კათედრა განაწესა და ეპისკოპოსად იასანე ფელდარენტაელი დანიშნა, წმიდა დომინიკიანების რიგისაგან

ბატონიშვილის ბაგრატ მეხუთის დროს განაწესეს ეპისკოპოსად კათოლიკეთა ძმა ბერნარდო თეოთინკო დომინიკიანელი. 1366 წელს, კაცი აღმოსავლეთის ენების მცოდნე. ამ ეპისკოპოსმა საკმარისი დრო დაჰყო საქართველოში, თავისი მოვალეობა კმართა ჩინებულად და მეფეზედაც დიდი ზეგავლენა ჰქონდა. იყო ქვეიანი და ქართულის ენის კარვად მცოდნე.

1311 წელს, დიდის ბაგრატ მეექვსის დროს, ბონიფაციო პაპის ბრძანებით, ტფილისის კათოლიკეთა ეპისკოპოსად განწესებულ იქმნა ეპისკოპოსი რეინალდო დომინიკიანელი. ამ ეპისკოპოსმაც კარგად იცოდა ქართული ენა, მას დაახლოებული კავშირი ჰქონდა სამცხის ათაბეგებთან და ჰმეგობრობდა მცირე ხანს ათაბეგს ბექსა.

1450 წელს, მეფის ალექსანდრეს დროს, ტფილისის კათოლიკეთა ეპარქიის ეპისკოპოსად განწესებულ იქმნა ეპისკოპოსი ალექსანდრე დომინიკიანელი, კაცი მაღალ ღირსებისა და კარგად მცოდნე ევროპიულის და ქართულის ენებისა. ამ ეპისკოპოსმა კარგა ხანს დაჰყო საქართველოში, დიდი გავლენა ჰქონდა მეფეზედ და მის განზრახვასაც არ იწყნარებდა საქართველოს სამ სამეფოდ დი ხუთ სამთავროდ გაყოფის შესახებ.

1462 წელს, რომის პიო მეორე პაპმან, გიორგი მეფის დროს, ტფილისის კათოლიკეთა კათედრაზედ ეპისკოპოსად განაწესა ეპისკოპოსი თურკო დომინიკიანელი, კაცი კარგად მცნობი საქართველოსი და მასთანავე ქართულის ენისა. ამან საქართველოში დაჰყო მცირე ხანს, მიქცეულ იქმნა ისევ რომს საქირო საქმეებისა ჯამო.

1469 წელს, მეფის კონსტანტინეს დროს, რომის პაპმა პავლე მეორემ, ტფილისის ქართველთ კათოლიკეთა ეპისკოპოსად განაწესა ძმა იოანე ეპისკოპოსი მეორე ავგუსტიანელი. კაცი თავის დროის კვალად მომზადებული, მცოდნე აღმოსავლეთისა და აზიის ენების და ისტორიისა. ქართული ენაც კარგათ სცოდნია. საქართველოს შესახებ ამას ბევრი ცნობები უგზავნია რომში.

1493 წელს, რომის პაპის ალექსანდრე მეექვსის ბრძანებით, საქართველოში, ტფილისის ქართველ კათოლიკეთა ეპისკოპოსის კათედრაზედ ეპისკოპოსად განწესებულ იქმნა ძმა ალბერტ ანგელო ფრანკისკანელი, კაცი ღრმად განვითარებული, თავის დროის კვალად ქართველთა სამეფოს საქმეთაცა კარგად მცოდნე. ამ ეპისკოპოსმა ტფილისში კარგა ხანს და-

ჰყო, თავისი სამწყსო, ჰმართა ბრწყინვალედ. კათოლიკეთა შვილთათვის დაარსა სასწავლებელი, ქართველთ ბატონიშვილებზედ ჰქონდა საკმარისი გავლენა, საქართველოს შესახებ ამან სწერა მრავალი ისტორიული ცნობები.

ამ ეპისკოპოსის დროის კათოლიკეთა ბერებში დაიბადა აზრი საქართველოს რუკის შედგენისა, რომ ამ რუკას მეოხებით საქართველო რომს და ევროპას კარგათ გაეცნო. ამათ ცდით რომში საქართველოს რუკა პირველად ქვაზედ დაიბეჭდა 1520 წელსა.

ამ ეპისკოპოსის შემდეგ დროის ეპისკოპოსების ცხოვრების შესახებ ჩვენ არაფერი ცნობები გვაქვს და ჯერ ჯერობით არც ვატიკანის წიგნთ-საცავებში აღმოჩნდა რამე. შესაძლებელია შემდეგ კი მოვიპოვოთ რამე ცნობა, რადგანაც ისტორიით ვიცით, რომ მეთხუთმეტე საუკუნის შემდეგ მეთექვსმეტე საუკუნის გასვლამდე ყოველთვის ეპისკოპოსები ინიშნებოდნენ.

მეთექვსმეტე საუკუნის შემდეგიდგან კი ეპისკოპოსის მაგიერ აბატს ჰნიშნავდნენ. აბატნი განაგებდნენ თვით გიორგი მეცამეტეს დრომდის, ვიდრე საქართველო რუსეთს დაუკავშირდებოდა. კარგათ ვიცით, რომ უკანასკნელ აბატთაგანი იყო დამიანე ანკლელი, რომელიც საქართველოში მეფე ერეკლეს გარდაცვალების შემდეგ მოვიდა, გიორგი მეფეს გამეფება მიულოცა და თან ჰაპი პიოს ლოცვა-კურთხევა ანუ ბულღა გარდასცა. აბატების შესახებ ჩვენ აქ უადგილობის გამო ვერ ვისაუბრებთ.

ამ ცნობების მოყვანის შემდეგ ვიკითხოთ, თუ საქართველოში ქართველი კათოლიკეები არ სცხოვრობდნენ, მაშ ეს ეპისკოპოსები ვისთვის ინიშნებოდნენ? ვის ჰმწყისდენ ესენი, ვის საქმეებს განაგებდნენ, იქნება ისე ისხდნენ, გულის ხელ-დაკრეფილი და სომხებს აფრანგებდნენ? ეს ხომ ჰუმარტებას მოკლებულია, რადგან იმ დროს ტფილისში სომხების რიცხვი ერთობ მცირე იყო.

„მშაკის“ წერილების დამწერმა საქართველოში ქართველ კათოლიკეების ჩსენებას სრულიად გააქრო. ამის საფუძვლად მან დაასახელა მოგზაურ შარდენის ცნობა, რომ მისის მოწმობით როსტომ მეფის დროს, ტფილისში, ქართველის გვარის კათოლიკე ოთხი ლატაკი მათხოვარი კაცი იყო და ხუთი ცოლობი ბიჭიო, რომელთაც კაპუცინები ზრდიდნენ თავიანთ სასწავლებლო. არ შეიძლება, რომ პატივცემულმა დამწერმა ამის პასუხი გვაგოს, თუ მართლა მაშინ საქართველოში ქართველ გვარის კათოლიკე მხოლოდ ოთხი კაცი იყო, ნუ თუ შესაძლებელი იქნებოდა რომისაგან ოთხის კაცი სათავის ეპისკოპოსის დანიშვნა!

ერთმა ასეთმა პატივცემულმა სომეხთ კათოლიკეთ მოძღვართაგანმა მოკლედ მომიგო და უარ ჰყო ქართველ კათოლიკეების არსებობა. მან პასუხად მომცა: რომ ფრანგები განგებ ქართველობენო, რაღაც ანგარიში აქვთო. ავიღოთ თუნდა მაგალითად, ისარლოვების გვარიო. ძველად ისრაელიანი იყო და დღეს კი ისარლოვებად იწოდებიანო. მე მოვახსენე, რომ ისარლოვები ახალციხელები არიან, ქართველთ შთამომავალნი, ამათი ძველი გვარი ხურსიძეა და რადგანც ერთი ამათგანი ოსმალთაგან ახალციხის დამორჩილების დროს ციხის კარის მცველად ყოფილა, ამიტომ ოსმალთაც ამ თანამდებობით მიუღიათ და სახელად ციხის მცველისთვის ოსმალურად ისარლი აღასი უწოდებიათ. შემდეგ ხურსიძეს მაგიერ ისარლოვი სწოდებიათ გვარად.

3. მიხეილ თამარაშვილის თქმით საქართველოში ყოფილა სულ სამეტი მღვდელ მთავარი. ჩვენკი შვიდი გვყავს ცნობილი. მ. თამარაშვილს მოჰყვს შემდეგი სია, რაც ჩვენ ცნობას ავსებს და ამიტომ მოგვყავს ესეც აქვე: იოანე ფროლოენციელი, პირველი ეპისკოპოსი. 1329 წლიდგან. იოანეს სიკვდილის შემდეგ, 1349 წ. დანიშნულ იქმნა თფილისის მეორე ეპისკოპოსად ბერთრანდო კოლეტი, დომონიკიანიელი. შვიდი წლის შემდეგ, ეს ეპისკოპოსი გერმანის ამპურიენის ეპ-

ლესიაში გადიყვანეს და მის მაგიერ დანიშნეს შესამე ეპისკოპოსად ბერტრამო დომინიკიანელი 1356 წ. მეოთხე ეპისკოპოსად გამოუგზავნიათ 1370 წ. ანტონ მილერვიტიანელი. ეს ეპისკოპოსი გამოსცვალო კლემენტი ანტი პაპმა და მის მაგიერ დანიშნა მეხუთე ეპისკოპოსად ჰენრიკო რაცი. ფრანცისკიანების წესისა. შემდეგ ამის შეექვსე ეპისკოპოსად დაინიშნა 1391 წ. ლეონარდო ვილაკოელი, დომინიკიანელი. ამის გარდაცვალების შემდეგ მეშვიდე ეპისკოპოზად დანიშნულ იქნა იოანე ეპისკოპოსი. ეს გარდაცვლილა 1424 წ. ამის სიკვდილის შემდეგ მერვე ეპისკოპოზად დაინიშნა პაპის მარტენ V-ის დროს ივანე სანკტე მიქაილელი. შემდგომ ამ ეპისკოპოსის, 1493 წ. პაპის ალექსანდრე მეექვსის დროს, ეპისკოპოსად დანიშნული იქმნა ცნობილის მინორიტების წესის ალბერტო ენჯელი. ამ პირთ შარდა თამარაშვილი კვლად უმატებს შემდეგ ცნობებსაც: 1450 წ. პაპის ნიკოლოზ V-ეს თფილისის ეპისკოპოსად დაუნიშნავს ალექსანდრე დომინიკიანელის წესისა. 1462 წ. პაპს პიო მეორეს დაუნიშნავს ენრიკო ეპისკოპოსი, მისი ძმობის წესი არ სჩანს. შემდგომ ამის დაუნიშნავთ ეპისკოპოსად ჰენრიკო ვონსტი. 1471 წლის შემდეგ ეპისკოპოსად დაუნიშნავთ ივანე იმაქი ავგუსტიანელების წესისა. ეს ეპისკოპოსი 1576 წ. ცოცხალი ყოფილა. (მ. თამარაშვილი) ასე და ამ გვარად პატივცემული პატრი მიხეილ თამარიშვილი თავის შრომაში სულ ცამეტს მღვდელ მთავარს ასახელებს, რომელთაც უმწყსიათ საქართველოში. იგი იმედოვნებს, რომ ამ მღვდელ მთავრებათ გარდა შემდეგ საუკუნოებში სხვებიცყოფილან თფილისის კათედრაზედ აყვანილი, ხოლო მათი ცნობები რომის არქივებში არ მოიძებნებაო. საფიქრელია. რომ ქეშმარიტად საქართველოში კათოლიკებს რომი უმღდელ მთავროდ არ დასტოვებდა იმ დრომდე, ვიდრე ქართველ კათოლიკენი სომეხთ კათოლიკეთ მღვდელ მთავრათ არ ჩაბარდებოდენ კონსტანტინეპოლს. („ივერია“ 2899 წ. „მშაკისა“ პასუხად.)

347.922

✱ 554

— 100 —

უ ე ნ ი უ მ ნ ა.

ამ წიგნში სხვა და სხვა პირთა აღწერანი თავ თავის აღაგას არ არის მოთავსებული. როგორც ვკრებდით ცნობებს, სტამბაშიაც ისე ვბეჭდავდით ნელ-ნელა. ამიტომ გახლავსთ, რომ ზოგი ძველი დროის პირი ბოლოშია აღწერილი და მოთავსებული და ზოგიც თავში. ამ გარემოებამ და-მირღვია წელიწადთა რიგობა. მაინც ყოველი პირის დრო წელთ აღრიცხვით კარგად სჩანს.

ფ.

947.922

ჭ 551

ს. ჭიჭინაძე.

მეორე თუძანოვის ქუჩა, სასლი № 30.

ფანი 25 კაპ.